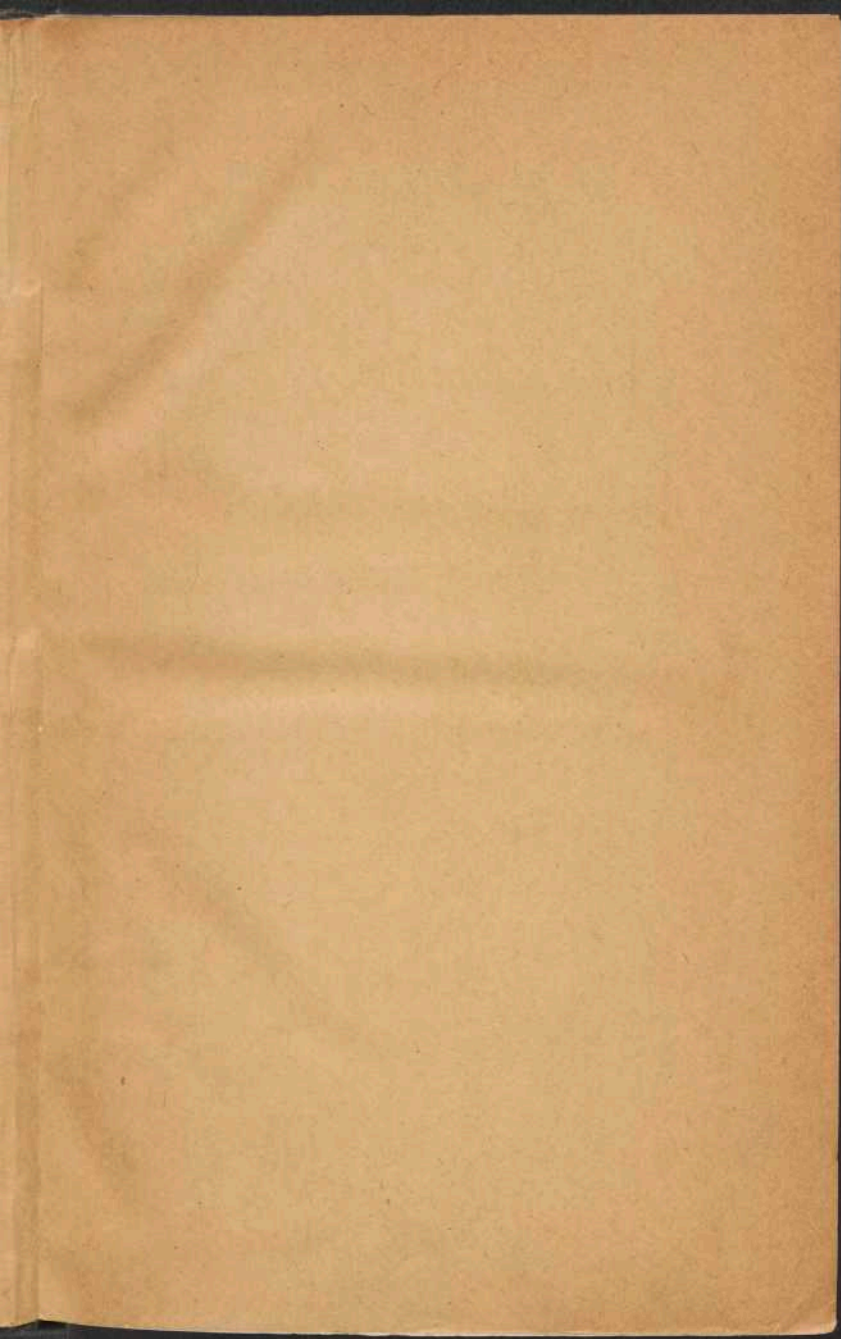
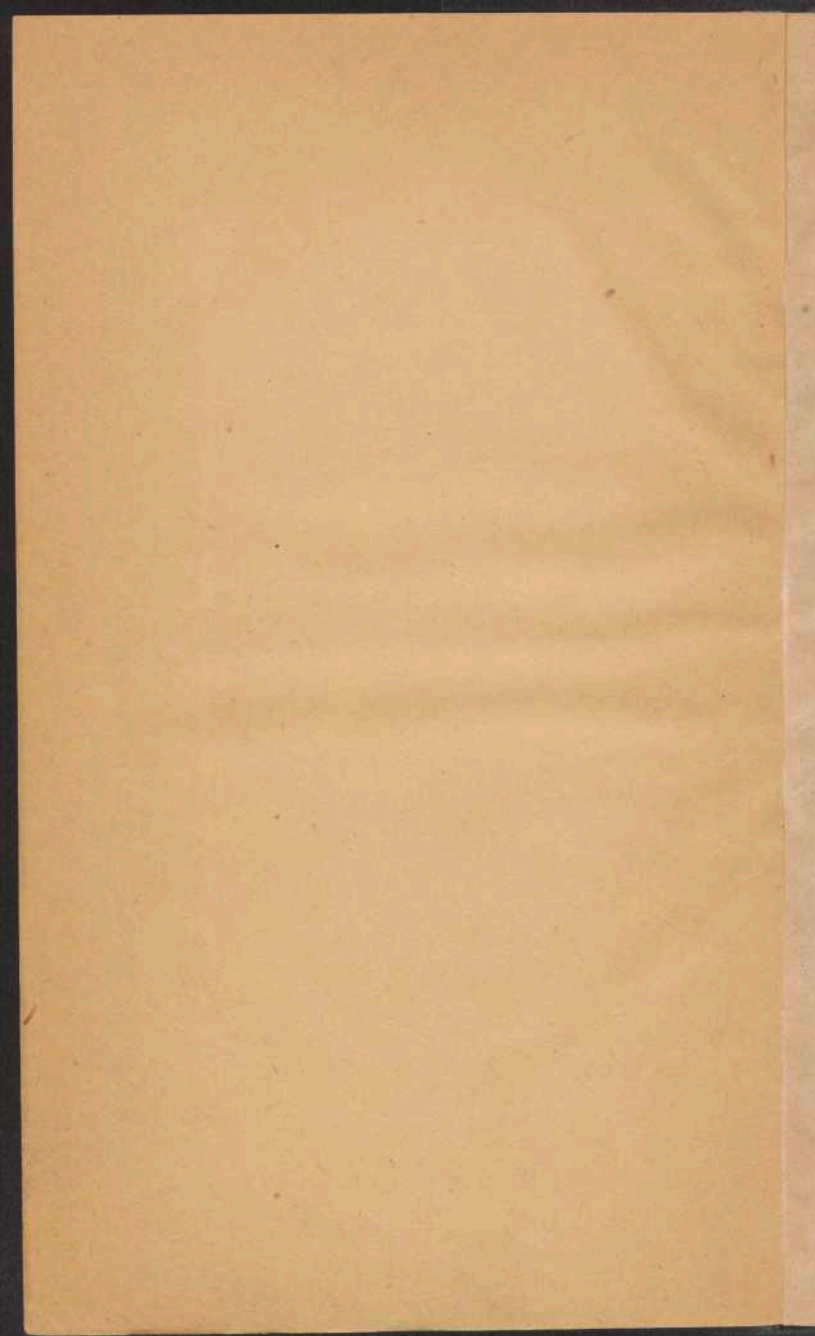

V E R S L A G

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGGE-, MIDDELBARE EN LAGERE
SCHOLEN,

IN HET

Koningrijk der Nederlanden,

OVER

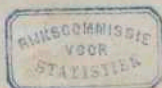
1849-1850.

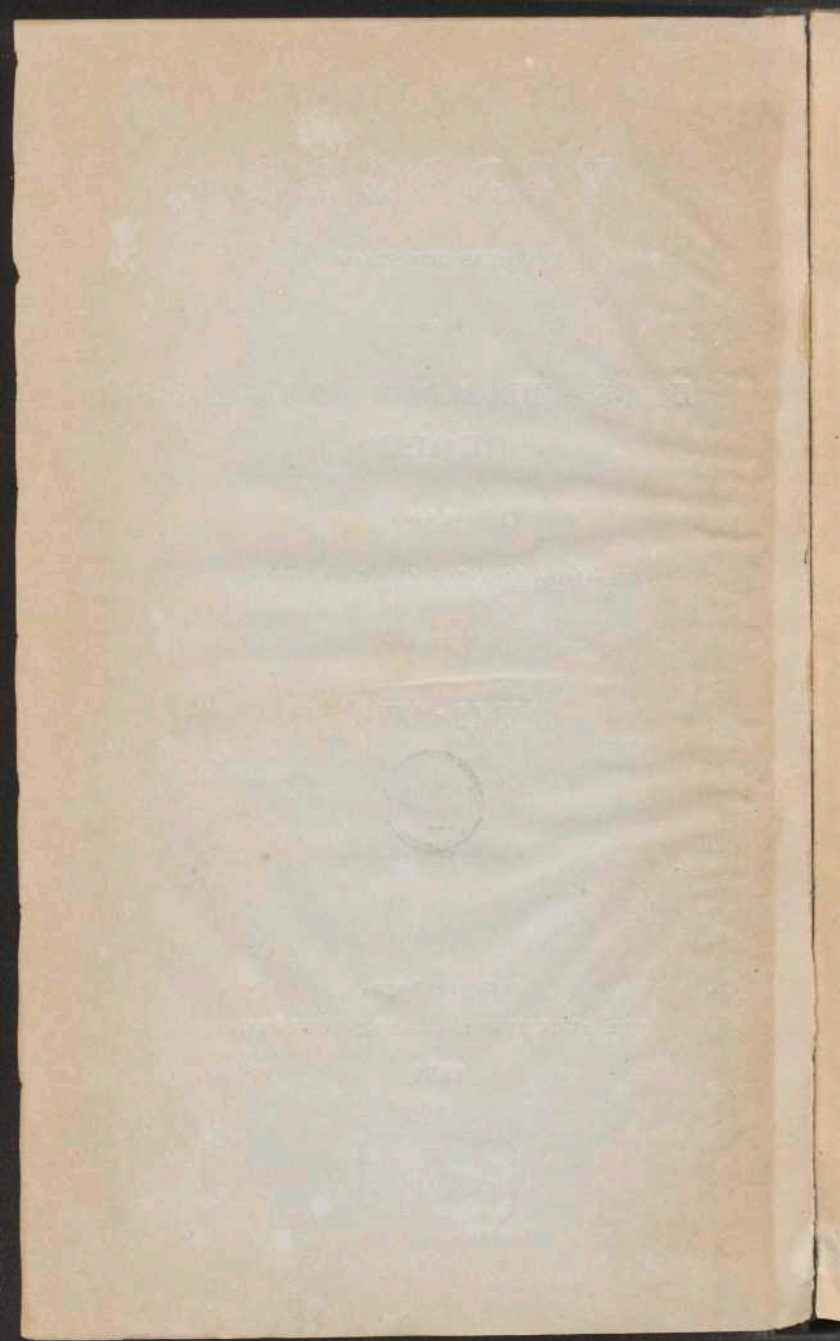
's Gravenhage,

TER ALGEMEENE LANDS-DRUKKERIJ.

1851.

nr. 382

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGGE-, MIDDELBARE- EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1849—1850.

Het laatste Regerings-verslag nopens den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen heeft der Commissie, aan welke de taak was opgedragen daarover een opzettelijk rapport in de Tweede Kamer der Staten-Generaal uit te brengen, aanleiding gegeven tot drie hoofdbedenkingen, schoon overigens, naar haar oordeel, het verslag wezenlijke en niet onbelangrijke verbetering had ondergaan.

De eerste dier bedenkingen luidt, dat dit stuk niet is een verslag der Regering, maar eene verzameling van extracten uit velerlei rapporten, berigten en opgaven van collegiën, ambtenaren en particulieren enz.

De Commissie bedient zich hier, ter bestrijding der Regering, van wapenen door deze zelve verstrekt. Het is toch de Regering, welke de wijze, waarop het Verslag is zamengesteld, heeft bekend gemaakt. Zij deed dit, omdat, ook naar haar oordeel, een alzoo vervaardigd Verslag niet aan de eischen voldoet. Zoolang evenwel de bestaande verordeningen moeten worden nageleefd, kan zij geene andere bronnen of or-

ganen bezigen, en is zij wel genoodzaakt de berigten en opgaven over te nemen der onderscheidene collegiën of ambtenaren met de zorg voor het onderwijs belast. Zij wil echter niet, dat de beschouwingen en zienswijze dier collegiën of personen als de hare worden opgenomen, en uit dien hoofde gaf zij in de inleiding van haar vorig Verslag te kennen, dat het Verslag eigenlijk geen Regerings-verslag kon worden genoemd. Deze kennisgeving, ook gedeeltelijk gedaan ter voorkoming van aanmerkingen, schijnt evenwel, blijkens de bedenking der Commissie, niet geheel aan het doel te hebben beantwoord.

De tweede bedenking is, dat de eigenlijke gang en de inwendige toestand van het onderwijs in het Verslag niet met die uitvoerigheid zijn behandeld, welke der Commissie inzonderheid wenschelijk voorkomt.

Bij de onbekendheid, welke de mate van uitvoerigheid is, door de Commissie gewenscht, is het moeilijk te onderzoeken, in hoeverre het vorig Verslag aan hare eischen hebbe voldaan en in welk opzigt het te kort zij geschoten. Zoodanige onbepaalde aanklagt kan bezwaarlijk wederlegd worden. Bovendien, al ware de Regering naauwkeurig met den wensch der Commissie bekend, zou het nog twijfelachtig wezen, of, gesteld dat er geen bezwaar in lag daaraan te voldoen, zij het Verslag op dit punt meer uitvoerig zou kunnen maken. De ontvangene berigten toch laten, niettegenstaande herhaalde aanschrijvingen der Regering, in het algemeen op dit punt veel te wenschen over, en de Regering kan de verzekering geven dat zij van de haar geleverde bouwstoffen zooveel mogelijk partij getrokken en niets belangrijks terughouden heeft.

De Regering verlangt zóó zeer als iemand, dat het Verslag ook op dit punt volkomener worde. Maar zij moet er bijvoegen, dat de innerlijke voortgang en ontwikkeling van het onderwijs niet uit de feiten van één jaar, maar slechts over eene reeks van jaren kunnen blijken.

De derde bedenking der Commissie is, dat in het Verslag niet genoegzaam acht is gegeven op hetgeen voor de Staten-Generaal, tot gemeen overleg voor de wetgeving op het onderwijs geroepen, wetenswaardig kan worden geacht.

De Regering betwijfelt, dat de Grondwet zoo iets heeft

bedoeld , toen zij voorschreef , dat jaarlijks een uitvoerig Verslag van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen aan de Staten Generaal zou worden gedaan. Zij is van oordeel , dat zoodanig verslag geenszins de plaats is om hare zienswijze omtrent eene wetgeving op het onderwijs uiteen te zetten. Het Verslag dient om het overzigt van den jaarlijkschen toestand , dat de Regering zich heeft kunnen verschaffen , publiek te maken , en mededeeling te doen van de genomene maatregelen.

Omtrent het nu aangeboden Verslag heeft de Regering weinig te zeggen. De wijze van samenstelling is dezelfde als die van het vorige. Ten aanzien der instellingen , waarover toen , omdat zij voor het eerst in het Verslag voorkwamen , uitvoerig is gehandeld , zijn nu slechts beknopte mededeelingen gedaan. Ook heeft de Regering gemeend de berigten omtrent de hoogeschoolen en athenaea te moeten bekorten en zich te bepalen tot de vermelding der veranderingen , sedert het laatste Verslag voorgevallen , en tot hetgeen inderdaad meldenswaardig mag worden genoemd.

Het is toch niet wel mogelijk omtrent het onderwijs bij die inrigtingen , dat , uit den aard der zaak , in een zoo kort tijdsverloop bijna geene verandering ondergaat , telken jare belangrijke bijzonderheden mede te deelen. Wil men niettemin aan den steeds herhaalden wensch naar uitvoerige berigten ten aanzien van den inwendigen toestand van het onderwijs voldoen , men vervalt in herhalingen of in nietige opmerkingen.

Bij de gymnasien en Latijnsche scholen zal men eenige beschouwingen vinden omtrent de wijziging in het zoogenaamde Staats-examen. Bij het lager onderwijs zal men opmerken , dat de volledigheid , ook wat het statistieke gedeelte betreft , is toegenomen.

HOOGESCHOOL TE LEYDEN.

In het collegie van curatoren hebben geene , en in het personeel der hoogleeraren de navolgende veranderingen plaats gehad.

Aan den hoogleeraar in de faculteit der bespiegelende wijsbegeerte en letteren *P. Hofman Peerlkamp* is , op zijn ver-

zoek, uit hoofde van verzwakte gezondheid, eervol ontslag verleend. Ter zijner vervanging is de buitengewone hoogleeraar *C. G. Cobet* aangesteld tot gewoon hoogleeraar, terwijl voor het onderwijs in de algemeene geschiedenis, hetwelk mede aan eerstvermelden was opgedragen, als buitengewoon hoogleeraar in dezelfde faculteit is benoemd de heer *R. P. A. Dozy*, adjutor interpretis legati Warneriani.

De hoogleeraar in de godgeleerde faculteit *W. A. van Hengel* is, op zijn verzoek, wegens zeventigjarigen ouderdom, emeritus verklaard.

In de regtsgeleerde faculteit is, ter vervanging van mr. *J. R. Thorbecke*, tot Minister van Binnenlandsche Zaken benoemd, als gewoon hoogleeraar aangesteld mr. *S. Vissering*, advocaat te Amsterdam.

Het onderwijs is, volgens bericht van curatoren, door de hoogleeraren met ijver gegeven. De aangekondigde lessen zijn geregeld gehouden, met uitzondering van die in het handelsregt en de staatswetenschappen, ten gevolge eerst van de ongesteldheid, later van de afstreding van den hoogleeraar daarmede belast.

Door de benoeming van den heer *Dozy* is voorzien in eene meer en meer gevoelde behoefte om het onderwijs in de algemeene geschiedenis aan eenen afzonderlijk daartoe bestemden leeraar op te dragen.

Ten einde aan het klinisch onderwijs meerdere uitbreiding te geven, heeft de raad der stad *Leyden* besloten tot het oprigten van een stedelijk ziekenhuis op uitgebreide schaal, waarin alle arme zieken zouden worden verpleegd, en hetwelk geheel beschikbaar zou zijn voor het genees- en heilkundig onderwijs aan de hoogeschool. Dien ten gevolge wordt nu onderhandeld over den afstand van het nosocomium academicum aan de stad. De verwezenlijking van dit een en ander hoopt men weldra tot stand te zien gebracht.

Op de van wege de regtsgeleerde en wis- en natuurkundige faculteiten uitgeschreven prijsvragen zijn geene antwoorden ontvangen. Bij de godgeleerde faculteit werd bekroond de heer *J. C. Zaalberg*, candidaat in de godgeleerdheid aan deze hoogeschool. De regtsgeleerde faculteit heeft wederom eenen eerepenning uitgelooft.

Algemeen betuigen de hoogleeraren hunne tevredenheid over

den ijver en den lust waarmede de lessen werden bijgewoond.

Het gedrag der studenten gedurende het afgelopen jaar verdient, naar hun oordeel, den meesten lof. De goede geest, die hen bezielt, is ook gebleken bij den op den 11den Junij 1850 gehouden optocht en de feesten, die zij gemeend hebben daarmede te moeten verbinden ter herinnering van het 275jarig bestaan der hoogeschool. Ingezeten en vreemdelingen, allen hebben hulde gebragt aan de wijze waarop zij bij die gelegenheid het academieburgerschap hebben opgehouden.

Eene opgave van het getal studenten op 31 December 1849 en van de promotien gedurende het jaar 1849/50, volgt hierachter.

Het getal dissertatien gedurende dit tijdvak beliep 31, waarvan 2 in de faculteit der godgeleerdheid, 15 in die der regtsgeleerdheid, 8 in die der geneeskunde, 2 in die der wis- en natuurkunde en 4 in die der bespiegelende wijsbegeerte en letteren. In vergelijking met het vorige jaar, toen het getal dissertatien slechts tien bedroeg, wordt dit jaar te dezen opzichte gunstig genoemd.

Aangaande de academische bibliotheek en de verdere verzamelingen of kabinetten, valt hoofdzakelijk alleen te vermelden, dat die in goede orde zijn gehouden, en zooveel de beschikbare fondsen dit gedoogden, uitgebreid en verbeterd. Sommige werden door geschenken verrijkt. Uit het academisch fonds is aangekocht het anatomisch-pathologisch kabinet van wijlen den hoogleeraar *Broers*, dat als eene belangrijke aanwinst voor de hulpmiddelen van het heelkundig onderwijs wordt aangemerkt.

Het rijks-museum van natuurlijke historie heeft eene verzameling insecten aangekocht, door den heer *L. J. Havelaar* nagelaten, bestaande uit 14,000 stuks Europeesche *lepidoptera* en *microlepidoptera*. Deze verzameling wordt zeer belangrijk geacht, zoowel om hare zeldzame volledigheid, als om den niet minder zeldzamen goeden staat en keurige fraaiheid der voorwerpen.

Het rijks-herbarium heeft vele belangrijke aanwinsten gedaan. Ten gevolge van onlangs genomen maatregelen, zal deze instelling voor een ieder meer toegankelijk en bruikbaar kunnen worden.

Bij het academisch herbarium hebben onderscheidene kruidkundigen zich bezig gehouden met de bewerking der door Dr. *Junghuhn* afgestane verzameling Javasche en Sumatrasche planten.

De staat van onderhoud der gebouwen van de hoogeschool laat niets te wenschen over. Het loaal der bibliotheek vereischt uitbreiding. Bij het academisch gasthuis is een belendend gebouw, dat op voordeelige voorwaarden kon worden verkregen, aangekocht voor de eventuele uitbreiding dezer inrigting als stads-ziekenhuis.

HOOGESCHOOL TE UTRECHT.

In het collegie van curatoren heeft geene en in het personeel der hoogleeraren alleen deze verandering plaats gehad, dat, ter vervanging van den in het vorig academie-jaar overleden hoogleeraar *von Baumhauer*, tot buitengewoon hoogleeraar in de geneeskundige faculteit benoemd is de heer *L. C. van Goudoever*.

Het onderwijs is, volgens berigt van curatoren, door de hoogleeraren met ijvergegeven. De aangekondigde lessen zijn geregeld gehouden en getrouw bezocht.

Door de regtsgeleerde en wis- en natuurkundige faculteiten zijn ieder twee prijsvragen uitgeschreven, ter beantwoording in het volgende academie-jaar.

Over het algemeen zijn bijna al de ingekomen berigten zeer gunstig over het gedrag, den ijver en de werkzaamheden der studenten.

Drie candidaten bij de geneeskundige faculteit, daartoe uitgenoodigd door de stedelijke regering van *Utrecht*, hebben in 1849, bij het woeden der cholera, hunne reeds verkregen kennis bij de arme cholera-zieken in toepassing gebragt, en op die wijze aan de burgerij zeer belangrijke diensten bewezen, waarvoor de stedelijke regering hen op eene zeer heusche wijze heeft beloond. Allen zijn nu reeds tot *medicinae doctores* bevorderd. Een hunner heeft als dissertatie eene volledige geschiedenis geschreven van de Aziatische cholera in het meest geteisterd gedeelte der stad, daar hij zelf als geneeskundige is werkzaam geweest en heeft daardoor eene in statistisch en andere opzigten zeer belangrijke bijdrage geleverd voor de kennis dezer ziekte.

Eene opgave van het getal studenten op 31 December 1849 en van de promotien gedurende het academie-jaar 1849/50, volgt hierachter.

Het getal dissertatien over dat tijdvak beliep *vijftien*, waarvan *vijf* in de regtsgeleerde faculteit, *zes* in de geneeskundige, *twee* in de wis- en natuurkundige en *twee* in die der wijsbegeerte en letteren. In het vorige jaar waren er *zestien* dissertatien geschreven.

Aangaande de academische bibliotheek en verdere verzamelingen of kabinetten valt alleen in het algemeen te vermelden, dat zij in goede orde zijn gehouden, en zooveel de beschikbare fondsen het gedoogden, uitgebreid en verbeterd. Bij de bibliotheek werd een aanvang gemaakt met de zamenstelling van eenen wetenschappelijken catalogus volgens *Ebert*. Zij werd verrijkt door een geschenk van mathematische werken van den hoogleeraar *van Rees*; — het anatomisch museum vooral door voorwerpen uit den zoölogischen tuin te *Amsterdam*, waaronder eene ontleding van een olifant; — het physiologisch laboratorium onder anderen door den aankoop van een voortreffelijk microscoop van *Amici*; — het natuurkundig kabinet door de aanschaffing van eenige instrumenten betrekkelijk de leer van het licht en het galvanismus.

De inrigting voor kraamvrouwen, reeds in goeden toestand, werd met eene zeer goede kamer vergroot, zoodat nu bijna eens zooveel vrouwen kunnen geplaatst worden. Ook is het kostgeld voor de kraamvrouwen door de regenten van het ziekenhuis op de helft gesteld. Thans kunnen dus voor hetzelfde geld meer vrouwen, en, zoo het noodig is, ook vroeger opgenomen worden.

De toestand der academische gebouwen laat veel te wenschen over. Enkele, zoo als de bibliotheek en het scheikundig laboratorium, zijn in goeden staat, doch de gebouwen in het algemeen zijn oud en kosten veel aan dagelijksch onderhoud. In 1850 hebben buitengewone herstellingen plaats gehad aan het dak van het locaal, waarin de verzamelingen zich bevinden, en aan het dak der groote gehoorzaal. Vrij aanmerkelijke herstellingen worden nog vereischt, bijzonder bij de sterrewacht en aan de oranjerien in den kruidtuin.

HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.

In het collegie van curatoren hebben geene en in het personeel der hoogleeraren de navolgende veranderingen plaats gehad.

Ter vervanging van den in het vorig academie-jaar overleden hoogleeraar *mr. B. H. Lulofs*, is tot gewoon hoogleeraar in de faculteit der bespiegelende wijsbegeerte en letteren benoemd de heer *M. de Vries*, en in plaats van den om zwakke gezondheid op zijn verzoek emeritus verklaarden hoogleeraar *A. A. Sebastian*, is tot gewoon hoogleeraar in de geneeskundige faculteit aangesteld de heer *J. H. Jansen*, docent aan de militaire geneeskundige school te *Utrecht*.

Het onderwijs is, volgens berigt van curatoren, in het algemeen in een gunstigen toestand. Al de aangekondigde lessen zijn regelmatig gehouden, met uitzondering van sommige in de geneeskundige faculteit, waarin, ten gevolge van het aan den heer *Sebastian* verleend emeritaat, niet in allen deele kon worden voorzien. Voor eene tijdelijke waarneming is echter zooveel mogelijk gezorgd.

De collegien van den hoogleeraar *Bouers*, wien een buitenlandsch verlof was verleend, zijn waargenomen door den heer *Dr. W. Hecker*, lector paedagogices aan deze hoogeschool.

Het klinisch onderwijs zal eene sedert jaren gewenschte en allezins doelmatige uitbreiding bekomen door de oprigting van een provinciaal ziekenhuis, hetwelk geheel aan het academisch geneeskundig onderwijs zal worden dienstbaar gemaakt.

Van de verhandelingen op vroeger uitgeschreven prijsvragen ingekomen, zijn twee der bekrooning waardig gekeurd, en wel die van den heer *A. L. Poelman* in de godgeleerde en van den heer *N. Meursinge* in de wis- en natuurkundige faculteit.

De studenten hebben, volgens getuigenis der hoogleeraren, over het algemeen eene bijzondere belangstelling in de bijwoning der lessen aan den dag gelegd.

Eene opgave van hun getal op 31 December 1849 en van de promotien gedurende het jaar 1849/50, volgt hierachter.

Dienaangaande valt op te merken, dat ditmaal de studenten, die voorbereidende lessen hielden, even als bij de andere hoogescholen, zijn ingedeeld bij de faculteit, waarvoor zij zich hebben aangegeven. Bij het vorig Verslag waren de bedoelde

studenten allen onder de letterkundige faculteit gerangschikt.

Het getal dissertatiën beliep *achtien*, waarvan *eene* in de regtsgeleerde, *zesien* in de geneeskundige, en *eene* in de wis- en natuurkundige faculteit. Ook hier is dus vooruitgang in vergelijking met het vorige jaar, toen slechts *acht* dissertatiën werden geschreven.

Aangaande de academische bibliotheek en verdere verzamelingen of kabinetten, is mede voornamelijk te melden, dat zij in goede orde zijn gehouden, en zooveel mogelijk uitgebreid en verbeterd. De uitgave van den supplement-catalogus der bibliotheek kon nog niet plaats hebben, uit hoofde der vele werkzaamheden van den amanuensis *Hecker*.

De academische gebouwen zijn, voor zooveel de beschikbare fondsen zulks toelieten, goed onderhouden. Het nieuwe academie-gebouw was bijna voltooid.

ATHENAEUM TE AMSTERDAM.

In het collegie van curatoren en in het personeel der hoogleeraren is geene verandering voorgevallen.

Den 11den November 1849 was er eene halve eeuw verstreken, sedert de heer Mr. *D. J. van Lennep* als hoogleeraar aan het athenaeum optrad. Dit tijdvak werd door hem openlijk herdacht in eene feestrede, den 19den dier maand gehouden. Na eene korte scheits van hetgeen hem zelve op zijne wetenschappelijke loopbaan was bejegend, gaf hij eene beschrijving van den gang, dien de letterkundige wetenschappen gedurende de laatste vijfzig jaren hadden genomen. Na den afloop werd hem namens den Koning het kommandeurs-kruis overhandigd der orde van den Nederlandschen Leeuw.

Het onderwijs is geregeld voortgegaan. De aangekondigde lessen zijn meest alle gegeven; die over de pandecten en hoogere wiskunde niet, bij gebrek aan een genoegzaam aantal toehoorders.

Het oordeel over den ijver en de vorderingen der studenten is over het geheel gunstig. Op hun gedrag zijn geene aanmerkingen te maken.

Bekrooningen hebben er niet plaats gehad. Alleen beantwoordde de student *H. Muntendam* de theologische prijsvraag te Leyden uitgeschreven, en ontving wel niet den prijs, maar eene zeer bemoedigende beoordeeling van zijn werk.

In October 1849 zijn op de studentenrol nieuw ingeschreven 29 jongelingen. Dat getal medegerekend, hebben in het geheel, gedurende den afgeloopen cursus, aan het athenaeum gestudeerd 117 studenten.

Wanneer men daarbij telt 12 studenten van de onderscheidene seminarien, en 60 kweekelingen van de klinische school, die niet als studenten van het athenaeum waren ingeschreven, dan zijn de lessen door 189 leerlingen bijgewoond.

Voor zooveel bekend is, heeft slechts één student het athenaeum verlaten om elders zijne studien te voltooijen. Zestien studenten zijn tot doctoren bevorderd.

Voor de stedelijke bibliotheek, die ook voor het athenaeum dienstbaar is, is eene ruimere toelage voor onderhoud en uitbreiding wenschelijk. Dit is eveneens het geval met het physisch kabinet en de verzameling van chemische instrumenten en praeparaten, welker toelagen alleen voldoende zijn voor onderhoud, doch op verre na niet toereikend tot aankoop van nieuwe voorwerpen.

Voor de microscopische inrigting tot anatomisch-physiologisch onderzoek, in het vorige jaar aangelegd, werd aangekocht een groot achromatisch microscoop van *Oberhauser* met daarbij behoorende *chambre claire*.

Aangaande den kruidentuin kunnen nu, ten gevolge van de in het vorig Verslag vermelde benoeming van een lid van het collegie van curatoren tot lid van dat van toezigt over den hortus botanicus, eenige mededeelingen worden gedaan. Die tain, welke eene uitgestrektheid heeft van ongeveer een bunder, is verdeeld in vakken voor potgewassen, perken voor kouden grondplanten, eingels voor boomgewassen en wandeling. Onder de perken is er een voor geneeskrachtige planten. Men vindt er overigens tien doelmatig verwarmde kasten en bakken voor de kweeking en verzorging van planten uit warme luchtstreken. De afzonderlijke afdeeling voor medicinale planten bevat zoowel die van den kouden grond, als de zoodanige, welke des zomers in de opene lucht kunnen geplaatst worden. Merkwaardig zijn de verzamelingen van cicadeën, palmen, varen, cactëen, benevens een zeer groot en fraai exemplaar van *Nepenthes distillatoria*, en andere, zoo geneeskrachtige als zeldzame en belangrijke planten. Vele daarvan hebben in het afgeloopen jaar gebloed; sommige gaven ook

vrucht. Door betrekkingen met liefhebbers, bloemisten en botanische tuinen, zoo hier te lande als in België, Duitschland en Engeland, vermeerderde de hortus dit jaar zijne verzameling met vele en zeldzame planten. Groot was vooral de aanwinst van 's Lands plantentuin te *Buitenzorg* op *Java* verkregen.

Het gebouw des athenaeums bevindt zich in een vrij goeden staat, behoudens eene niet onbelangrijke herstelling aan het dak, waarmede men bezig was. De inrigting der bovenlocalen ten behoeve van het onderwijs in de wis- en natuurkunde is geheel voltooid; zij zijn voorzien van de noodige kasten tot berging der werktuigen.

De verzameling van afbeeldsels van geleerde mannen in de beide gehoorzalen is verrijkt met dat van *Schultens*, door *Hendriks*, te *Haarlem*, in 1791 geschilderd. Het werd bij uiterste wilsbeschikking door den heer *C. J. Wenckebach* aan het athenaeum vermaakt.

Voor de zoo dringend noodzakelijke verbeteringen aan het laboratorium chemicum zijn de noodige gelden door het stedelijk bestuur toegestaan. Met de uitvoering is een aanvang gemaakt bij het begin der groote vacantie.

ATHENAEUM TE DEVENTER.

In het collegie van curatoren en in het personeel der hoogleeraren is geene verandering voorgevallen.

Het onderwijs ging geregeld voort. De aangekondigde lessen werden alle gegeven. — Curatoren hebben begrepen, dat de vruchten dezer instelling niet beperkt behooren te blijven tot hetgeen de oorspronkelijke inrigting medebrengt, maar, in overleg met de hoogleeraren, de gehoorzalen ook geopend voor hen, die tot verschillende takken van handel en nijverheid bestemd zijn, of die, zonder de academische studiën te willen volgen, eene hoogere wetenschappelijke opleiding verlangen.

Dien ten gevolge hebben reeds sommigen de lessen der hoogleeraren in de wis- en natuurkundige wetenschappen bij gewoond, en wanneer de cursus der tweede afdeeling van het te *Deventer* opgericht gymnasium zal zijn afgeloopen, is er, naar curatoren vermeenen, geen twijfel of eenige jongelieden zullen van de aangeboden gelegenheid gebruik maken

om dien cursus nog voort te zetten , en dan onderwijs te ontvagen in de Nederlandsche taal en letterkunde, de hoogere wiskunde, de sterrekunde, de natuurkunde, de scheikunde, de kruidkunde, de natuurlijke historie, het handelsregt en de volkshuishoudkunde. Op die wijze is eene uitbreiding gegeven aan het onderwijs, welke men in vorige jaren miste en geheel in overeenstemming is met de eischen van den tijd.

Ook het publiek heeft van de werkzaamheden der hoogleeraren genot en vrucht gehad. Door de heeren van der Willigen, Cop en Jonckbloet werden in de gehoorzaal van het athenaeum openlijke lessen in de sterrekunde, scheikunde en vaderlandsche geschiedenis gegeven, die door toehoorders van allerlei stand in groot getal en geregeld zijn bijgewoond.

Het getal studenten bedroeg elf, waarvan zeven zich toewijdden aan de godgeleerdheid, drie aan de regten en één aan de wis- en natuurkundige wetenschappen. Zij woonden de lessen getrouw bij, gaven, de een meer, de ander minder, blijken van ijver en van gemaakte vorderingen; geene klagten over hun gedrag werden gehoord. Na het eindigen der groote vacantie was er uitzigt op eene niet onaanzienlijke vermeerdering van getal.

De hulpmiddelen voor het onderwijs ontvingen aanmerkelijke bijdragen. De bibliotheek werd met kostbare werken vermeerderd. Voor het kabinet van natuur en sterrekundige werktuigen werden aanzienlijke aankopen gedaan.

STEDELIJKE GYMNASIEN EN LATIJNSCHE SCHOLEN.

Het Verslag wegens den staat dezer inrigtingen bevat, even als ten vorigen jare:

- I. de gedurende langer dan twee jaren voorloopig bestaande Gymnasien;
- II. de laatstelijk voorloopig opgerigte Gymnasien;
- III. de reeds vroeger erkende Gymnasien;
- IV. de gewone Latijnsche scholen.

Alvorens tot de mededeeling der bijzonderheden betrekkelijk deze onderscheidene inrigtingen over te gaan, meent men gewag te moeten maken van de wijzigingen, die de verordeningen omtrent het zoogenaamde Staats-examen dit jaar hebben ondergaan.

Over de doelmatigheid van den in 1845 genomen maatregel is het oordeel zeer verschillend. Der tegenwoordige Regering is het voorgekomen, dat het bedoelde examen zijn nut kon hebben, maar niet de werking mogt erlangen om het academisch onderwijs slechts toegankelijk te maken voor hen, die bij dat onderzoek voldeden. Naar haar inzien behooren de hoogeschoolen niet met speciale instellingen van opleiding tot een of anderen tak van publieke dienst op ééne lijn te worden geplaatst. Hoogeschoolen zijn inrigtingen van algemeen onderwijs, die onbelemmerd voor een ieder, om het even welke zijne kunde zij, moeten openstaan. Bovendien schijnt het ten aanzien van zoovele ouders en jongelieden hard en gewaagd, de toelating tot het academisch onderwijs afhankelijk te maken van een examen, dat in vele gevallen geen juiste proef is en vooral ten aanzien van hetgeen de jongeling nog kan worden, niet dan eene zeer onzekere gissing gedooft. Van den anderen kant heeft het Staats-examen gunstig gewerkt op de verbetering van onderscheidene inrigtingen, waar jongelieden voor het academisch onderwijs worden gevormd. Ten einde dus het goede van den maatregel te behouden en de daarin gelegen belemmering weg te nemen, is het Koninklijk besluit van 23 Mei 1845 (*Staatsblad* n°. 25) bij dat van 1 Julij 1850 (*Staatsblad* n°. 36) zoodanig gewijzigd, dat zij, die als student op eene der hoogeschoolen of athenaea wenschen te worden ingeschreven, zich aan het dusver gebruikelijke examen moeten onderwerpen, maar, bekwaam bevonden of niet, toch, des verkiezende, tot het academisch onderwijs toegelaten worden.

Het doel van het aldus gewijzigd examen is derhalve, de instellingen van hooger onderwijs voor een ieder onbelemmerd te doen openstaan, en te gelijk het nuttig toezigt op de Gymnasien en Latijnsche scholen te behouden. Wel hebben de proeven der leerlingen, bij het eerste op de nieuwe wijze afgenomen examen, niet reeds dadelijk kunnen leiden tot eene juiste en onfeilbare waardering der deugdelijkheid van het onderwijs op de inrigtingen waar zij zijn opgeleid, maar de Regering heeft toch, na kennisneming van den uitslag van dat examen, door vergelijking met vroegere verslagen en opgaven, reeds eenigermate over dat onderwijs kunnen oordeelen.

Bovendien stelt zij zich voor, wanneer de uitkomsten van

eenige volgende examens zullen hebben veroorloofd met meerdere zaakkennis over de vruchten van het gymnasiaal onderwijs te oordeelen, den uitslag harer bevinding bekend te maken, ten einde zoo doende de belangstelling en den ijver der leeraren en besturen levendig te houden, onverminderd haar voornemen, om, waar zij het nuttig of noodig mogt achten, reeds dadelijk gebreken of leemten aan te wijzen en op verbetering aan te dringen.

Behalve de wijziging, die het examen heeft ondergaan, is ook nog bepaald, dat de geëxamineerde jongelieden, om als student te kunnen worden ingeschreven, een door de commissie belast met het afnemen van het examen afgegeven getuigschrift moeten vertoonen, waaruit naauwkeurig blijkt, welke de mate hunner kundigheden bij het examen is geweest. Dit is voorgeschreven, deels omdat het mogelijk werd geacht, dat sommige jongelieden, uitgelokt door het denkbeeld, dat zij, bekwaam of niet, toch tot de academische lessen worden toegelaten, zich voortaan minder vlijtig en werkzaam zouden betoonen, deels omdat het nuttig kan zijn, bij aankomst van studenten op de hoogeschoolen, de mate hunner bekwaamheid te kennen. Het in Augustus j. l. gehouden examen heeft evenwel, blijkens het daarvan openbaar gemaakt Verslag, doen zien, dat de maatregel, voor zooveel het eerste betreft, dezen keer wellicht achterwege had kunnen blijven, daar met genoeg is opgemerkt dat de jongelieden algemeen hebben getracht zich van den besten kant voor te doen.

I.

De gedurende langer dan twee jaren voorloopig bestaande gymnasien.

Deze zijn de Gymnasien te 's Hertogenbosch, Harderwijk, Amsterdam, Franeker, Kampen, Oldenzaal en Groningen.

Het Gymnasium te 's Hertogenbosch heeft, sedert de laatste mededeelingen, voortgevloeid uit een bezoek der school van Regeringswege, geene veranderingen van eenig belang ondergaan. Het getal leerlingen is nagenoeg hetzelfde gebleven. Over het algemeen was men tevreden over den ijver en de belangstelling zoo van leeraren als leerlingen, welke laatste

bij het examen, op weinige uitzonderingen na, voldoende bewijzen van hunne vorderingen gaven. De Hollandsche taal was met meer vrucht beoefend dan vroeger; de vorderingen in de Fransche taal waren minder voldoende, vooral wat uitspraak en gemakkelijheid van uitdrukking betreft, hetgeen voornamelijk wordt toegeschreven aan de zeldzame gelegenheid, welke den leerlingen buiten de school gegeven wordt om zich van die taal te bedienen. Voor wiskunde begon de lust te ontwaken. Het gebrek aan de noodige overeenstemming bij een gedeelte van het onderwijs, waarop in het vorig Verslag gewezen werd, heeft zich niet doen gevoelen.

Over de definitieve erkenning van het gymnasium te *Hardevijk* waren, blijkens dat Verslag, aan het einde van het schooljaar 1848/49 overwegingen aanhangig. Deze hebben nog tot geene uitkomst geleid, omdat het bestuur der inrigting het verlangen heeft kenbaar gemaakt, dat de definitieve goedkeuring van het reglement zou worden uitgesteld tot na het tot stand komen der wet op het onderwijs. Overigens zijn er ten aanzien van den staat en gang van het onderwijs bij dit gymnasium gedurende het afgelopen schooljaar geene belangrijke bijzonderheden te vermelden.

Voor het gymnasium te *Amsterdam* is de tweejarige proeftijd reeds verstreken en de dusverre verkregen uitkomsten zouden zijne definitieve vaststelling en opneming onder de erkende gymnasia wettigen. Het is dan ook alleen aan eene min juiste opvatting der bestaande bepalingen van de zijde van het bestuur der inrigting toe te schrijven, dat die opneming nog niet heeft plaats gehad.

Omtrent het onderwijs in het afgelopen schooljaar luiden de berichten in het algemeen gunstig. Meer bepaaldelijk worden de vlijt en het gedrag geprezen van de leerlingen der derde klasse, de eerste die den geheelen cursus van het gymnasium volgt, en dus meer volledig over de deugdelijkheid der inrigting kan doen oordeelen. Min gunstig was het oordeel over den graad van ontwikkeling en kennis der meeste leerlingen op de laagste klasse, vooral ten aanzien der grammaticale kennis van de moedertaal en de cijferkunst. Men meende dit grootendeels te moeten toeschrijven aan den min goeden staat der zoogenaamde Fransche scholen, doch een opzettelijk onderzoek van Regeringswege heeft doen zien, dat,

schoon deze scholen geenszins alle de gelegenheid aanbieden om een deugdelijk en grondig onderrigt in al de vakken van het lager onderwijs te ontvangen, het aangewezen gebrek ook aan andere oorzaken te wijten is en voornamelijk daaraan, dat van de leermeesters veelal vooraf en soms eerst kort te voren gevorderd wordt, dat zij de leerlingen voor het gymnasium zullen bekwaam maken, zoodat zij zich dien ten gevolge bevljtigen deze kunstmatig op te leiden en van al wat er gevorderd wordt iets te leeren. Wat de leerlingen alzoo kennen is oppervlakkig: zij missen de gronden en hebben geen helder begrip of overzicht van het geleerde. Meerdere strengheid bij het afnemen van het toelatings-examen tot het gymnasium en zorg dat geen andere dan bekwame en geschikte onderwijzers tot schoolhouders worden benoemd, kunnen tot verbetering der kwaal leiden.

Overigens schijnt het onderwijs bij het gymnasium gewonen te hebben in grondigheid en gepastheid, en is de wenschenbaar gemaakt om er nog eenige meerdere uitbreiding aan te geven, door toevoeging van het onderrigt in de beginselen van natuur- en scheikunde en in het regthijg teekenen.

Het onderwijs op het gymnasium te *Franeker* onderging geene meldenswaardige verandering en de in het vorig Verslag opgegeven reden van uitstel der definitive erkenning bleef ook dit jaar gelden.

De tegenspoeden, waarmede het gymnasium te *Kampen* te worstelen had, zijn nog niet geheel te boven gekomen, daar de inrigting haren verdienstelijken en werkzamen leeraar in de wiskunde verloor, hetgeen vertraging en nadeel in dit gedeelte van het onderwijs veroorzaakte. Deze betrekking is echter sedert weder vervuld.

Over het algemeen had het onderwijs in het afgelopen schooljaar vrij goed voldaan, hoewel het bestuur der inrigting erkent, dat er nog veel gebrekkigs aanwezig is. Het vleide zich, na de reeds verkregene ondervinding, door de samenwerking der leeraren meer en meer het onderwijs in samenhang te zullen kunnen brengen en daardoor de noodige eenheid te verkrijgen, die alsnog ontbreekt.

Te *Oldenzaal* bleef het onderwijs nog onvoldoende en is het allezins wenschelijk dat daarin worde voorzien, ten einde den verderen achteruitgang dezer in vroegere jaren als Latijn-

sche school druk bezochte inrigting te voorkomen. Aan definitive erkenning was in den tegenwoordigen stand van zaken nog niet te denken.

De goede verwachting, die curatoren van het gymnasium te *Groningen*, blijkens het vorig Verslag, van deze inrigting koesterden, is in het afgelopen schooljaar naar hun inzien bevestigd, en het onderwijs had bij het examen goede vruchten opgeleverd. Zij meenden dat de jongelieden, die de school na geëindigden cursus verlaten hadden, proeven zouden geven grondig onderwezen te zijn. Ook de ijver der leeraren, hunne goede verstandhouding en onderling overleg werden geprezen.

II.

Laatstelijk voorloopig opgerigte gymnasien.

Te *Wageningen* had, nadat de lessen in de eerste maanden van het afgelopen schooljaar op den ouden voet waren voortgezet, in Januarij 1850 de opening plaats van het gymnasium, welks oprigting in het vorige Verslag als waarschijnlijk was aangekondigd. Zeven leerlingen hadden zich aangemeld. Hoewel het kortstondig bestaan nog niet voldoende over het al of niet doelmatige van het onderwijs heeft kunnen doen oordeelen, had het in Julij gehouden examen goede getuigenis van den ijver der leeraren en leerlingen gegeven.

Blijkens het vorig Verslag, zou met den aanvang van het nieuwe schooljaar het rectoraat bij de Latijnsche school te *Doesborgh*, door eervol ontslag vacant, vervuld worden. Dit is geschied en de nieuw benoemde rector, vroeger conrector te *Harderwijk*, heeft in den toestand der school eene gunstige verandering gebragt. Daar het evenwel voor den bloei der inrigting noodzakelijk werd geacht haar in een gymnasium te hervormen, heeft de stedelijke raad daartoe tegen het einde van den cursus besloten.

Tot de in het afgelopen schooljaar voorloopig opgerigte gymnasien behoort ook dat te *Gouda*. De Latijnsche school te dier stede verkeerde in geen bloeyenden toestand en men heeft gemeend, dat hare verandering in een gymnasium betere uitkomsten zou opleveren. In Julij 1850 is tot de voorloopige oprigting van Regeringswege magtiging verleend. In

hoeverre de nieuwe inrigting aanvankelijk aan het doel beantwoordt, zal eerst bij het volgend Verslag kunnen worden medegedeeld.

Het athenaeum te *Maastricht*, waarvan de inrigting en strekking in het vorig Verslag zijn vermeld, behoort in zóóverre tot de categorie der laatstelijk voorloopig opgerigte gymnasia, welke het overigens in omvang en uitgebreidheid van onderwijs overtreft, dat zijne tweede afdeeling nog niet definitief tot stand is gekomen.

De ijverige en nauwgezette pligtsbetrachting der onderwijzers wordt geprezen.

Ook over het gedrag en de vorderingen der leerlingen was het bestuur in het algemeen tevreden. Er werd echter geklaagd over de onvolledige verstands-ontwikkeling der jongelieden, die zich jaarlijks aanbieden om de lessen bij het athenaeum te volgen; men koesterde nogtans de hoop, dat eene uitnoodiging aan de bevoegde autoriteit om het onderwijs op de lagere scholen hooger te doen opvoeren, gunstig zou werken.

Omtrent de eerste afdeeling zijn dit jaar geene bijzonderheden te vermelden. De lessen werden noch door vacaturen noch door andere oorzaken gestoord, en door een groot aantal leerlingen met ijver bijgewoond.

Over de tweede afdeeling kan nu een eenigzins juister oordeel dan vroeger geveld worden, daar, voor het eerst in het afgeloopen schooljaar, de vier klassen, waaruit zij volgens het reglement bestaat, aanwezig waren. Van die vier zijn er echter slechts twee wier leerlingen van den beginne af een geregeld onderwijs hebben genoten, en dus over de doelmatigheid van het onderwijs met grond kunnen doen oordeelen.

De aanvankelijk verkregen uitkomst wordt gunstig genoemd. Een vrij aanzienlijk aantal leerlingen woonde de lessen bij in de Nederduitsche, Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen, in geschiedenis, aardrijkskunde, wiskunde, hoogere wiskunde, werktuigkunde, natuurkunde, scheikunde, toegepaste scheikunde en landbouwkunde, practische scheikunde, natuurlijke geschiedenis, boekhouden, handels-wetenschappen, teekenkunst en schoonschrijven. Het materieel der afdeeling, bepaaldelijk de verzamelingen voor geologie en mineralogie, vermeerderde aanzienlijk, zoo door aankoop als ge-

schenken. In den aanvang van het jaar werd een museum van warenkunde opgericht, waarvoor een geschikt lokaal is bestemd. Ook werd aan den botanischen tuin, in 1849 ingerigt, uithbreiding gegeven.

III.

De reeds vroeger erkende gymnasien.

Het getal dezer inrigtingen is dit jaar met drie vermeerderd door de definitive erkenning der gymnasien te *Middelburg*, *Leeuwarden* en *Deventer*. Het geheele getal bedraagt tegenwoordig twaalf.

Het gymnasium te *Arlhem* bleef, volgens berigt van curatoren, toenemen in bloei, en het afgeloopen examen heeft hen overtuigd, dat het onderrigt in de verschillende vakken op eene allezins doelmatige wijze wordt gegeven en bij voortdurend op de verstandsontwikkeling der leerlingen wordt gewerkt. Vooral werd het onderrigt in de oude en nieuwe talen, oude en nieuwe geschiedenis en aardrijkskunde geprezen. Door het benoemen van een geschikt en bekwaam onderwijzer voor de wiskunde hoopte men, dat het bezwaar, waarover in het vorig Verslag is geklaagd, zou vervallen. Schoon het getal leerlingen eenigzins was afgenomen, had men reden te onderstellen, dat het eerlang tot de vorige hoogte zou aangroeijen.

Te *Nijmegen* had het vertrek van den onderwijzer in de wiskunde naar *Arlhem* eenige stremming in het onderrigt in dat vak veroorzaakt, hoewel zooveel mogelijk in die ongelegenheid was voorzien. De opengevallen plaats werd tegen het einde van den cursus weder vervuld.

De praeceptor werd tot rector van het gymnasium te *Gouda* benoemd: ter zijner vervanging waren maatregelen genomen.

Over het onderwijs had men allezins reden te vreden te zijn; de leervakken waren vermeerderd met het Hebreeuwsch, waartoe een onderwijzer was aangesteld. De leerlingen betoonden zich over het algemeen ijverig. De tweede afdeeling verkeerde in denzelfden toestand, waarvan ten vorigen jare gewag werd gemaakt, en telde slechts 4 leerlingen.

Het gymnasium te *Zutphen* heeft, volgens getuigenis van

curatoren, gedurende het geëindigd schooljaar in denzelfden bloeienden toestand verkeerd als in vroegere jaren. Over het gedrag en den ijver der leerlingen waren de berigten in 't algemeen gunstig. Van den kant van het stedelijk bestuur mogten curatoren alle medewerking ondervinden. Vernemende dat een der docenten welligt elders zou worden benoemd, besloot de Raad onmiddellijk tot eene aanzienlijke vermeerdering van diens tractement, en droeg zoo doende bij tot het behoud voor het gymnasium van een leeraar, op wien men zeer hoogen prijs stelde.

Ten aanzien der gymnasia in Zuidholland, te *Leyden*, *Rotterdam*, 's *Gravenhage* en *Delft* zijn over het algemeen gunstige berigten ingekomen.

Te *Leyden* werden twee onderwijzers voor de Nederlandsche taal en letterkunde en algemeene geschied- en aardrijkskunde aangesteld, ter vervanging van den tot hoogleeraar te *Groningen* benoemden docent. Ook werd een nieuw onderwijzer voor de Hebreuwsche taal benoemd, ter vervanging van den vorigen, tot predikant beroepen.

Het gymnasium te *Rotterdam* nam steeds toe in getal van leerlingen. De nieuwe cursus zou met 107 aanvangen. Curatoren hadden redenen van de hoogste tevredenheid over het onderwijs, en over hen, die het geven en ontvangen.

Even gunstig getuigenis omtrent den ijver der onderwijzers en de vorderingen in 't algemeen, leggen curatoren van het gymnasium te 's *Gravenhage* af, en zij doen opmerken, dat, zoo het totaal leerlingen dit jaar tien minder dan het vorige bedraagt, daarentegen bij den aanvang van den nieuwen cursus een des te grooter aantal is bijgekomen.

Met den aanvang van het afgelopen schooljaar zijn de leerlingen van het gymnasium te *Delft*, die bevorens in de woning des rectors onderwezen werden, naar de nieuwe, zeer geschikte, lokalen, door de stedelijke regering ingerigt, overgegaan.

Ofschoon het onderwijs op het gymnasium te *Haarlem* doelmatig is te noemen, is het getal leerlingen sedert het laatste jaar afgenomen. Curatoren meenen dit te moeten toeschrijven aan de steeds verminderende belangstelling in de studie der oude letteren, ook aan het verhoogde minerval.

De onderwijzer in de wis- en natuurkunde, die ruim 10

jaren zijne betrekking met den meesten ijver en lof had bekleed, overleed kort na het begin der lessen: in de vacature werd eerst tijdelijk, later definitief, voorzien.

Blijkens het vorig Verslag waren aan het einde van het afgeloopen schooljaar overwegingen aanhangig over de definitieve erkenning der gymnasia te *Middelburg* en te *Leeuwarden*. De uitslag daarvan is geweest, dat die erkenning, voor de eerste stad op het einde van den cursus, voor de laatste in het voorjaar van 1850, plaats had.

Omtrent beide inrigtingen zijn de berigten zeer gunstig. Curatoren van het gymnasium te *Leeuwarden* hebben echter te kennen gegeven, dat door de groote menigte der leervakken, waarin het onderwijs, ten gevolge van het Koninklijk besluit van 23 Mei 1845, verplichtend is, vooral sedert ook de nieuwe talen en letterkunde aan het onderwijs zijn toegevoegd, aan de beoefening der oude talen minder tijd kan worden besteed, dan zij anders wel wenschelijk zouden achten. Verder, dat het onderwijs in de geschiedkundige vakken in sommige opzichten wel iets te wenschen overlaat: eensdeels, omdat niet voor elk vak een onderwijzer te vinden was, die daarvan zijne bijzondere studie had gemaakt, anderdeels, omdat tijdsgebrek slechts een zeer beperkt of eenigzins oppervlakkig onderwijs toeliet. Eindelijk, dat van het onderwijs in het Engelsch schaars gebruik wordt gemaakt.

Het gymnasium te *Deventer*, zijn tweede proefjaar geëindigd en bij den afloop gunstige uitkomsten opgeleverd hebbende, is, bij het einde van het afgeloopen schooljaar, definitief erkend. Het getal leerlingen was in dat jaar toegenomen. Hun ijver was voldoende en ook die der onderwijzers werd door curatoren geprezen. Het examen gaf stof tot tevredenheid en onderscheidene leerlingen gaven blijken van groote vorderingen.

Van de ondervinding, gedurende de proefjaren verkregen, hebben curatoren en het stedelijk bestuur gebruik gemaakt om het reglement te wijzigen, en, waar het noodig was, verbetering of uitbreiding aan te brengen. De tweede afdeeling zal dien ten gevolge eene nieuwe rigting verkrijgen en eene belangrijke hervorming ondergaan. Daar men ondervonden heeft, dat het voor de inrigting beter was, eenen docent voor de nieuwe talen geheel aan het gymnasium te verbinden, is

daartoe een geschikt onderwijzer aangesteld. Ook was de benoeming van eenen tweeden docent in de wiskunde wenschelijk en had die plaats. Het loaal van het gymnasium heeft vergrooting en uitbreiding verkregen.

Het gymnasium te *Winschoten*, aan het einde van den vorigen schoolcursus onder de definitief erkende gymnasia opgenomen, mogt zich in vooruitgang verheugen. Het aantal leerlingen nam aanmerkelijk toe. De ijver der leeraren werd geroemd.

IV.

Gewone Latijnsche scholen.

Omtrent de Latijnsche scholen in *Noordbrabant* zijn over het afgelopen schooljaar weinig belangrijke bijzonderheden mede te deelen. In het algemeen luiden de ontvangene berigten niet ongunstig.

Te *Bergen op Zoom* meende men, dat het onderwijs in grondigheid zou winnen, zoo de rector, die, met uitzondering der wiskunde, belast is met den geheelen omvang van het onderwijs, in zijne taak werd verligt. Ook klaagde men over de groote gemakkelijkheid bij het toelaten van jongelieden op de school, hetgeen nadeelig werkte op den geregelden gang van het onderwijs.

De school te *Boxmeer*, die, na het overlijden van den rector, hare 20 leerlingen tot op de helft had zien verminderen, begon, na de aanstelling van eenen nieuwen rector en conrector in het begin van 1850, weder te herleven.

De gunstige toestand van de Latijnsche school te *Breda* bleef in het afgelopen jaar voortduren. De vorderingen der leerlingen gaven in 't algemeen stof tot tevredenheid; bij de meeste der onderste afdeeling liet evenwel het eerste onderwijs in de rekenkunde nog zeer veel te wenschen over. Het aantal leerlingen, dat bij het begin van den cursus toegenomen was, werd bij het einde met 20 verminderd, waarvan de meeste hunne studien volbragt hadden. Of dit aanmerkelijk verlies bij den nieuwen cursus vergoed zou worden, was twijfelachtig.

In *Gelderland* zijn enkele scholen vooruitgegaan. Te *Zalt-*

bommel waren curatoren over den staat van het onderwijs tevreden en het toenemend getal leerlingen, dat in evenredigheid der bevolking aanzienlijk mag genoemd worden, pleitte voor den bloei der school. Te *Doetinchem* had de nieuw benoemde rector leven in het onderwijs gebragt; de ijver en vorderingen der leerlingen gaven hoop, dat deze school eene betere toekomst te gemoet ging.

Ofschoon te *Elburg*, ten gevolge van ongesteldheid des rectors, diens lessen door een ander moesten gegeven worden, had het onderwijs daaronder niet geleden. Omtrent de scholen te *Groenlo*, *Culemborg* en *Tiel* was niets bijzonders te vermelden. Die te *Lochem* telde wederom niet meer dan één leerling; die te *Zevenaar*, waar op het laatst van het vorige schooljaar geen enkel discipel meer was, had er nu vier.

De vier Latijnsche scholen in *Zuidholland*, te *Brielle*, *Dordrecht*, *Gorinchem* en *Schiedam* bleven nagenoeg in denzelfden toestand.

Ofschoon het getal leerlingen op de school te *Brielle*, sedert het Vorige verslag, van een tot drie was geklommen, heeft de Regering het noodig geacht pogingen te doen om in den toestand van het onderwijs verbetering te brengen: de uitkomst zal bij het volgend Verslag worden medegedeeld.

De school te *Gorinchem*, die overigens vooruitgaat, had het verlies van haren onderwijzer in de wiskunde te betreuren.

Hoewel het getal leerlingen op de drie Latijnsche scholen in *Noordholland* steeds gering blijft, was men in het algemeen over den staat van het onderwijs tevreden. Te *Enkhuizen* zou, met den nieuwen cursus, gelegenheid gegeven worden, om op de Latijnsche school ook onderwijs te ontvangen in de nieuwere talen, vaderlandsche geschiedenis, Nederlandsche taal en nieuwe aardrijkskunde, en men hoopte zoo doende eenigermate te vergoeden het gemis aan een gymnasium, tot welks oprigting, bij gebrek aan de benoodigde fondsen, nog niet kon worden overgegaan.

In *Zeeland* is alleen de Latijnsche school te *Zierikzee* door leerlingen bezocht geweest, daar die te *Goes*, reeds ten vorigen jare gesloten, omdat er bij het vertrek van den rector slechts 2 leerlingen overig waren, nog niet heropend is. Het voornemen bestond om de school te *Zierikzee* in een gymnasium te veranderen.

De twee Latijnsche scholen in de provincie *Utrecht* verkeerden in gunstigen toestand. Te *Amersfoort* was het opengevallen rectoraat weder behoorlijk vervuld; de leerlingen, wier getal was toegenomen, maakten in 't algemeen goede vorderingen. De bloei der school te *Utrecht* hield zich staande. Omstreeks 80 leerlingen maakten van het onderwijs gebruik. De halfjarige cursus werd in een jaarcursus veranderd, hetgeen gunstigen invloed had op den gang van vele vakken van het onderwijs. Ook werden, ten gevolge der verandering in het personeel der leeraars, lessen gegeven in de nieuwe aardrijkskunde, Nederduitsche taal en letterkunde en vaderlandsche geschiedenis, welke vakken vroeger of in het geheel niet, of bijna niet behandeld werden. Aan Latijnsche taal- en stijloefeningen werd meer tijd besteed; ook zorgde men voor meerdere vlugheid in het Latijn spreken en schrijven. Het onderwijs in de wiskunde en in het Fransch en Hoogduitsch was zeer voldoende.

Omtrent de Latijnsche scholen in *Friesland* zijn weinig bijzonderheden medegedeeld. Die te *Bolsward*, *Dokkum* en *Harlingen* verkeerden nagenoeg in denzelfden toestand als tijdens het laatste Verslag.

Te *Bolsward* had men echter het onderwijs in de wiskunde eene groote verbetering doen ondergaan, door het aan een' afzonderlijk' onderwijzer op te dragen. De drie nog overgeblevene Latijnsche scholen, waar het rectoraat aan den predikant der hervormde gemeente, tot op zijn emeritaat of overlijden, blijft opgedragen, zijn met één verminderd door het overlijden van den predikant te *Hindeloopen*.

De overblijvende zijn die te *Joure* en te *Stavoren*. Alleen de eerste telt een zeer klein getal leerlingen. Te *Sneek* was, uit hoofde van de voortdurende afwezigheid des rector's, ter zake van zijn lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, op den vroeger medegedeelden voet, met eenige wijziging voortgegaan. Over het onderwijs en de vorderingen der leerlingen waren curatoren tevreden.

De berigten omtrent de Latijnsche scholen in *Overijssel*, te *Almelo*, *Enschede* en *Ootmarssum* luiden gunstig.

Omtrent die te *Zwolle* zijn geene bijzonderheden medegedeeld. Van de gelegenheid, bij de drie eerstgemelde scholen bestaande, om onderwijs te ontvangen in de moderne talen,

werd ijverig gebruik gemaakt. Te *Ootmarssum* bezochten 32 leerlingen de school, waarvan 16 alleen in de moderne talen onderwijs ontvingen.

Van de twee Latijnsche scholen in de provincie *Groningen*, te *Appingedam* en *Veendam*, had laatstgemelde het getal barer leerlingen, voornamelijk van hen, die zich op de moderne talen toeleggen, zeer zien toenemen. Dit werd als een heugelijk verschijnsel beschouwd, daar het een bewijs is, dat de ouders, die zich voornamelijk op de scheepvaart toeleggen, meer belangstelling in opvoeding en beschaving beginnen te toonen.

De sedert 30 jaren onder dezelfde leiding te *Assen* bestaande school verkeerde voortdurend in bloeienden toestand. Om trent die te *Meppel* was het berigt niet ongunstig.

Het collegie te *Roermond* onderging dit jaar weinige veranderingen, het getal leerlingen bleef ongeveer hetzelfde. De beoefening der oude talen nam evenwel van lieverlede af. Slechts twee leerlingen bestemden zich voor het academisch onderwijs.

Blijkens den achter dit Verslag geplaatsten staat bestonden er, bij het einde van het schooljaar, 68 gymnasia en Latijnsche scholen, van welke laatste ééne, die te *Stavoren*, geene leerlingen had.

De 67 overige telden, op gemeld tijdstip, gezamenlijk 1768 leerlingen, waarvan 1389 op de Latijnsche scholen en de eerste afdeeling der gymnasia, 379 op hunne tweede afdeeling.

Van de 67 scholen telden 26 slechts één tot tien leerlingen, 16 tien tot twintig, 7 twintig tot dertig, 5 dertig tot veertig, 3 veertig tot vijftig, 4 vijftig tot zestig, 1 zestig tot zeventig, 1 zeventig tot tachtig, 1 negentig tot honderd, 3 meer dan honderd.

Het getal onderwijzers beliep 245, waarvan 139 voor de oude, 106 voor de nieuwere talen, wiskunde, enz.

Van de 68 scholen waren er 12 met slechts één docent, 21 met twee, 10 met drie, 9 met vier, 3 met vijf, 5 met zes, 7 met zeven tot elf, en 1 met zestien docenten.

ONDERWIJS BIJ HET LEGER.

In den afgelopen tijdkring heeft er geene verandering

in dit onderwijs plaats gehad, en valt daaromtrent niets bijzonders te vermelden.

KONINKLIJKE MILITAIRE ACADEMIE TE BREDA.

In het voorgaand Verslag is in algemeene trekken geschetst de oorsprong en voortgang van het wetenschappelijk onderwijs bij het leger, en aangewezen, hoe de meer en meer toenemende behoefte aan wetenschappelijk gevormde officieren bij de verschillende wapencorpsen, achtereenvolgens militaire scholen voor de artillerie en genie deed ontstaan, en eindelijk de Koninklijke Militaire Academie, als algemeene leerschool voor al de officieren van het leger, te voorschijn bragt. De bijzondere inrigting dezer instelling, de wijze waarop aldaar de jongelieden, voor de krijgsdienst bestemd, worden opgenomen, en voor hunne verschillende bestemmingen in het leger, zoowel hier te lande als in de kolonien van het Rijk, bekwaam gemaakt, is in het voorgaand Verslag met de vereischte uitvoerigheid aangewezen, en wat de reeks der leervakken aangaat, voorts tot in de bijzonderheden toe, in het reglement der academie omschreven, zoodat men zich in dit Verslag kan bepalen tot eene opgave van den tegenwoordigen staat der academie, onder vermelding van nog enkele punten, die, wegens de uitgestrektheid van het vorige Verslag, zijn achterwege gelaten.

Personeel en inrigting.

De speciale commissie van inspectie heeft eenige verandering ondergaan, door het op pensioen stellen van twee harer leden, de generaals-majoor *Voet* en van de *Polder*, die vervangen zijn door den generaal-majoor *Verhorst* en den kolonel-ingenieur *Geij van Pittius*. Verder heeft de academie door den dood verloren den kapitein *H. J. M. Beekman*, die gedurende nagenoeg acht jaren de belangrijke en moeilijke betrekking van kapitein-adjutant bij deze inrigting heeft waargenomen, met eenen ijver, die zeldzaam mag worden genoemd. Deze verdienstelijke officier is vervangen door den kapitein der infanterie *J. Tegelberg*. Verder is een der luitenants van de infanterie, bij de academie gedetacheerd, op zijn

verzoek, naar zijn regiment teruggekeerd en vervangen; een luitenant van de cavalerie, na gedurende veertien jaren met veel ijver bij de academie te zijn werkzaam geweest, is mede naar zijn regiment teruggekeerd en vervangen, als behoorende hij tot de officieren, die bij eene aanstaande bevordering tot ruitmeester aan de beurt zijn. Eindelijk heeft de behoefte aan officieren bij het corps ingenieurs het noodig gemaakt een' der luitenants van dat wapen van de academie weg te nemen; ook aan dezen officier, den 1sten luitenant *Nolthenius*, verloor de academie een ijverig en kundig onderwijzer; hij werd door een' luitenant uit het wapen der artillerie opgevolgd.

Opvoeding en onderwijs.

Hiermede is voortgegaan in denzelfden geest en naar dezelfde grondbeginselen, die in het voorgaande Verslag zijn uiteengezet. Voor zooverre de ondervinding eenige nuttige wijziging aanwees in enkele bijzonderheden, heeft men die met voorzigtigheid ingevoerd. Bij voortduring heeft men reden van tevredenheid over den uitslag, dien de zorgen, aan de opleiding en het onderwijs der jongelieden besteed, hebben opgeleverd.

Aan de practische oefeningen in het veld heeft men dit jaar, door het doen kamperen der kadetten van de twee hoogste studiejaren, meer volledigheid kunnen geven dan in de twee voorgaande academiejaren, toen het gemis aan kadetten voor het wapen der artillerie de schietoefeningen met het geschut minder noodig maakte. Thans, nu in het vierde jaar *een* en in het derde *vijf* kadetten voor de artillerie in de kolonien aanwezig waren, werden die oefeningen weder noodzakelijk; men had daarbij tevens gelegenheid, aan de oefeningen der overige kadetten meerdere uitgebreidheid te geven, en door de meer speciale oefeningen der kadetten van de artillerie en genie, ook door die der andere wapens te doen bijwonen, werd aan dezen de gelegenheid gegeven aanschouwelijk kennis te verkrijgen van kriegsverrigtingen in het veld, waartoe zich in de gewone garnizoenen zeldzaam de gelegenheid voordoet. Ook de officieren van de applicatie-school der academie hebben voor hunne practische

studien van die oefeningen voordeel genoten en zoomede het detachement van het 2de regiment vesting-artillerie, dat de artillerie-werkzaamheden, voor de kadetten te zwaar, heeft helpen verrigten.

Bij het einde van het academiejaar kon men alzoo aan de commissie van inspectie over het militair onderwijs tot het officiers-examen voorstellen:

- 14 kadetten voor het wapen der infanterie hier te lande;
 - 1 kadet voor het wapen der infanterie in de kolonien;
 - 1 kadet voor het wapen der artillerie in de kolonien;
 - 4 kadetten voor het wapen der genie in de kolonien;
- die zoowel practisch als theoretisch voorbereid waren om als officieren op te treden.

Al deze jongelieden werden dan ook door de commissie van inspectie, na een examen waartoe ongeveer acht dagen besteed werden, tot de plaatsing van officier voorgedragen en als zoodanig door Zijne Majesteit benoemd.

Ofschoon wegens de meerdere of mindere mate van aanleg en ontwikkeling niet al deze jonge officieren op denzelfden trap van wetenschappelijke vorming staan, zoo kan toch van allen getuigd worden, dat het leger daarmede winst heeft gedaan; de soms uitstekende aanleg van sommige belooft voor het vervolg officieren van meer dan gewone verdiensten. Bij twee der jongelieden, voor het corps ingenieurs in de kolonien bestemd, bemerkte de commissie inzonderheid de vruchten van zulken uitstekenden aanleg, gepaard met buitengewonen ijver.

Ten gevolge van het examen tot toelating van kadetten zijn er in Junij 1849 geëxamineerd 48 adspiranten, waarvan er 26 werden goedgekeurd, en deze allen tot kadetten benoemd, als:

- 11 voor de infanterie hier te lande;
- 6 " " " in de kolonien;
- 2 " " artillerie hier te lande;
- 4 " " " in de kolonien;
- 3 " " genie in de kolonien;

zoodat het academiejaar 1849—1850 begonnen is met 145 kadetten voor de landmagt.

Na de sluiting van het academiejaar 1849—1850, werd, bij Koninklijk besluit van den 11den Augustus 1850, n°. 5,

gelast de tijdelijke overplaatsing, bij wijze van proef, van het Koninklijk Instituut voor de Marine uit *Medemblik* naar de Koninklijke Militaire Academie. Het zal alzoo tot een volgend verslag behooren van die tijdelijke ineensmelting nader berigt te geven.

Men kan evenwel voorloopig opgeven, dat die vereeniging zonder eenig merkelyk bezwaar is volbragt, en dat door de overplaatsing van drie officieren der Marine, twee burgerlijke beambten, met een schipper, vier matrozen en eenige op-passers van het Instituut der Marine bij de Militaire Academie, benevens het detacheren van nog twee officieren der infanterie, gevoegd bij de weder-indienst-stelling van een voormalig onderwijzer in het handteekenen, aan deze inrigting in de vermeerderde behoefte voor het onderwijs en het toezigt naar behooren is voorzien.

Aanvankelijk belooft deze vereeniging ter opleiding van officieren voor de land- en zeemagt gunstige uitkomsten, vooral ook, daar de goede verstandhouding der jongelieden onderling, en eene in vele opzigten gemeenschappelijke opleiding eene nog inniger samenwerking doet verwachten der land- en zeemagt, wanneer die mogt geroepen worden ter verdediging van den vaderlandschen grond.

Hulpmiddelen van het onderwijs.

De verzameling van leerboeken, bepaaldelyk voor het onderwijs aan de academie geschreven, is in dit jaar vermeerderd met het 1ste stuk van een leerboek der scheikunde, vervaardigd door den kapitein der artillerie *van der Meulen*, alsmede met een leerboek over de artillerie-wetenschap, in 2 boekdeelen, bij uitsluiting bestemd voor het onderwijs der kadetten van het wapen der artillerie, bevattende het 1ste de techniek, vervaardigd door den 1sten luitenant der artillerie *Kuijck*, en het 2de het taktische gedeelte der wetenschap, vervaardigd door den kapitein der artillerie *van Overstraten*. Deze beide deelen sluiten alzoo de reeks der leerboeken van de zuiver militaire wetenschappen. Het geheele stelsel van leerboeken zal in de hoofdtrekken voltooid zijn: door een tweede stuk van het leerboek over de scheikunde, een tweede deel van het leerboek over de geschiedenis, reeds

voor een groot gedeelte afgedrukt; door een werk over het topographisch teekenen, en eindelijk door een leerboek over de land- en volkenkunde der Oost-Indische gewesten. Bij voortdurend vinden de leerboeken der academie aftrek naar buiten, vooral die over de eerste beginselen der wetenschap; een bewijs dat ook de invloed der academie op het onderwijs buiten haar heilzaam blijft werken.

De bibliotheek der academie, oorspronkelijk gevormd uit de verzamelingen bij de vroegere militaire scholen aanwezig, bevat thans omtrent vijftien duizend boekdeelen, waaronder eene vrij volledige verzameling der voornaamste hedendaagsche werken tot de krijgswetenschappen in hare bijzonderheden betrekkelijk, daaronder begrepen de krijgsgeschiedenis van de voorgaande en tegenwoordige eeuw. Van de vroegere oorlogen bezit de bibliotheek eenige der voornaamste hoofdwerken, en tracht men, zooveel de middelen toelaten, het ontbrekende aan te vullen.

In de hulpwetenschappen, zoo als wiskunde, natuurkunde, technologie, geschiedenis, aardrijkskunde en fraaije letteren, bezit de bibliotheek de hoofdwerken van lateren tijd, voor zooverre dit met het doel der geheele instelling kan geacht worden overeen te komen. Eindelijk is eene goede verzameling der nieuwste kaarten, voor de studie der krijgswetenschap zoo onmisbaar, mede aanwezig.

De bibliotheek, onder bestuur van een' bibliothecaris, tevens belast met de administratie van al wat de leerboeken en verdere behoeften voor het onderwijs aangaat, is dagelijks geopend voor de officieren en ambtenaren der academie. De kadetten van het hoogste studiejaar hebben daar mede, op bepaalde uren, toegang, en zij kunnen tevens, op aanvraag van de hoofdonderwijzers in de verschillende vakken, boeken uit de bibliotheek ter lezing ontvangen.

Behalve de eigenlijke bibliotheek der academie, bestaat er nog eene kleine verzameling van boeken, eene geschikte lectuur voor de kadetten in hunne uitspanningsuren opleverende, uit welke verzameling wekelijks boeken aan al de kadetten ter lezing worden gegeven. Deze boeken, in verschillende talen, dienen zoowel tot verdere taal-oefening als tot nadere kennis-making met de meesterstukken in de letterkunde der naburige Rijken. Bij de keus dezer werken heeft men getracht het

nangename te vereenigen met de opwekking dier betere gevoelens, die het jeugdige gemoed tot ware veredeling en beschaving kunnen opleiden.

Voor het onderwijs in de natuur- en scheikunde bezit de academie eene verzameling van werktuigen, toestellen en voorwerpen, waardoor de gronden dier wetenschappen aanschouwelijk gemaakt worden; de beperktheid der middelen heeft te weeg gebragt, dat men zich hier alleen tot het allernoodzakelijkste heeft moeten bepalen; langzamerhand tracht men die verzamelingen te vermeerderen om haar op de hoogte der wetenschap te houden.

Aan deze verzameling sluit zich eene galerij van modellen, oude wapens enz., gedeeltelijk van de vroegere militaire scholen, gedeeltelijk door aanmaak en door geschenken vermeerderd. Onder deze geschenken verdient vooral opmerking eene keurige verzameling van modellen betrekkelijk het artillerie-wezen, door den heer *Phaff*, voormalig officier der genie, vervaardigd, die vroeger onderwijs genoot aan de artillerie- en genieschool te *Delft*. Van al deze modellen wordt bij het onderwijs een nuttig gebruik gemaakt.

Behalve deze algemeene verzameling, zijn er onderscheidene bijzondere, voor enkele deelen van het onderwijs vereischt.

Zoo is er eene verzameling, onder toezigt van den paardenarts der academie, van modellen van het hoefbeslag, preparaten van lichaamsdeelen van het paard, tot het ophelderen der lessen in de paardenkennis, een geheel geraamte en een keurig vervaardigd kunstcadaver van het paard uit de werkplaats van den bekenden hoogleeraar *d'Auzoux* te *Parijs*.

Voor het onderwijs in het paardrijden, dat aan de kadetten, maar hoofdzakelijk aan die der cavalerie en artillerie, wordt gegeven, zijn 20 rijpaarden aanwezig. Volgens de bepaling van het reglement moest dit getal 40 bedragen. Het gering getal kadetten voor de cavalerie en artillerie heeft deze vermindering en bezuiniging zonder te groot nadeel voor het onderwijs toegelaten, doch zal spoedig, om het onderwijs op de vereischte hoogte te houden, daarin eene vermeerdering noodzakelijk zijn; vooral omdat men het niet ongepast acht, dat ook de adelborsten der marine althans eenig onderwijs ontvangen in eene oefening, die men mag rekenen tot elke beschaafde militaire opvoeding te behooren.

Verder is bij de academie aanwezig eene halve veldbatterij en eene vaste batterij, bevattende een vuurmond uit elke der soorten belegerings- en vestingsgeschut, in het bastion van de vesting, begrepen binnen den omtrek der academiegronden. In eenen toren, nabij dit bastion, is het vuurwerkers-laboratorium, van al het noodige gereedschap voorzien om de kadetten te oefenen in het vervaardigen van vuurwerken bij het leger in gebruik. In ditzelfde bastion is voorloopig opgericht eene scheepsbatterij voor de oefening der adelborsten; alsmede in een nabij gelegen ravelijn een opgetuigde mast met de zeilen enz., waarvan in een volgend Verslag meerdere bijzonderheden kunnen gegeven worden.

Van een klein observatorium tot geodesische en sterrekundige waarnemingen, ook voor de marine dienstbaar te maken, is in het voorgaande Verslag reeds melding gemaakt.

Toegevoegd onderwijs aan de Koninklijke Militaire Academie.

In dit academiejaar werd weder aan 5 officieren uit het leger, te weten:

- 2 van de infanterie,
- 2 „ „ artillerie,
- 1 „ „ cavalerie,

de vergunning verleend om voor een jaar hunne studien bij de academie uit te breiden. Zij ontvingen gedurende dien tijd geregelde lessen in de taktiek, in strategie, geodesie, de scheikunde en de Hoogduitsche taal; in de laatste vakken op hun eigen verlangen. Behalve deze, ontvingen ze teekenlessen en leverden ze schriftelijke antwoorden in op vragen over krijgskundige onderwerpen, die hun tot bewerking werden opgegeven. Later in het zomersaizoen werden hun werkzaamheden op het terrein opgedragen, en het bleek uit de examina, aan het eind van het jaar afgelegd, dat zij hunnen tijd hier wel hadden besteed en hunne bekwaamheid vermeerderd.

Voor het hooger onderwijs in de rijkunst is ook dit jaar geene toelating verleend.

Het onderwijs in het hoefbeslag, tot het vormen van hoefsmeden in het leger, is voortgezet met 15 leerlingen, waarvan er 10 naar hunne corpsen zijn teruggekeerd, uit hoofde van het weinige vooruitzicht tot plaatsing als hoefsmid ten gevolge der vermindering van het wapen der cavalerie.

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE MARINE TE MEDEMBLIK.

Bij den aanvang van het studiejaar zijn 24 aspiranten als adelborsten bij het instituut opgenomen. De overige adelborsten, die reeds bij het instituut aanwezig waren, konden allen tot eene hoogere klasse bevorderd worden; waardoor 24 hebben uitgemaakt de eerste, 27 de tweede, 22 de derde en 21 de vierde klasse. Het geheele getal der aanwezige adelborsten heeft alzoo bedragen 94.

Het instituut heeft het verlies te betreuren gehad van den kapitein-luitenant ter zee titulair en eersten officier *J. C. Pilaar*, den 16den October 1849 overleden. Gedurende meer dan twintig jaren was hij hoofdzakelijk met het onderwijs in de stuurmanskunst en in den scheepsbouw belast en had hij zich in zijne ambtsbetrekking door kunde en werkzaamheid in hooge mate verdienstelijk gemaakt. Voorts heeft door verplaatsing van officieren, die tijdelijk bij het instituut waren gedetacheerd en die niet allen door andere werden vervangen, het personeel der militaire beambten eene vermindering ondergaan. Dit personeel was, voor dit jaar, zamengesteld als volgt:

- 1 kapitein ter zee titulair, militaire kommandant;
- 1 luitenant ter zee 1ste klasse, toegevoegd aan den militair kommandant;
- 1 kapitein der artillerie;
- 2 luitnants ter zee der 1ste klasse;
- 1 luitenant ter zee 1ste klasse (titulair);
- 1 officier van gezondheid der 1ste klasse;
- 1 officier van gezondheid der 2de klasse;
- 1 officier van administratie der 1ste klasse;
- 1 eerste luitenant, kommandant van het detachement mariniers.

Het personeel der civile beambten is onveranderd gebleven, zoo als dit in het vorige Verslag werd opgegeven.

De lessen voor de adelborsten van het 4de studiejaar zijn geheel overeenkomstig de bestaande reglementaire bepalingen gegeven, met uitzondering van die in den scheepsbouw, in welke na het overlijden van den kapitein-luitenant ter zee *J. C. Pilaar* niet kon worden voorzien. Ook moest het onderwijs in de Maleische taal vóór het einde van het studiejaar

worden afgebroken, ten gevolge der overplaatsing van den officier, die daarmede was belast, en voor eene reis naar Oost-Indie werd bestemd.

Bij de regeling der lessen voor de adelborsten van het eerste, het tweede en van het derde studiejaar, is men van de voorschriften, die tot nu toe gevolgd werden, afgeweken, in afwachting dat deze bepaaldelijk zullen worden gewijzigd, daar het voornemen bestaat om langzamerhand den leercursus der adelborsten van vier jaren tot drie jaren terug te brengen.

Op het einde van het studiejaar zijn, na voldoende examen te hebben afgelegd, 20 adelborsten, bestemd voor de eigenlijke zeedienst en één bestemd voor den scheepsbouw, ter bevordering voorgedragen en hebben ze het instituut verlaten om in de active dienst over te gaan. In den loop van het studiejaar heeft een adelborst zijn ontslag verlangd en het instituut verlaten, zonder zijne studien ten einde te brengen.

Eindelijk is te vermelden dat zich voor het examen der aspiranten 57 jongelingen hadden aangegeven, en dat daarvan 40 een voldoende examen hebben afgelegd.

KONINKLIJKE ACADEMIE TE DELFT.

Door de benoeming van den heer *W. van Wijngaerd* tot onderwijzer in het handteekenen, werd de betrekking weder vervuld, het vorige jaar opengevalen door het overlijden van den verdienstelijken *Schmidt*.

De academie mogt evenwel zich niet lang verheugen over de voltalligheid der docenten. Zij verloor den 10den Maart 1850 den leeraar *A. Meursinge*. In 1843 benoemd tot leeraar in de taal, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie, werd hem het onderwijs opgedragen in de Maleische taal, het Mahomedaansche regt en de land- en volkenkunde. De nieuwhed dezer beide laatste vakken, nimmer nog aan eene openbare inrigting onderwezen, maakte de taak moeilijk, die *Meursinge* op zich nam, en verplichtte hem tot nasporingen waarin hij geen voorganger had. Hij kweet zich van die moeilijke taak met ijver, kunde en naauwgezetheid. Zijn dood werd dan ook aan de academie hoogelijk betreurd.

De gevolgen van dit afsterven zouden noodlottiger zijn ge-

weetst voor het onderwijs, wanneer de heeren *Roorda* en *Pijnappel* zich niet belast hadden met de lessen van den overledene. Hierdoor is het onderwijs nagenoeg ongestoord voortgezet. De geregelde gang werd later verzekerd door de benoeming van den heer *J. Keijzer*.

Deze benoeming heeft eenige verschikking ten gevolge gehad van de vakken, aan de docenten opgedragen. De heer *Pijnappel* zal zich blijven belasten met het onderwijs in de Maleische taal en de land- en volkenkunde. De heer *Keijzer* heeft de lessen over het Mahomedaansche regt en de inlandsche wetten op zich genomen. In de andere vakken werden de lessen geheel ongestoord gegeven. Over het algemeen waren de kweekelingen vlijtig en hunne vorderingen zeer voldoende, waarvan sommige zelfs uitmuntende proeven hebben geleverd bij het eind-examen.

Van de nieuwe gelegenheid, volgens het vorig Verslag aan de academie geopend, tot oefening in het kunstdraaijen en dergelijke verrigtingen, is vlijtig gebruik gemaakt. Die goede uitslag gaf aanleiding om de gelegenheid ruimer te maken, zoodat nu en meer leerlingen er gebruik van kunnen maken en gedurende langeren tijd.

Bij de practische oefeningen in het landmeten en waterpassen, voor den aanstaanden Indischen ambtenaar, zoowel als voor den aanstaanden ingenieur, zoo nuttig, hebben twee voormalige en uitmuntende kweekelingen hunne hulp willen leenen. Door den belangeloozen bijstand der heeren *H. F. G. N. Camp* en *L. Cohen Stuart* waren die oefeningen omvattender dan het geval zou geweest zijn, zoo de leiding alleen aan den docent in de landmeetkunde ware verbleven.

In het ruime scheikundig laboratorium hebben dertig kweekelingen eene goede gelegenheid gevonden tot werken en eigen onderzoek, onder leiding van den hoogleeraar. De meeste dier kweekelingen waren voor de dienst in Indie bestemd.

Bij het onderwijs in de algemeene scheikunde en de toepassing dier wetenschap op het fabriekwezen zijn nog afzonderlijke lessen gevoegd over de toepassing op den landbouw. Deze lessen zijn voornamelijk bestemd voor de kweekelingen, die eene bediening in Indie verlangen.

Het natuurkundig kabinet werd met sommige kostbare instrumenten vermeerderd. Aan het geheel der gedane bestellingen

werd evenwel eerst bij den aanvang van den nieuwen cursus voldaan. Onder de ontvangen toestellen behooren de meest belangrijke tot vertooning en verklaring der verschijnselen van het licht, der warmte en van het magnetismus. Het kabiner, tot dusverre bij de andere academische verzamelingen zeer ten achteren, zal weldra met deze op gelijke hoogte zijn. De aanwinst heeft op het onderwijs den gewenschten invloed gehad, en de lust voor deze wetenschap is bij de kweekelingen niet weinig toegenomen.

De boekerij is ook naar gewoonte vermeerderd, maar zij heeft daarenboven in hare schikking eene geheele verandering ondergaan. Zij was in twee deelen gescheiden, in afzonderlijke lokalen geplaatst. De verhooging der kasten en de betere inrigting van het lokaal hebben vergund de geheele boekerij bijeen te plaatsen. Er bestond vroeger geen goede catalogus. Deze is opgemaakt en naar de vakken en alphabetisch. De uren van toegang zijn vermeerderd en er is goede gelegenheid gegeven tot lezen en aanteekenen. Door al deze schikkingen is het nut der boekerij aanmerkelijk verhoogd, en het veelvuldig bezoek toont dat die verbeteringen op regten prijs worden gesteld.

De kleine verzameling van voorwerpen uit Indie heeft, door een geschenk van den heer *Lucassen*, eenige uitbreiding verkregen. Zij zal weldra beter geschikt worden, en als het voorbeeld van genoemden heer navolging vindt, kan zij binnen weinige jaren zeer belangrijk worden.

De overige verzamelingen zijn alle eenigzins uitgebreid, zooveel de behoeften vorderden of de middelen veroorloofden; geene evenwel zoo belangrijk, dat er afzonderlijke melding van vereischt wordt.

Voor den afgelopen cursus werden 36 nieuwe kweekelingen ingeschreven. Hiervan waren er slechts negen die zich niet voor de dienst in Indie wenschten voor te bereiden. Onder de overige 27 waren vijf doctoren in de regten, en een die opgeleid zoude worden voor het onderwijs.

Gedurende dien cursus of na den afloop hebben 62 kweekelingen de academie verlaten.

4 legden een voldoende examen af, om als ambtenaar der 1ste klasse, en

9 om als ambtenaar der 2de klasse in Indie geplaatst te worden.

- 1 verkreeg eene aanstelling als ambtenaar der 3de klasse.
- 18 legden een voldoende examen af van civiel ingenieur.
- 1 volbragt zijne academische studien voor het mijnwezen.
- 2 hadden met vrucht den volledige cursus gevolgd voor het vak van den ijk der maten en gewigten.
- 3 hadden den volledige cursus van vier jaren volbragt en zullen later waarschijnlijk examen afleggen.
- 2 verlieten de academie en bereikten hun bijzonder doel bij de verkrijging van een getuigschrift van wel besteden tijd.
- 2 vertrokken om ziekte.

10, waaronder een meester in de regten, vertrokken naar Indie, zonder hunne studien volbragt te hebben.

10, waaronder ook een meester in de regten, verlieten de academie om verschillende en meerendeels onbekende redenen.

Van de laatste twintig kunnen zeven gerekend worden weinig of geen nut van het onderwijs te hebben getrokken.

Twee voormalige kweekelingen, die den volledige cursus gevolgd hadden, legden met de achttien vroeger genoemd, een voldoende examen af van civiel ingenieur.

In Februarij 1850 werd examen afgenomen van vier kweekelingen, die hunne academische studien en practische oefeningen volbragt hadden, en eene aanstelling bekwaamen van ingenieur der mijnen in Nederlandsch Indie. Zij waren de eerste, die tot zulk eene bestemming opgeleid werden, en het kan daarom niet ongepast zijn, iets meer over die opleiding te zeggen.

Na voleindigde studien werden zij naar *Engeland* gezonden voor hunne practische oefeningen, onder toezigt van een Engelschen mijn-ingenieur en de dagelijksche leiding van den ingenieur *de Groot*, aan wien later de geheele leiding alleen vertrouwd werd. Van het tweejarig verblijf in *Engeland* werd een aanzienlijk deel besteed aan het bezoeken der koper- en tinmijnen in *Cornwall*. Zij deden er de onderzoekingen en opnemingen van den mijn-ingenieur en den opzigter, en ontzagen zich niet deel te nemen aan den arbeid van den gewonen mijnwerker. Het verblijf in *Cornwall* werd tevens gebezigd, om de groote en voortreffelijke machines-fabrieken te zien, en zich vertrouwd te maken met de verschillende werktuigen en bewerkingen.

Hun werd daarvoor ruim gelegenheid gegeven in de beide

nanzienlijke fabrieken, welke de stoomwerktuigen voor het Haarlemmer-meer leverden. Na het verblijf in *Cornwall*, bezochten zij *Wallis*, en vertoefden een geruimen tijd in dat prinsdom, waarin zooveel verschillende mijnen worden gevonden, en waarheen de erts uit *Cornwall* ook gezonden wordt tot uitsmelting. Hier vonden zij dus eene uitmuntende gelegenheid tot oefening, en door vroegere werkzaamheden hadden zij geleerd van die gelegenheid het beste gebruik te maken. Zij hebben daarna nog eenige andere, en vooral de kooldistricten van *Engeland*, bezocht. Het nut hunner oefeningen is zeer bevorderd door den ongemeenen ijver en de kunde van den ingenieur *de Groot*, maar ook door de hulpvaardigheid der Engelschen, met wie zij in aanraking kwamen. Zij hebben vooral groote verplichting aan den beroemden geoloog *Sir Henry T. de la Beche*, die hun uitmuntende diensten bewezen heeft voor hunne wetenschappelijke vorming.

In *Nederland* teruggekeerd, hebben zij, bij een veelomvattend en zeer streng examen, de meest voldoende bewijzen geleverd, dat zij hunnen tijd uitmuntend goed besteed hadden, en geschikt waren voor de belangrijke betrekking, die hen wachtte. Drie dezer geëxamineerden zijn met den heer *de Groot* reeds naar *Indie* vertrokken. De vierde, en eerste in rang, de heer *E. van der Elst*, leidt thans in *Engeland* de practische oefeningen van drie andere kweekelingen, die voor het mijnwezen in *Indie* bestemd zijn. Alles doet hopen, dat ook deze kweekelingen welgeoefend zullen terugkomen, om later in *Indie* het Vaderland met eere te kunnen dienen.

Behalve de genoemden, is nog naar *Indie* vertrokken om bij de mijnen te dienen, de *Ashantijsche* Prins *Aquasie Boachi*. Na de lessen dezer academie gevolgd te hebben, is hij naar de berg-academie te *Freiberg* vertrokken om zijne studien voort te zetten en aan practische oefeningen deel te nemen. Teruggekeerd, is hij zonder voorafgaand examen naar *Indie* gezonden om aan het corps van de mijn-ingenieurs te worden toegevoegd.

Die bijzonderheden worden ook daarom hier vermeld, omdat de minerale rijkdommen van *Indie*, nog schaarsch gekend, tegenwoordig meer opmerkzaamheid trekken. De aanwezigheid van bekwame Nederlandsche ingenieurs in *Indie* zal niet

weinig kunnen toebrengen tot eene betere kennis, en dus, zoo men hoopt, tot verwezenlijking der gunstige verwachtingen van velen. Maar, welke ook de uitkomst moge zijn, het zal altijd der academie tot eer verstrekken en tot aanbeveling, dat zij leerlingen vormde, die vreemde hulp onnoodig kunnen maken.

's RIJKS KWEESCHOOL VOOR MILITAIRE GENEESKUNDIGEN
TE UTRECHT.

Deze inrigting heeft weder zeer gewenschte vruchten opgeleverd.

Even als van de Koninklijke Militaire Academie, zijn ook van deze school al de kweekelingen van het 4de studiejaar, 19 in getal, tot officier van gezondheid benoemd, als: 6 bij de landmagt hier te lande, 5 bij de zeemagt en 8 bij het leger in Oost-Indie. Er bleven na die benoeming nog 57 kweekelingen bij de inrigting over; terwijl er bij het begin van den cursus 28 zijn toegelaten, zoodat 85 kweekelingen op de school aanwezig waren.

In den loop van den cursus zijn voorts 13 sollicitanten tot het afleggen van examen voor de betrekking van officier van gezondheid der 3de klasse voor onze buitenlandsche bezittingen toegelaten, waarvan 4 voor die betrekking bekwaam zijn geoordeeld, terwijl 6 officieren van gezondheid der marine, die ter voortzetting hunner studien bij 's Rijks kweekschool gedetacheerd waren, aldaar het examen voor eenen hooger grad met gunstig gevolg hebben afgelegd.

CLINISCHE SCHOLEN.

Te Rotterdam heeft het personeel der lectoren gedurende den cursus van 1849 tot 1850 geene veranderingen ondergaan.

Het aantal leerlingen en toehoorders bedroeg 41 mannelijke en 4 vrouwelijke, over de verschillende vakken verdeeld als volgt:

- 23 voor genees- en heelkunde;
- 5 " heel- en verloskunde;
- 1 " verloskunde;
- 10 " artsenijbereidkunde;

2 toehoorders voor artsenijsbereidkunde ;

4 vrouwelijke leerlingen voor verloskunde.

Het gedrag der leerlingen was, over het algemeen, zeer voldoende. Het examen op den 24sten en 25sten Junij 1850 gehouden, leverde het bewijs, dat velen met goed en sommigen met bijzonder gunstig gevolg het onderwijs hadden bijgewoond.

Het kabinet van ontleedkundige praeparaten is in goeden toestand. Een volledige catalogus daarvan, door den prosector dr. *Goddard* vervaardigd, heeft de bruikbaarheid dier verzamelingen zeer verbeterd.

Het scheikundig laboratorium wordt thans door gaz verlicht en is met een doelmatigen distilleertoestel verrijkt. De gelegenheid tot practische oefening daarin is, door bekomen vrijdom van accijs van den benoodigten spiritus, zeer vermeerderd.

De staat van den hortus botanicus is mede voldoende.

De kraamzaal laat, door gebrek aan ruimte, nog steeds te wenschen over.

Bij het onderwijs in de bijzondere ontleedkunde wordt thans een kunstcadaver van *d'Auzoux* gebruikt, daartoe door de provinciale geneeskundige commissie te *Dordrecht* welwillend afgestaan. Echter hadden, onder de leiding van den prosector, ook practische oefeningen op lijken plaats.

De theoretische lessen in de scheikunde werden nu ook door de meeste leerlingen in de heilkunde geregeld bijgewoond.

In het heilkundig clinicum zijn 59 mannelijke en 30 vrouwelijke lijders behandeld en herhaaldelijk belangrijke kunstbewerkingen verrigt. Gedurende den winter oefenden de leerlingen zich in het doen van kunstbewerkingen op lijken. Het onderwijs in de ziektekundige ontleedkunde werd door den lector in de geneeskunde met vrucht gegeven ; een aantal lijken stonden hem daartoe ten dienste.

Te *Amsterdam* bedroeg het aantal leerlingen aan de school 77. Daarenboven maakten van het clinicum medicum 5 medicinae candidaten en van het clinicum chirurgicum 7 medicinae candidaten gebruik ; zoo ook 3 medicinae doctores van het practisch onderwijs in de verloskunde.

De uitslag van het examen, op den 19den Junij 1850 ge-

houden, bewees dat het onderwijs goede vruchten droeg; ook het gedrag der leerlingen was doorgaans onberispelijk.

In de beide clinica werden een groot aantal zieken opgenomen en behandeld, alsmede onderscheidene operatien verrigt.

Tot practische beoefening der verloskunst was alsmede ruimschoots gelegenheid: het aantal verlossingen bedroeg in één jaar 372.

Na bekomen magtiging werd aan den hoogleeraar *Tilanus* een adsistent bij het onderwijs in de verloskunst toegevoegd, en als zoodanig door de commissie van bestuur benoemd dr. *L. Lehmann*.

Te *Haarlem* werd de school door 31 leerlingen bezocht, waarvan 2, na afgelegd examen, door de provinciale geneeskundige commissie tot apothekers en 1 tot plattelands-heel- en vroedmeester werden bevorderd. Een zestal leerlingen verliet de school om andere redenen, zoodat het eindgetal 22 bedraagt.

De ijver der leerlingen was, over het algemeen, lofwaardig. De school blijft op den duur aan haar doel beantwoorden.

Te *Alkmaar* waren 10 leerlingen aanwezig, waarvan 1 tot plattelands-heelmeester en 1 tot vroedmeester is bevorderd. Er werden drie nieuwe ingeschreven, zoodat het eindgetal 11 bedraagt. Het jaarlijksch examen gaf stof tot tevredenheid.

De hortus botanicus is in behoorlijken staat. Voor de practische beoefening der heilkunde was een genoegzaam getal lijken voorhanden.

Te *Hoorn* bedroeg het getal leerlingen bij den aanvang der lessen 9, waaronder 5 mannelijke, 4 vrouwelijke. Een hunner heeft zijne studien gestaakt, een ander is naar de school te *Amsterdam* vertrokken. Het onderwijs in de ontleed- en heilkunde werd tijdelijk gegeven door den heer stads-heelmeester *Broman*.

Te *Middelburg* werd de school door 21 leerlingen bezocht. In het gasthuis werd drie maal 'sweeks een polyclinicum voor heilkunst gehouden door den lector *Cornielje*. Het examen had op den 27sten en 29sten Mei 1850 plaats en getuigde van de goede vorderingen der leerlingen.

'S RIJKS VEEARTSENIJSCHOOL TE UTRECHT.

Bij deze inrigting hebben gedurende den afgeloopen cursus

10 kweekelingen onderwijs genoten , wier gedrag en vlijt lof verdienen : 5 hunner werden , na afgelegd examen in Julij 1850 , tot vee-artisen der 1ste klasse bevorderd.

LANDHUISHOUDKUNDIGE SCHOLEN.

De landhuishoudkundige school te *Groningen* is sedert het laatste verslag geregeld en onder langzame uitbreiding , naar mate de ondervinding het heilzame van eenige verbeteringen aantoonde , met hare werkzaamheden voortgegaan. De theoretische lessen , welke in het winterhalfjaar in de stad *Groningen* gehouden worden , zijn in 1849/50 door 28 leerlingen gevolgd. De praktische oefeningen in den landbouw op de boerderij van de school te *Haren* zijn voortgezet. In den zomer van 1850 zijn er ruim 40 bunders land in gebruik geweest , die zooveel mogelijk met onderscheiden voortbrengselen werden beteeld.

De gebouwen voor de praktische zomer-oefeningen zijn dit jaar aanmerkelijk vergroot.

In het zomerhalfjaar is het aantal leerlingen — dit jaar 19 — altijd kleiner dan des winters , naardien zonen van practische landbouwers dikwijls alleen de meer theoretische lessen bijwonen , en ook zij , die een of twee zomers zich bij de school in de practijk hebben geoefend , een derde of vierde seizoen trachten het werkdadig deel van hun bedrijf nog eens op een anderen grond en onder andere onstandigheden door te loopen , zoodat alleen tegen den winter allen zich weder tot de theoretische werkzaamheden vereenigen.

Het bestuur was zeer tevreden over het gedrag der leerlingen. Eenigen hunner zijn reeds geplaatst , hetzij als practische landbouwers , hetzij als opzieners of rentmeesters van groote landgoederen , zoodat de vruchten dezer instelling reeds beoordeeld kunnen worden.

De inrigting voor landhuishoudkundig onderwijs van den heer *Enklaar*, te *Voorst*, telde in 1848/49 slechts drie leerlingen en omvatte niet meer dan drie bunders grond. De heer *Enklaar*, ontmoedigd door het van lieverlede afnemen van het getal zijner leerlingen , heeft besloten de geheele inrigting op te heffen en zich aan het landhuishoudelijk onderwijs te onttrekken.

INRICHTING VOOR ONDERWIJS IN KOOPHANDEL EN
NIJVERHEID TE AMSTERDAM.

Deze inrigting is voortgegaan aan hare bestemming te beantwoorden, in weerwil van de moeilijkheden, waarmede zij te kampen heeft.

Het onderwijs is geheel als in het vorige jaar door dezelfde personen vervolgd. De vorderingen der leerlingen waren voldoende en gaven gunstig getuigenis van het genoten onderrigt.

Het beste bewijs intusschen, dat het aan deze inrigting en vooral in de school van den koophandel gegeven onderwijs goede vruchten draagt, is daarin gelegen, dat de jongelieden, die de school verlaten, gaarne en bij voorkeur op de kantoren worden opgenomen en dikwerf door de eerste kooplieden het verlangen wordt te kennen gegeven zulke jongelieden te bezitten.

Het getal van hen die de handelsschool verlieten en op kantoren overgingen, bedroeg 17; bovendien werd één op een notariskantoor en één uit de klasse der nijverheid in eene stoomfabriek geplaatst.

Slechts drie hebben de inrigting tusschentijds verlaten, en ook vóór dat zij, zoo verre bestuurderen bekend is, eene bestemming gevonden hadden. In weerwil van de dus erkende gunstige uitkomsten, is het getal der bijgekomen leerlingen minder geweest dan in den vorigen cursus, en bedroeg het cijfer voor het begin van den volgende:

in de school voor den koophandel. . . .	17;
in de school voor de nijverheid. . . .	7;
in de voorbereidings-klasse. . . .	12.

Dit verminderd getal leerlingen schijnt, naar het gevoelen van bestuurderen, hoofdzakelijk te moeten worden toegeschreven aan de veranderde rigting van het onderwijs bij het gymnasium te Amsterdam.

Wel is er groot verschil tusschen het onderwijs aan deze school en in de tweede afdeeling van het gymnasium, en is deze laatste slechts eene voorbereiding te noemen tot de eigenlijke handelweteuschappen; maar algemeen is men nog niet op de hoogte, om dat te begrijpen. Dit denkbeeld van opleiding voor den koophandel in eene school is nog slechts aan weinigen duidelijk.

Hetgeen echter als duidelijk en voor allen even begrijpelijk mag worden beschouwd is het verschil in de jaarlijks te betalen som, die bij het gymnasium op f 100 en bij de inrigting op f 200 is vastgesteld.

Het aanzienlijk subsidie, dat het gymnasium jaarlijks uit stads kas ontvangt en het vrije lokaal, terwijl de inrigting f 1600 alleen aan huur betaalt en geen subsidie geniet, maken de mededinging hoogst moeilijk, zoolang de waarde van hetgeen hier meer wordt onderwezen, niet algemeen zal zijn erkend.

Door het bijvoegen van eene voorbereidings-klasse, waarin jongelingen van twaalf jaren worden opgenomen, en het schoolgeld op f 150 is gesteld, tracht men intusschen de deelneming aan het onderwijs te bevorderen, hetgeen aanvankelijk goede uitkomsten gaf.

Bestuurderen zijn intusschen op middelen bedacht om in dezen staat van zaken eene gunstige verandering te brengen, en men hoopt daarvan in een volgend Verslag de bijzonderheden te kunnen mededeelen.

ZEEVAARTKUNDIGE SCHOLEN.

Het getal leerlingen op de school te *Nes*, op *Ameland*, heeft in den afgelopen tijdkring 34 bedragen, acht meer dan in den vorigen, hetgeen ten bewijze strekt, dat de inrigting meer algemeen bekend begint te worden, en het onderwijs van den dienstelijken *Dijkstra* meer en meer op prijs wordt gesteld. Het grootste getal leerlingen, dat gelijktijdig van het onderwijs gebruik maakte, was 27; vroeger waren er zelden meer dan 16 te gelijk. In het algemeen werden de ijver en vlijt der leerlingen zeer geprezen. Vier hunner verkregen, na afgelegd examen, waarbij de meesten zich zeer gunstig deden kennen, het diploma van 2den stuurman. Twee leerlingen, die de bekende noodlottige reis van *Holwerd* naar *Ameland* over het ijs, in de maand Januarij 1850, medemaakten, zijn, ten gevolge van bevrozing van onderscheidene ledematen, van het onderwijs verstoken geweest.

De onderwijzer *Dijkstra* is ook weder des zomers voortgegaan met het geven van kosteloos onderwijs aan de zeelieden. Schoon het getal leerlingen in den winter gewoonlijk

het grootst is, waren er toch 12, die van het onderwijs gedurende den zomer gebruik maakten, waaronder vier, die reeds vòór den winter weder naar zee vertrokken.

De zeevaartkundige instrumenten, kaarten en boeken zijn voortdurend in goede orde gehouden, en daarvan is doelmatig gebruik gemaakt.

Door vergrooting en verbetering van het lokaal is in eene lang bestaande behoefte voorzien.

Bij de school voor wis- en zeevaartkunde te *Harlingen* hebben gedurende den afgelopen cursus 91 leerlingen van het onderwijs gebruik gemaakt, 13 meer dan in den vorigen. Hun getal is in acht jaren meer dan verdubbeld; hetgeen den bloei der school bewijst. De meeste leerlingen zijn geboortig uit *Friesland* en *Groningen*, doch er bevinden zich onder hen ook *Zuidhollanders* en *Noordbrabanters*, benevens een *Flaming*.

Het onderwijs is op denzelfden voet als vroeger gegeven, dat is kosteloos en gedurende de vijf wintermaanden. De leerlingen geven voortdurend de meest voldoende bewijzen van goed gedrag en vlijt, zoodat, in weerwil van het groote getal, de beste orde en ondergeschiktheid geheerscht hebben. Het examen als eerste stuurman is door drie leerlingen afgelegd, en deze ontvingen, als een blijk van tevredenheid van het bestuur, een in hun vak passend geschenk.

Van de 91 jongelieden, die sedert 1 November 1849 op de school werden toegelaten, zijn er 89 naar hoord vertrokken; 71 hunner hadden reeds vroeger gevaren, en van de thans geplaatste zijn er 10 als stuurman werkzaam.

Aan de school *Minerva*, te *Groningen*, is het onderwijs in alle opzigten naar de vastgestelde bepalingen geregeld voortgezet, zonder dat eenige verandering in het personeel der onderwijzers of eenige andere bijzonderheid ten aanzien van dit onderwijs te vermelden valt.

Wel is het bij ondervinding gebleken, dat de wijze waarop het onderwijs in het handteekenen sedert het jaar 1832 is ingerigt, niet in allen deele voldoet, en daarin verandering dient te worden gebracht, doch men heeft de dien ten gevolge beraamde plannen niet vòór het eindigen van den cursus ten uitvoer kunnen leggen; zoodat de mededeeling daarvan in het volgend Verslag zal plaats hebben.

Op 31 December 1849 waren er 68 leerlingen in de zeevaartkunde. In den loop van dat jaar hebben acht jongelingen, na het gevorderd examen te hebben afgelegd, het gewoon diploma als geschikt voor de betrekking van eersten stuurman verworven.

LAGER ONDERWIJS.

De leemten, welke in het vorige Verslag van het lager onderwijs, vooral met betrekking tot de opgaven van het getal leerlingen, aanwezig waren, hebben aanleiding gegeven tot het rigten eener circulaire aan de commissien van onderwijs in de onderscheidene provincien, onder dagteekening van den 16den Maart 1850, waarbij, onder toezending van eenparige modellen en het voorschrijven eener bepaalde orde voor de behandeling der onderwerpen, tevens verzocht werd opgave van het getal leerlingen op twee bepaalde tijdstippen des jaars, 15 Januarij en 15 Julij.

Aan den inhoud van voornoemde circulaire werd voldaan door de commissien van zeven der elf provincien. Van de vier overige deden die van Zuid- en Noordholland opgave van het gemiddeld getal leerlingen gedurende het jaar; van *Overijssel*, enkel van dat op 15 Januarij, dewijl van het getal leerlingen op 15 Julij op verschillende scholen geene nauwkeurige aantekening was gehouden; van *Groningen*, van het grootste getal leerlingen gedurende het jaar. Uit de latere dagteekening der circulaire blijkt reeds genoegzaam, waarom over het jaar 1849 in die vier provincien, waar geene aantekening van het getal leerlingen op de bepaalde tijdstippen was gehouden, de gevraagde opgave voor dat jaar niet kon worden gegeven. De Regering vertrouwt, dat in het volgende verslag meerdere volledigheid en eenparigheid in die opgaven zal worden verkregen en ook omtrent eenige andere onderwerpen, die nu of niet of slechts met enkele woorden zijn behandeld, meer uitvoerige mededeelingen zullen kunnen worden gedaan.

Volgens de verslagen der provinciale commissien van onderwijs bedroeg het getal scholen 3237, hieronder 2448 openbare, 168 bijzondere der eerste, 621 bijzondere der tweede klasse.

Deze scholen waren aldus verdeeld:

PROVINCIE.	STEDEN.				SCHOLEN.			
	Boven 10,000 zielen.	Van 10,000 tot 5000 zielen.	Beneden de 5000 zielen.	Gemeenten.	Openbare.	Bijzondere 1ste klasse.	Bijzondere 2de klasse.	Totaal.
Noordbrabant .	3	"	"	"	14	10	21	45
	"	2	"	"	5	2	6	13
	"	"	5	"	9	6	3	18
	"	"	"	175	271	5	41	317
Gelderland .	3	"	"	"	18	8	24	50
	"	4	"	"	16	2	6	24
	"	"	8	"	23	2	2	27
	"	"	"	103	271	2	23	296
Zuidholland.	7	"	"	"	27	35	105	167
	"	2	"	"	7	1	5	13
	"	"	4	"	8	2	6	16
	"	"	"	190	218	"	27	245
Noordholland .	4	"	"	"	36	29	161	226
	"	2	"	"	9	1	3	13
	"	"	5	"	18	1	"	19
	"	"	"	134	227	"	25	252
Zeeland .	1	"	"	"	4	"	8	12
	"	3	"	"	13	"	4	17
	"	"	5	"	7	"	"	7
	"	"	"	107	114	"	4	118
Transportere	18	13	27	709	1315	106	474	1895

PROVINCIEËN.	STEDEN.			Gemeenten.	SCHOLEN.			
	Boven 10,000 zielen.	Van 10,000 tot 5000 zielen.	Beneden de 5000 zielen.		Openbare.	Bijzondere 1ste klasse.	Bijzondere 2de klasse.	Totaal.
Per transport	18	13	27	709	1315	106	474	1895
Utrecht . . .	2	"	"	"	5	20	34	59
"	"	"	4	"	8	"	4	12
"	"	"	"	85	67	4	7	78
Friesland . .	1	"	"	"	14	"	2	16
"	"	3	"	"	15	2	1	18
"	"	"	7	"	16	"	2	18
"	"	"	"	32	308	"	7	315
Overijssel . .	3	"	"	"	17	6	11	34
"	"	"	"	59	192	4	7	203
Groningen . .	1	"	"	"	5	5	17	27
"	"	"	"	56	195	11	13	219
Drenthe . . .	"	1	"	"	7	1	2	10
"	"	"	2	"	10	1	1	12
"	"	"	"	30	116	"	"	116
Limburg . . .	1	"	"	"	1	3	10	14
"	"	3	"	"	11	3	9	23
"	"	"	1	"	1	"	2	3
"	"	"	"	120	145	2	18	165
TOTAAL . . .	26	20	41	1091	2448	168	621	3237

De kostscholen en dag- en kostscholen, welke deels tot de

openbare, deels tot de bijzondere scholen der tweede klasse behooren, zijn onder de vorige opgaven begrepen; zulks is echter, op enkele uitzonderingen na, niet het geval met de bewaar- en kleinkinder- of maitressen-, herhaling-, zondag-, werk- en volkszangscholen.

Eene nauwkeurige onderscheiding heeft dus ook dit jaar nog niet plaats gehad; men zal trachten in het vervolg hierin te gemoet te komen.

Voor zooverre de opgaven reiken, telde men 567 bewaar- en kleinkinder- of maitressen-scholen, 85 herhaling-scholen, 49 zondag-scholen, 35 werkscholen en 45 volks-zangscholen.

Ten aanzien van de opgaven der kostscholen en der dag- en kostscholen dient opgemerkt te worden, dat sommige dier scholen, welke zijn kostscholen of dag- en kostscholen voor jongens en meisjes tevens, *twee* keeren, enkele der laatste zelfs *vier* keeren op den staat vermeld staan en dat men dus door optelling van het getal van de kostscholen en van de dag- en kostscholen voor jongens en meisjes *elk afzonderlijk* een getal verkrijgt veel grooter dan het *wezenlijke* getal van die soort van scholen.

Van het geheele getal leerlingen op de lagere scholen kan over het jaar 1849, wegens de hierboven vermelde reden, geene opgave gedaan worden. Die opgave bepaalt zich dus voor dit Verslag tot de volgende zeven provincien: *Noordbrabant, Gelderland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Drenthe en Limburg.* Deze provincien, wier gezamenlijke bevolking iets meer dan de helft van die van het geheele Rijk bedraagt, telden te zamen op alle lagere scholen, den 15den Januarij 191,043 leerlingen, waaronder 108,127 jongens en 82,916 meisjes, den 15den Julij 141,711 leerlingen, waaronder 78,569 jongens en 63,142 meisjes. De leerlingen op 15 Januarij stonden tot de bevolking van die provincien op 1° Januarij 1843 als 122, tot die op 19 November 1849 als 118; op 15 Julij tot de bevolking op 1 Januarij 1843 als 90, tot die op 19 November 1849, als 88 tot de 1000 zielen. Hieruit blijkt, dat nauwelijks *drie vierde* der leerlingen (74 op de 100) de lagere scholen in den zomer bezochten en dat het verschil voor de jongens (iets minder dan 73 op de 100) *grooter* was dan voor de meisjes (ruim 76 op de 100). — De voornoemde provincien laten zich, ten aanzien van het verschil in getal leerlingen op beide tijdper-

ken, in de volgende orde rangschikken: op 15 Julij in *Gelderland* 62, *Noordbrabant* 64, *Drenthe* 65, *Limburg* 70, *Zeeland* 74, *Friesland* 96, *Utrecht* 98 à 99 op de 100 leerlingen, die den 15den Januarij de lagere scholen bezochten.

Men acht het niet onbelangrijk het verschil in het schoolgaan voor elke soort van scholen afzonderlijk na te gaan.

De openbare scholen werden in de *zeven* provincien bezocht, op 15 Januarij door 166,889 leerlingen, waaronder 97,168 jongens en 69,721 meisjes, op 15 Julij door 119,786 leerlingen, waaronder 68,398 jongens en 51,388 meisjes, zoodat de openbare scholen op 15 Julij bezocht werden door iets minder dan 72 van de 100 leerlingen, die er op 15 Januarij aanwezig waren.

De bijzondere scholen der eerste klasse telden op 15 Januarij 11,034 leerlingen, waaronder 5109 jongens en 5925 meisjes; op 15 Julij 10,291 leerlingen, waaronder 4883 jongens en 5408 meisjes. Het laatste tijdstip stond dus tot het eerste in de reden van 93 tot 100.

De bijzondere scholen der tweede klasse geven op 15 Januarij een getal van 13,120 leerlingen, waaronder 5850 jongens en 7270 meisjes, op 15 Julij van 11,634 leerlingen, waaronder 5288 jongens en 6346 meisjes. De reden was dus iets minder dan 88 op de 100.

Uit dit kort overzicht blijkt, dat het verschil tusschen het getal van de op beide tijdstippen de scholen bezoekende leerlingen *het grootst* was op de openbare scholen, *het kleinst* op de bijzondere der eerste klasse.

De reden tusschen beide geslachten geeft voor de *zeven* voornoemde provincien, tegen 1000 jongens, het navolgende getal meisjes: op alle lagere scholen zonder onderscheid, den 15den Januarij 767, den 15den Julij 804; op de openbare scholen, den 15den Januarij 718, den 15den Julij 751; op de bijzondere scholen der eerste klasse, den 15den Januarij 1160, den 15den Julij 1108; op die der tweede klasse, den 15den Januarij 1243, den 15den Julij 1200. Hieruit volgt, dat het lager onderwijs minder is verspreid onder de vrouwelijke dan onder de mannelijke bevolking en dat de bijzondere scholen, vooral die van de tweede klasse, betrekkelijk meer door meisjes dan door jongens bezocht worden, terwijl het tegenovergestelde plaats heeft voor de openbare scholen.

Indien men elke der zeven provincien afzonderlijk beschouwt, verkrijgt men op alle lagere scholen, tegen 1000 jongens, het navolgende getal meisjes :

in Noordbrabant, den 15den Januarij	851,	den 15den Julij	930;
» Utrecht,	» » » 803,	» » »	829;
» Limburg,	» » » 797,	» » »	813;
» Drenthe,	» » » 794,	» » »	846;
» Friesland,	» » » 785,	» » »	769;
» Gelderland,	» » » 698,	» » »	736;
» Zeeland,	» » » 641,	» » »	734.

De reden was dus voor de meisjes het gunstigst in Noordbrabant en Utrecht, het ongunstigst in Gelderland en Zeeland; slechts in Friesland was de reden voor de meisjes ongunstiger op 15 Julij dan op 15 Januarij; in de overige provincien, vooral in Noordbrabant, Zeeland en Drenthe, veel gunstiger op het eerstgenoemde tijdstip.

In Overijssel stond het getal leerlingen op de lagere scholen den 15den Januarij 1849, naar den maatstaf van 1000 zielen, tot de bevolking op 1 Januarij 1843 als 175, tot die op 19 November 1849 als 166, het gemiddeld getal gedurende het jaar in Zuidholland tot de bevolking op 1°. Januarij 1843 als 112, tot die op 19 November 1849 als 108; in Noordholland tot de bevolking op 1°. Januarij 1843 als 118, tot die op 19 November 1849 als 114; het grootste getal leerlingen gedurende het jaar in Groningen tot de bevolking op 1 Januarij 1843 als 208, tot die op 19 November 1849, als 201.

Het middelbaar getal leerlingen op elke lagere school bedroeg voor de voornoemde zeven provincien op 15 Januarij 106, op 15 Julij 79. Dit getal was op 15 Januarij het grootst voor Gelderland 118, Noordbrabant 113 en Zeeland 111; het kleinst voor Friesland 91 en Drenthe 93; op 15 Julij het grootst voor Utrecht 102 en Friesland 87, het kleinst voor Drenthe 60, Noordbrabant 72 en Limburg 73.

Het onderwijzend personeel stond in die provincien tot de leerlingen: op 15 Januarij als 1 tot 60, op 15 Julij als 1 tot 45. De provincien Noordbrabant en Drenthe toonen de ongunstigste, Utrecht de gunstigste reden.

Het onderwijzend personeel bedroeg op alle lagere scholen van het Rijk 6243, waaronder 5729 van het mannelijke en

514 van het vrouwelijke geslacht. De *eersten* waren ingedeeld: in 2979 hoofdonderwijzers, waarvan 40 van den eersten, 1825 van den tweeden, 864 van den derden, 179 van den vierden, 71 zonder rang; en 2098 ondermeesters, waaronder 2 van den eersten, 513 van den tweeden, 1042 van den derden, 463 van den vierden, 78 zonder rang, en in 652 kweekelingen; de *laatste* in 265 hoofdonderwijzeressen en 249 secondanten.

Op 100 lagere scholen telt men gemiddeld over het Rijk 193 onderwijzers. Die reden is het gunstigst in *Utrecht* 256, *Zuidholland* 251 en *Noordholland* 214, het ongunstigst in *Drenthe* 129, *Noordbrabant* 156 en *Groningen* 165 op de 100 lagere scholen.

Over het algemeen luiden de ontvangen berigten ten aanzien van den staat van het lager onderwijs in den afgelopen tijdkring niet ongunstig. In vele opzichten zelfs had men stof tot tevredenheid en op menige plaats heeft het onderwijs in deugdelijkheid gewonnen. Wel waren de vroeger medegedeelde beletselen tegen de verbetering van het onderwijs nog aanwezig, daar deze, gelijk in het vorig Verslag is aangetoond, voor geene dadelijke opheffing vatbaar zijn; wel klaagde men, op enkele uitzonderingen na, over de weinige geschiktheid en werkzaamheid der commissien van plaatselijk toezicht, doch van den anderen kant werden de belangstelling der plaatselijke schoolcommissien en van vele schoolopzieners, zoomede de ijver en inspanning der meeste onderwijzers en hunne pogingen tot verbetering van gebreken met lof vermeld. De Regering heeft dan ook aan twee honner, die gedurende 50 jaren onafgebroken voor de belangen van het onderwijs waren werkzaam geweest, de onderwijzers *D. Borking* te *Middelburg* en *K. Scholte* te *Edam*, eene zilveren medaille geschonken, als een blijk dat ijverige en trouwe pligtsbetrachting bij de onderwijzers door haar op prijs wordt gesteld. Ook de provinciale commissien van onderwijs hebben in het algemeen getoond de haar toevertrouwde belangen te behartigen. Zoo vroeger wel eens eene te groote gemakkelijkheid in het toelaten van onderwijzers bij die van *Noordbrabant* werd opgemerkt, dit jaar heeft zij vermeend daarbij met meerdere klein te moeten te werk gaan, hetgeen gunstige gevolgen heeft gehad. In *Drenthe* werden de rang-examens

insgelijks met gepaste gestrengheid afgenomen, zoodat in liet geheele jaar slechts 3 acten van den derden en 2 van den vierden rang werden uitgereikt. Daar de deugdelijkheid van het onderwijs in zoo groote mate afhangt van de bekwaamheid der onderwijzers, is het allezins wenschelijk, dat op hunne kunde, bij het staan naar rangen, zorgvuldig worde acht geslagen.

Op deze algemeene beschouwingen volgen de bijzonderheden omtrent de onderscheidene soorten van scholen.

OPENBARE SCHOLEN.

a. *Getal der scholen, der leerlingen en van het onderwijzend personeel.*

Het getal openbare scholen onderging dit jaar weinig verandering. In *Gelderland* is er eene opgericht in de buurtschap *Terschuier*, gemeente *Barneveld*, en eene stads-armenschool te *Nijkerk*. In *Zuidholland* is de bijzondere school der eerste klasse te *Warder* openbaar geworden. In *Zeeland* werd de nieuwe school te *Clinge* in den loop van den zomer betrokken: men telt thans 44 jongens en 28 meisjes op de dagen 20 leerlingen op de avondschool. Te *Neuzen* werd eene school voor meisjes opgericht; te *Middelburg* daarentegen de stedelijke Nederduitsche school opgeheven. In de provincie *Groningen* werd eene school opgericht op de *Horsten*, gemeente *Onstwedde*, en eene tusschenschool voor armen in de stad *Groningen*. De armenschool te *Maastricht* verkreeg een tweede schoollocaal voor ongeveer 300 kinderen.

Het getal leerlingen op de openbare scholen bedroeg, naar den maatstaf der bevolking op 1°. Januarij 1843, in de zeven voornoemde provincien op de 10,000 zielen den 15den Januarij 1063 en den 15den Julij 763.

Het gunstigst:

	op 15 Januarij,	op 15 Julij,
in <i>Drenthe</i>	1621	1045,
in <i>Friesland</i>	1386	1329;

het ongunstigst:

	op 15 Januarij,	op 15 Julij,
in <i>Utrecht</i>	594	580,
in <i>Limburg</i>	923	628.

De reden van het gemiddeld getal leerlingen gedurende het jaar was, naar denzelfden maatstaf, voor *Zuidholland* 797, voor *Noordholland* 827, die van het getal leerlingen op 15 Januarij voor *Overijssel* 1617, van het grootste getal leerlingen voor *Groningen* 1767 op de 10,000 zielen.

Het onderwijzend personeel stond voor het geheele Rijk tot de scholen in de reden van 180 tot 100. Zij was

het gunstigst	het ongunstigst
in <i>Zuidholland</i> 234,	in <i>Limburg</i> 161,
» <i>Utrecht</i> 215,	» <i>Noordbrabant</i> 147,
» <i>Noordholland</i> 209,	» <i>Drenthe</i> 129.

b. Staat van het onderwijs.

Het grootste getal slechte scholen wordt in *Friesland* en *Gelderland* aangetroffen; terwijl voor *Zuid- en Noordholland* en *Zeeland* geene werden opgegeven.

Schoon het aantal schoolgaande kinderen in *Noordbrabant* toeneemt is het er verre af, dat de scholen niet door een aanzienlijker getal en geregelder zouden behooren te worden bezocht.

Het getal kinderen in de jaren vallende om onderwijs te genieten, bedraagt ongeveer een vijfde der bevolking, en van deze gaat te naauwernood de helft ter school en geniet werkelijk onderwijs, zelfs in den tijd dat de scholen het meest bezocht zijn, dat is gedurende de wintermaanden. Des zomers daalt het ten platten lande in sommige gemeenten beneden de helft van de gedurende den winter schoolgaande kinderen.

Men telde in *Noordbrabant* 74 scholen van meer dan 100, waaronder eene van 266 leerlingen, waarin een enkel hoofdonderwijzer, zonder ondersteuning van eenen ondermeester, met het onderwijs belast was.

De klagt over het verwaarloosd onderwijs der kinderen van behoeftigen liet zich dit jaar op nieuw hooren. De hieromtrent bestaande verordeningen worden door de meeste gemeentebesturen niet nagekomen. Zij vergenoegen zich met het verstrekken eener onbeduidende onveranderlijke toelage en laten voorts de kinderen aan hun lot over. De onvermogen-

den zijn verplicht zelve de schoolbehoeften te betalen, waardoor velen buiten staat zijn van het onderwijs gebruik te maken, anderen weder geheel ongeschikte leerboeken ter school medebrengen. De schoollijsten der kinderen worden zelden, bijna nergens ten bepaalden tijde, ontvangen. In het verstrekken van toelagen voor schoolverwarming zijn de besturen in het algemeen niet achterlijk, doch het aanschaffen van een stel maten en gewigten laat veel te wenschen over.

Hoewel in *Gelderland* een groot aantal goede scholen wordt aangetroffen en de klankmethode nagenoeg algemeen op de scholen is ingevoerd, zijn er nogtans scholen, welke min gunstig bij de overige afsteken. Bij het lezen wordt niet slechts gelet dat zulks geschiede op den vereischten toon, maar ook dat de leerling over het gelezene nadenke. Dit nadenken wordt opgewekt door het ondervragen over het gelezene, de oefeningen in het rekenen uit het hoofd en, in verscheidene scholen, door die in de vormleer. Op sommige scholen bepaalt zich het onderwijs tot het hoogst noodzakelijke, op andere wordt het tot de aardrijkskunde, de vaderlandsche en algemeene geschiedenis uitgestrekt. Ter bevordering van dit onderwijs is in verscheidene scholen door de gemeentebesturen eene schoolkaart der Nederlanden aangeschaft. In sommige scholen werkt steeds ongunstig op het onderwijs de vergevorderde leeftijd en de ongeschiktheid der hoofdonderwijzers en het gebrek aan ondermeesters.

Van den staat van het onderwijs in *Zuidholland* wordt een gunstig getuigenis afgelegd. Vele onderwijzers, inzonderheid ten platten lande, klagen evenwel nog steeds over gebrek aan de noodige hulp, terwijl niet zelden eene school van 80 of 100, ja soms van meer leerlingen, aan de zorg van eenen enkelen onderwijzer wordt overgelaten, waardoor het zoo nuttige classicale onderwijs onmogelijk wordt. Ook heeft zich de vroegere klacht over het onregelmatig schoolgaan der kinderen weder doen hooren.

Overigens komt men meer en meer terug van den vroeger wel eens door sommige onderwijzers ingeslagen weg, om het onderwijs op alle ook in de dorps- en armenscholen, zoo hoog mogelijk op te voeren, en ook tot zulke wetenschappen uit te strekken, die den stand, waarvoor de leerlingen bestemd zijn, ver te boven gaan. Hierin stemmen allen

overeen, dat zij toonen doordrongen te zijn van de overtuiging, dat voor alle standen het werktuigelijk aanleeren van kundigheden ongenoezaam is, en dat het onderwijs aan de ontwikkeling van het verstand en aan de vorming van het hart moet dienstbaar gemaakt worden.

In *Noordholland* wordt de staat van het onderwijs voldoende genoemd. De uit deze provincie ontvangen mededeelingen laten in volledigheid te wenschen over. Ook in *Zeland* wordt de staat van het onderwijs als gunstig geprezen, hoewel insgelijks in deze provincie door vele onderwijzers steeds geklaagd wordt over gemis aan medehelpers, over de weinige medewerking der ouders, over het niet onafgebroken schoolgaan der kinderen en hunne ongenoezame schoolbehoeften, over bekrompenheid van schoollocaal, en over de geringe aanmoediging, welke den onderwijzers te beurt valt.

Vele bepalingen tot wegneming van deze en andere bezwaren, in de schoolverordeningen voorkomende, missen bare toepassing in enkele gemeenten, door weinige medewerking der besturen; in de meeste, omdat de middelen, daarvoor benoodigd, de krachten der gemeenten te boven gaan.

In de provincie *Utrecht* wordt vooral op het platte land geklaagd, dat vele kinderen hetzij weinig vruchten plukken van het onderwijs, dewijl zij de school te vroeg verlaten en hunne maatschappelijke en verstandelijke vorming aan de stoffelijke belangen der ouders wordt opgeofferd, hetzij geheel van het onderwijs blijven verstoken uit gebrek aan geldmiddelen, en uit onverschilligheid der ouders. Door de ijverige medewerking der school- en gemeentebesturen wordt nogtans de reden tusschen de schoolgaande kinderen en hen, die in de jaren vallen om naar school te gaan, meer en meer gunstig. Hier en daar laat het onderwijs veel te wenschen over, doordien de onderwijzer te oud en ongeschikt is en de gelegenheid ontbreekt om hem eenig pensioen te bezorgen. Waar dit of dergelijke bezwaren niet aanwezig zijn, wordt wel is waar het lezen, schrijven en rekenen doelmatig geleerd, doch ontbreekt het vaak aan eene oordeelkundige ontwikkeling. Niettemin zijn er vele onderwijzers, die met ijver en belangstelling hunne taak behartigen en alle goedkeuring verdienen.

Het onderwijs in de openbare scholen in *Friesland* wordt geprezen. Op alle scholen wordt onderwijs gegeven in lezen,

schrijven, rekenen en zingen, op vele bovendien in de beginselen der geschiedenis, vooral der vaderlandsche, der aardrijkskunde en der Nederduitsche taalkunde, zelfs op eenige stads- en voorname dorpsscholen, meest 's avonds, in de gronden der stel- en meetkunde, die in de zeeplaatsen op de stuurmanskunst wordt toegepast. Bij het onderwijs in het lezen wordt meer en meer werk gemaakt van eene goede uitspraak en van woordverklaringen. Dit laatste wordt te meer noodzakelijk geacht, daar voor de meeste kinderen ten platten lande het Nederduitsch eene bijna geheel vreemde taal is. Hoewel vooruitgaande, laat het onderwijs in het schrijven, om reeds in het vorig Verslag vermelde redenen, veel te wenschen over. Het onderwijs in het rekenen is op onderscheidene scholen merkelyk verbeterd door oefeningen in het rekenen uit het hoofd en de meer practische rigting, welke aan dit onderwijs wordt gegeven. De zangkunst wordt op de meeste scholen met eenen gewenschten uitslag beoefend, een gevolg vooral van de toenemende zucht bij de onderwijzers, om zich in die kunst en in de kennis van hare regelen te oefenen. Het onderwijs in de Nederduitsche taalkunde bepaalt zich meest tot oefeningen in het zuiver schrijven, het ontleden van volzinnen en het verbuigen en vervoegen. Van de geschiedenis worden doorgaans enkele hoofdpunten zonder tijdrekenkundig verband geleerd, en van de aardrijkskunde meest enkel de bijzonderheden, die de provincie en het vaderland betreffen, hoewel in enkele stadsscholen het onderwijs in die vakken zich verder uitbreidt. Hier en daar werd in den afgelopen tijdkring de oude spelmethode door de klankmethode vervangen, het onderwijs in de Nederduitsche taal meer en meer met de lees-, schrijf- en stijloefeningen, het onderwijs in de aardrijkskunde met de geschiedenis en het teekenen verbonden. Op verscheidene scholen werden eenige onvoldoende boeken en andere leermiddelen door betere vervangen, doorgaans in overleg met de schoolopzieners. De schooltucht wordt op de meeste scholen gehandhaafd door eene goede regeling der werkzaamheden en den vaderlijken ernst der onderwijzers.

Met uitzondering van de steden *Zwolle* en *Deventer*, de scholen in de kolonien der Maatschappij van Weldadigheid en eene school van de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen,

te *Almelo*, wordt het lager onderwijs in de provincie *Overijssel* bijna uitsluitend op de openbare scholen gegeven. Over het algemeen is het zeer voldoende. Men bedient zich van de beste leerwijzen, wier kennis de onderwijzers verkrijgen door de onderwijzers-gezelschappen en de onderlinge schoolbezoeken. Men legt zich meer toe op het geven van grondig onderwijs, het doen begrijpen van het gelezene, op de toepassing van het schrijven op het vervaardigen van opstellen en van het rekenen op het dagelijksche leven, dan op het te hoog opvoeren van het onderwijs. Ook hier wordt geklaagd over het onvoldoende van het onderwijs op de scholen gehouden door oude onderwijzers, die lust en aanleg missen om met den tijd mede te gaan en zonder uitzigt op pensioen hunne betrekking niet kunnen laten varen. Over het algemeen voldoen zeer goed de openbare scholen waar het onderwijs zich hoofdzakelijk bepaalt tot het aanleeren van vreemde talen en van die wetenschappen, welke voor eene meer beschaafde opvoeding noodig zijn.

Hoewel over het algemeen in de provincie *Groningen* gestadige vooruitgang in het onderwijs bespeurd wordt, zoo diende nogtans op eenige scholen het elementair onderwijs meer aanschouwelijk, ontwikkelend en vormend gemaakt te worden. Men houdt er nog te weinig geheugen- en verstandsoefeningen. Het onderwijs in het lezen en schrijven laat hier en daar te wenschen over. Ter bevordering van dit laatste onderwijs loven eenige schoolopzieners premien uit voor de beste schrijvers in de scholen van hun district, en heeft tevens het bestuur van de gewestelijke vereeniging *Groningen* van het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap onlangs eene zekere som voor ieder district beschikbaar gesteld, om daarvoor premien uit te reiken aan de leerlingen, die op eenen daartoe te houden wedstrijd het beste schrift zouden hebben ingeleverd.

In het rekenen, doch vooral in het zingen, bespeurt men gestadigen vooruitgang. De provinciale commissie tracht met het zingen van liederen tevens de theorie van het gezang te doen verbinden.

Het taal- en redekundig ontlede wordt door vele onderwijzers dienstig gemaakt aan het regte begrip der volzinnen en zoo doende aan het wel verstaan van de leesstof. Sommige onderwijzers bevorderen de doelmatigheid van het on-

derwijs in de aardrijkskunde door het land of door de provincie, waarover de les loopt, op een zwart bord in enkele omtrekken te teekenen, met aanwijzing der daarin aanwezige rivieren, kanalen en voornaamste plaatsen, waarbij tevens gesproken wordt over de eigenschappen van het land of van de provincie, over de gesteldheid van de lucht en van den bodem; voorts door het doen teekenen van kleine kaarten door de leerlingen, terwijl de schoolopziener van de beide eerste districten premien heeft uitgelooft voor onderwijzers, ondermeesters of leerlingen, die goede kaarten hunner gemeente inzenden. Ten einde den zin voor het schoone en regelmatige bij de leerlingen op te wekken, wordt op vele scholen het teekenen aangekweekt en beoefend. Voorts tracht men het onderwijs te verbeteren, onder anderen, door de verdeeling van groote schoolvertrekken in twee of meer kleinere voor de verschillende klassen, door handhaving van orde en tucht, door het aanleggen van bibliotheken bij de scholen, door verbetering en vermeerdering der hulpmiddelen voor het onderwijs. Deze laatste laten over het algemeen weinig te wenschen over. Zij werden in dit jaar vermeerderd door de uitgave van eene wereldkaart, door het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap in het licht gegeven, en die zich in menig opzigt als schoolkaart aanbeveelt.

In de provincie *Drenthe* wordt over het geheel de staat van het onderwijs als gunstig beschouwd. Die onderwijzers, welke ten aanzien van hun onderwijs achterlijk waren, vinden in de elders aangebragte verbeteringen eenen prikkel tot navolging. Sommige hoofd- en vooral de winter-bijtscholen laten echter nog veel te wenschen over. Het aanwezig zijn van bejaarde en ongeschikte onderwijzers en de moeilijkheid om de winter-bijtscholen tot vaste scholen te verheffen, bij gemis aan een behoorlijk inkomen, veroorzaken deze gebreken. De verbeteringen op de scholen zijn van verschillenden aard. Op sommige legt men zich meer toe om het gelezene den leerlingen te doen bevatten en het schrijven tot het gebruik dienstig te maken; op andere ziet men de kinderen vorderingen maken in de aardrijkskunde, de geschiedenis, de reken- en taalkunde of het zingen.

Het onderwijs in *Limburg* wordt als vrij voldoende beschouwd.

Ook de uit deze provincie ontvangen mededeelingen laten in volledigheid veel te wenschen over.

c. *Inkomen der onderwijzers.*

Over soberheid van inkomen der onderwijzers wordt over het algemeen het meest geklaagd ten platten lande. Zulks is vooral het geval in de provincien *Noordbrabant*, *Gelderland* en *Zuidholland*.

In *Noordbrabant* zijn, volgens het verslag der provinciale commissie, vele onderwijzers naauwelijks voor broodsgebrek beveiligd.

In *Gelderland* vermindert steeds het inkomen der onderwijzers ten platten lande en is het voor sommigen ongelooftelijk onbeduidend. De oorzaak moet vooral hierin gezocht worden, dat er gemeenten zijn, waar een derde en zelfs de helft der kinderen kosteloos onderwijs ontvangt, waarvoor de onderwijzer of volstrekt geene of slechts eene zeer geringe tegemoetkoming geniet. Ook van hen, die niet op de lijst der onvermogens staan aangeschreven, komen de schoolgelden ongeregeld en dikwijls naauwelijks voor de helft binnen.

In *Zuidholland* zijn in de steden de meeste onderwijzers behoorlijk bezoldigd. De ondermeesters klagen daarentegen over soberheid van inkomen en zijn uit dien hoofde verplicht de uren, die zij tot eigen oefening zouden kunnen besteden, aan het geven van huisonderwijs te wijden. Waar schoolfondsen bestaan, is ten platten lande het inkomen der openbare onderwijzers toereikend; op sommige dorpen echter daalt het beneden het middelmatige.

In *Noordholland* valt over het algemeen niet te klagen over het inkomen der onderwijzers. Men ziet echter de schoolgelden verminderen.

In *Zeeland* ondergaan de in het algemeen geringe inkomsten der onderwijzers van jaar tot jaar verbetering. De steden *Middelburg*, *Zierikzee*, *Vlissingen* en *Goes* uitgezonderd, beliep de vermeerdering over 1849 f 5420; terwijl het totaal der inkomsten bedroeg: over 1848, f 75,251, over 1849, f 80,671. Aan de districts-schoolopzieners werden uit de provinciale fondsen f 891 verleend tot bevordering van het onderwijs van kinderen van minvermogene niet-bedeelden en tot tegemoet-

koming van 19 in min gunstige omstandigheden verkeerende onderwijzers.

Het inkomen der onderwijzers verschilt zeer in de provincie *Utrecht*; sommige genieten een ruim bestaan, terwijl er gemeenten zijn waar het nog geen 300 of 400 gulden bereikt.

In zes gemeenten van *Friesland* onderging het inkomen der onderwijzers verhooging; terwijl in de gemeente *Kooten* eene verhooging van f 100 voor eenen ondermeester werd toegestaan. Het vast jaargeld alleen in aanmerking genomen, hadden 27 onderwijzers een jaarlijksch inkomen van minder dan f 200; 105 van f 200 tot f 300, 95 van f 300 tot f 400, 50 van f 400 tot f 500, 24 van f 500 tot f 600, 20 van f 600 tot f 700, 9 van f 700 tot f 800, 6 van f 800 tot f 900, 5 van f 900 tot f 1000, en 12 van meer dan f 1000, of met de schoolgelden en andere wisselvallige voordeelen; 87 een inkomen van minder dan f 300, 92 van f 300 tot f 400, 57 van f 400 tot f 500, 34 van f 500 tot f 600, 22 van f 600 tot f 700, 16 van f 700 tot f 800, 8 van f 800 tot f 900, 9 van f 900 tot f 1000; terwijl 15 meer dan f 1000 in het jaar genoten.

Het voldoende bestaan der onderwijzers is in de provincie *Overijssel* verzekerd in de steden *Zwolle*, *Kampen* en *Deventer*.

In de overige gemeenten wordt het voornaamste gedeelte van het inkomen der onderwijzers gevonden uit het schoolfonds, hetwelk reeds vroeger in deze provincie bestond, en het laatst gewijzigd is bij Koninklijk besluit van den 19den September 1838, no. 179. Tot dit schoolfonds zijn alle ouders verplicht naar hun vermogen en het aantal hunner kinderen van vijf tot twaalf jaren bij te dragen. De schoolonderwijzer ontvangt van het gemeentebestuur elk vierde jaars een vast schoolgeld voor elk kind onder de twaalf jaren, hetwelk in dat vierde jaars zijne school bezocht heeft; terwijl de kinderen boven de twaalf jaren kosteloos onderwijs ontvangen. Het ontbrekende wordt dan uit de gemeentekas bijgelegd. Het bestaan der onderwijzers is uit dien hoofde in deze provincie in den regel voldoende, vooral doordien zij gewoonlijk als onderwijzers of als kosters tevens vrije woning hebben. Nogtans is het bestaan der onderwijzers in min bevolkte buurtschappen en kleinere plaatsen, waar zij dikwijls ook het genot eener vrije woning missen, meestal zeer sober, zoodat

er plaatsen zijn, waar de onderwijzer jaarlijks in het geheel slechts f 75, f 100 à f 200 tractement ontvangt, zonder genot van vrije woning.

Het vaste inkomen der onderwijzers in de provincie *Groningen* bestaat meest uit inkomsten van kerkelijke bedieningen, als: koster, organist, voorlezer, voorzanger, enz.

Uit de provinciale fondsen is ook weder dit jaar ter aanvulling van het inkomen der het meest karig bezoldigde onderwijzers, met name van die beneden de f 300, eene som verstrekt van f 900, waaruit het inkomen van 21 onderwijzers tot f 261 werd aangevuld.

In de provincie *Drenthe* is het inkomen der onderwijzers zeer verschillend geregeld. Het vloeit voort uit de door de gemeentebesturen geregelde en geïnde schoolgelden of uit de kostenjgoederen, in die scholen waar, met de betrekking van onderwijzer, die van koster bij de hervormde gemeente is verbonden. Slechts enkele onderwijzers genieten een inkomen van f 800; bij de onderwijzers in de winterbijschoten daalt het tot f 20, bij enkelen zelfs tot f 15. Die onderwijzers genieten dan den vrijen kost bij de ingezetenen hunner schoolbuurten.

Uit *Limburg* wordt gemeld, dat ook dit jaar wederom uit de provinciale fondsen eene som van f 1725 is toegekend voor toelagen aan een aantal schraal bezoldigde onderwijzers.

Schoon dus in het algemeen en niet ten onrechte over de geringe bezoldiging der onderwijzers wordt geklaagd, mag niet onopgemerkt blijven, dat van Regeringswege niet onaanzienlijke bijdragen tot hunne inkomsten worden geleverd. Zoo is in 1849 aan de onderwijzers in *Noordbrabant* van rijkswege uitbetaald f 47,645, in *Gelderland* f 18.067, in *Zuidholland* f 8646, in *Noordholland* f 8632, in *Zeeland* f 5319, in *Utrecht* f 2266, in *Friesland* f 4875, in *Overijssel* f 12,415, in *Groningen* f 15,400, in *Drenthe* f 5177, in *Limburg* f 10,800.

d. Ondersteuning-, pensioen- en weduwen-fondsen.

Gemis aan die fondsen doet zich vooral gevoelen in *Noordbrabant*. Slechts in het negende school-district bestaat een weduwen-, weezen- en begrafenis-fonds. Men heeft te vergeefs getracht een algemeen provinciaal weduwen- en weezen-fonds op te rigten.

In *Gelderland* bestaan geene pensioen- noch ondersteuningsfondsen, maar is sedert 1843 een fonds voor weduwen en weezen van onderwijzers onder het oppertoezicht van de provinciale commissie van onderwijs opgericht. Dit fonds verkeert in eenen bloeienden staat.

In *Zuidholland* bestaat sedert dertig jaren een fonds voor weduwen en nagelaten kinderen van onderwijzers. De inrigting van dit fonds onderging vóór drie jaren eene belangrijke wijziging, waardoor de deelneming voor de onderwijzers op de openbare scholen verplichtend is geworden. Het getal deelnemers bedraagt thans 143, de bijdragen f 1860. Niet minder dan 27 weduwen met 26 kinderen genoten in 1849 eene uitkeering van f 1997.66½. Het kapitaal beloopt thans f 17,600 in inschrijvingen op het grootboek tegen 4 ten honderd, en f 18,200 tegen 2½ ten honderd. Aan dit fonds werd sedert de twee laatste jaren eene jaarlijksche som van f 2000 uit de provinciale kas toegekend. Er bestaan daarenboven te *'sGravenhage* en in het tweede schooldistrict 1ste afdeeling, begrafenisfondsen voor onderwijzers, waarvan het eerste weinig leden telt, en een contract tusschen de Zuidhollandsche onderwijzers, te *Leyden* gevestigd, met zeer ruime deelneming.

In *Zeeland* hebben de openbare onderwijzers geen pensioen- of ondersteunings-fonds, doch alle schoolonderwijzers, zoo openbare als bijzondere, eene provinciale weduwenbeurs, onder het beheer der provinciale commissie van onderwijs. Die beurs telt thans 144 leden, die, naar de opklimmende bevolking hunner standplaats, f 3 tot f 7 'sjaars betalen, en wier gezamenlijke bijdragen over 1849 f 774 beliepen. Twintig weduwen trokken elk een pensioen van f 100 'sjaars. Het kapitaal beloopt f 82,400 2½ ten honderd, in inschrijvingen op het grootboek.

In *Utrecht* bestaat niets dan het weduwen-fonds voor onderwijzers, onder den naam van „Weduwen-hulp” te *Utrecht* opgericht.

In *Friesland* bestaat, ter ondersteuning der weduwen en weezen, tusschen eenige leden der onderwijzers-vereeniging een contract, waarbij zij zich verbinden, om bij overlijden aan de achterblijvende betrekkingen eene som van f 1 voor elken deelnemer in eens uit te keeren. Bovendien is reeds sedert eenige jaren een weduwenfonds in het vierde school-

district, waarvan nagenoeg alle onderwijzers van dat district leden zijn, terwijl in het negende district sedert 1842 een waarborgs-contract is opgericht, waarbij alle onderwijzers, zonder onderscheid, gehuwd of ongehuwd, zich verbinden om bij het overlijden van een' deelgenoot, die vrouw en kinderen nalaat, aan de eerste een jaarlijksch inkomen van f 100, met tien gulden verhooging voor elk kind beneden de zestien jaren, uit te keeren, met verplichting voor den onderwijzer, die den overledene in zijne betrekking opvolgt, om aan diens kinderen kosteloos onderwijs te geven en zich overigens zoo veel mogelijk hun lot aan te trekken.

Niettegenstaande deze inrigtingen het lot der ongelukkige weduwen en weezen verzachten, wordt nogtans het gemis van een provinciaal weduwen- en weezenfonds algemeen gevoeld. Overigens bestaan in deze provincie geene pensioen- of ondersteuningsfondsen. De onderwijzers, die uit ouderdom of onvermogen hunne betrekkingen niet meer kunnen waarnemen of door ongelukken tot armoede vervallen, worden doorgaans uit de gemeentekassen of uit kerkelijke beurzen ondersteund.

In *Overijssel* bestaat enkel een uitkeeringsfonds ten behoeve van weduwen en weezen van onderwijzers, opgericht door eenige leden van het Onderwijzers-genootschap. De pogingen, vroeger wel eens aangewend tot oprigting van pensioen- en weduwenfondsen, hebben, om verschillende redenen, vooral wegens het wisselvallige bij een klein getal deelnemers, tot geene gewenschte uitkomst geleid.

Het ondersteuningsfonds in de provincie *Groningen* is opgericht door de onderwijzers zelven, ten einde voor oude of ongeschikte onderwijzers iemand aan te stellen, die het bestuur der school op zich neemt of eenen ondermeester, die den onderwijzer eene behulpzame hand biedt. De bijdragen tot dit fonds worden van tijd tot tijd vermeerderd door nieuw aankomende leden, die verplicht zijn de helft der bijdrage te betalen, waarvoor zij in het weduwenfonds zijn aangeslagen.

Men is daardoor in staat meerdere uitkeeringen te doen aan oude en afgeleefde onderwijzers, wanneer de dringende nood en het belang van het onderwijs zulks vorderen. De staat van het fonds was op 31 December 1849: f 6000 certificaten 2½ ten honderd in inschrijvingen op het grootboek. De ontvangsten bedroegen gedurende het jaar f 880.47½, de

uitkeeringen en verdere uitgaven f 291.38. Het kapitaal van het weduwenfonds bedroeg op 31 December 1849 f 29,467.67, de ontvangsten gedurende het jaar f 4075.07, de uitgaven f 2144.23½, waaronder f 1954.27 voor uitkeeringen aan weduwen. Nog bestaat in deze provincie een uitkeeringsfonds, met het doel om bij het afsterven van eenen deelnemer aan de weduwe in eens en oogenblikkelijk eene som tot tegemoetkoming en ter bestrijding van de meest noodzakelijke uitgaven te verschaffen. Dit fonds telt thans 77 leden. Bij elk sterfgeval, waarvan het eerste in dit jaar, het derde van zijn bestaan, plaats had, wordt door elken deelnemer een gulden gestort.

Ook in de provincie *Drenthe* is onlangs een ondersteuningsfonds tot stand gekomen, waaraan 60 leden deel nemen. Bij elk sterfgeval wordt door elk der leden een gulden gestort, die aan de nagelatene betrekkingen van den overledene wordt uitgekeerd. Reeds sedert vele jaren bestaat een fonds voor weduwen en weezen van onderwijzers, waaraan alle vaste onderwijzers moeten deel nemen voor eene jaarlijksche bijdrage van vijf gulden.

Het fonds belooft f 9500 inschrijvingen 2½ ten honderd op het grootboek; de jaarlijksche uitdeeling voor elke weduwe bedraagt f 50. Er hadden dit jaar dertien uitdeelingen plaats, waaronder twee aan weezen. Het batigslot der rekening bedroeg f 413.81½ of f 56.30 minder dan over 1848.

e. *Schoollocalen.*

Op het bouwen en verbeteren van schoollocalen wordt door vele gemeentebesturen in *Noordbrabant* meer acht geslagen dan op het onderwijs. Er blijft nogtans menig gebouw over, dat dringend verbetering vordert. De schoolmeubelen worden nog in verscheidene scholen verwaarloosd. De staat der meubelen wordt als zeer goed beschouwd in 106, als voor verbetering vatbaar in 154, als slecht in 39 openbare scholen. In dit jaar werden gebouwd vier nieuwe schoollocalen en drie nieuwe onderwijzers-woningen, verbeterd een schoollocaal en vijf onderwijzers-woningen.

Door bijdragen van het Rijk, uit de provinciale fondsen en de gemeentekassen is de toestand der schoolvertrekken ten

platten lande in *Gelderland* sedert de laatste jaren zeer verbeterd. Ook in den loop van dit jaar heeft het uiterlijk aanzien van het schoolwezen op verschillende plaatsen verbetering ondergaan. Er werden voorbereidende maatregelen genomen tot den opbouw van nieuwe schoollocalen in drie gemeenten. In twee gemeenten zijn nieuwe scholen gebouwd en tevens van nieuwe meubelen voorzien. De stads-armenschool te *Arnhem* verkreeg eene gasverlichting, terwijl aan zes scholen ten platten lande verbeteringen of vergrootingen werden aangebragt. In de openbare school te *Wamel* ondergingen de banken en tafels doelmatige verbeteringen. Uit hoofde van de bekrompenheid der schoollocalen van het stedelijk instituut voor opvoeding en onderwijs te *Zulphen*, is het stedelijk bestuur tot het besluit gekomen, om geheel nieuwe localen ten behoeve van dat instituut in te rigten. De voor een paar jaren door brand vernielde school en onderwijzerswoning te *Aalst*, gemeente *Pouderoijen*, is herbouwd en de schooldienst in de maand November op nieuw begonnen.

In *Zuidholland* werden nieuwe schoollocalen en onderwijzerswoningen gebouwd aan de *Rijpwetering*, gemeente *Alkenade*, te *Bodegraven*, in de *Meije* en te *Geeroliet*; voorts is te *Stellendam* een nieuw schoollocaal gebouwd en de onderwijzerswoning verbeterd. Te *Hoogvliet* en te *Oud-Alblas* ondergingen de schoolgebouwen aanzienlijke verbetering. Te *Delft* werd vergroot eene der stadsscholen voor armen en minvermogenenden. Voorts zijn subsidien verleend ter verbouwing der scholen te *Zuid-Waddinxveen* en te *Krimpen aan den IJssel*. Er zijn in deze provincie nog 14 schoollocalen, welke veel te wenschen overlaten.

In *Noordholland* ondergingen de schoolgebouwen te *Oostzaan*, op *Marken*, te *Monnickendam*, aan den *Hoorn* op *Texel*, te *Ouderkerk aan den Amstel* en aan de *Kwakel*, in de gemeente *Uithoorn*, aanmerkelijke verbetering. Over het algemeen bevinden zij zich in voldoende staat en worden slechts 10 als bepaald slecht opgegeven.

In de provincie *Zeeland* werden te *Sluis*, *Oostburg* en *Ovezande* geheel nieuwe schoolgebouwen gesticht, terwijl de bouw van nieuwe scholen werd aanbesteed te *Melis-* en *Mariëkerke* en *Brouwershaven*. In het gehucht *Sluiskil*, gemeente *Neuzen*, zijn door de ingezetenen vrijwillig fondsen bijeen-

gebragt voor een nieuw schoolvertrek met onderwijzers-woning, terwijl het gemeentebestuur te *Gapinge* gemagtigd werd tot aankoop van een huis, bestemd voor eene onderwijzers-woning.

In de provincie *Utrecht* hebben dit jaar geene belangrijke verbeteringen van schoollocalen en onderwijzers-woningen plaats gehad. Men telt in deze provincie 41 zeer goede, 27 goede, 9 matig en 3 slechte schoollocalen. Ook de matige vereischten dringende vergrooting en verbetering, terwijl onder de goede zoodanige zijn, die, bij eenige mogelijkheid om gelden te bekomen, beter en doelmatiger konden worden ingerigt.

Hoewel in *Friesland* de meeste openbare schoollocalen zooveel noodig verbeterd worden door vertimmering aan de gebouwen en door herstelling en vernieuwing van de schoolmeubelen, zoo zijn er nogtans verscheidene, zelfs voor weinige jaren vernieuwde of vergrootte en overigens goed ingerigte schoollocalen, welke voor het getal leerlingen geene genoegzame ruimte opleveren, sommige die voor het onderwijs ten eenen male ongeschikt en zelfs voor de gezondheid van onderwijzers en leerlingen schadelijk zijn.

In de provincie *Overijssel* zijn de localen over het algemeen voldoende. De uitzonderingen worden steeds zeldzamer, daar jaarlijks oude vervallen schoolgebouwen hersteld of geheel vernieuwd worden. Sedert April 1833 zijn ten platten lande niet minder dan 105 schoollocalen vernieuwd, waartoe eene som van f 191,418 is besteed. In den regel dragen het Rijk, de provincie en de gemeente elk een derde der kosten. Er werden in 1849 nieuwe openbare scholen gebouwd te *Grafhorst*, te *Laltrap* (gemeente *Denekamp*) en te *Hesselingen* (gemeente *Staphorst*).

In de provincie *Groningen* zijn in den loop van dit jaar vele verbeteringen aan schoollocalen en onderwijzers-woningen tot stand gekomen. Zoo werd de Oosterstadsschool te *Groningen* in een beter lokaal overgebragt en de stads-bewaarschool in het zuiden voltooid en ingewijd, de school en woning te *Kleinemeer* aanmerkelijk vergroot en verbeterd, terwijl tevens de school in twee vertrekken werd afgedeeild. Te *Marum* werd eene nieuwe onderwijzers-woning gebouwd, en te *Eenrum* eene nieuwe school. Verbeteringen ondergingen voorts de scholen te *Utrum*, *Loppersum*, *Ennum*, *Scharmer*, *Veendijk*, *Veendam*, *Zuidwending*, *Ommelandervijk* en *Noordbroek*. Te

Oosterwĳtwerd is de onderwijzers-woning vergroot, te *Hornhuizen* eene nieuwe schuur bij het woonhuis gevoegd, en te *Uithuizen* een tuin aangelegd en eene speelplaats aangebragt. Er zijn in deze provincie nog 100 schoollocalen, die slechts matig kunnen genoemd worden, deels dewĳl zij te klein zijn voor het getal leerlingen, deels wegens gebrek aan licht of lucht, terwijl 7, vooral die te *Enumatil* en *Spĳk*, slecht kunnen genoemd worden.

In de provincie *Drenthe* vindt men 98 goede, 23 middelmatige en 14 slechte schoollocalen.

In *Limburg* zijn de schoollocalen in het algemeen vrij voldoende, hoezeer een zeker aantal of geheele vernieuwing of aanmerkelijke verbeteringen behoeft. Nieuwe schoollocalen werden gebouwd in de gemeenten *Nieuwenhagen*, *Heijthuisen* en *Venray* (gehucht *Merselo*), terwijl er een werd aanbesteed te *Blitterswĳk*, gemeente *Meerlo*.

De voor aanbouw en verbetering der schoollocalen en onderwijzers-woningen van Rijkswĳze verstrekte subsidien bedroegen in dit jaar f18,000. Hiervan werden besteed: voor *Noordbrabant* en *Gelderland* ieder f2000, *Zuidholland* f2800, *Noordholland* f2700, *Zeeland* f1000, *Utrecht* f1100, *Overijssel* f2800, *Groningen* f200, *Drenthe* f1200 en *Limburg* f2200.

BIJZONDERE SCHOLEN DER EERSTE KLASSE.

Deze scholen werden in *Noordbrabant* met zes vermeerderd, alle voor behoeftige en armenkinderen; twee werden opgerigt te *Tilburg*, de overige te *Asten*, *Bergen op Zoom*, *Heusden* en *Geertruidenberg*.

In *Gelderland* verminderde, in *Zuidholland* vermeerderde het getal met één. Wel werden te 's *Gravenhage* drie scholen van deze soort opgerigt, doch daarentegen is de bijzondere school te *Warder* openbaar geworden, terwijl eene zondag-school vroeger verkeerdelijk onder deze soort was geplaatst. De weezen- en armenschool te *Goes*, in het vorige Verslag onder de bijzondere scholen der 1ste klasse opgenomen, draagt, naar het oordeel der provinciale commissie van onderwijs, het karakter eener openbare school. In de provincie *Utrecht* werd het getal met twee vermeerderd. In de provincie *Groningen*

vervielen de scholen te *Jukwerd* en *Stadspolder* wegens het geringe aantal leerlingen.

De staat van het onderwijs wordt in *Gelderland* als zeer voldoende beschouwd. De omvang van het onderwijs is er in 't algemeen ruim en uitgestrekt. Die scholen staan onder een meer bepaald en dagelijksch toezigt. Verscheidene worden door zeer verdienstelijke onderwijzers bestuurd en munten in allen deele uit. De onderwijzers genieten een bepaald, meer zeker en ruim inkomen. De schoollocalen zijn doelmatig ingerigt en voorzien van alle hulpmiddelen.

Dit gunstig getuigenis wordt eveneens van de scholen in *Zuidholland* gegeven. De onafhankelijkheid der onderwijzers van de ouders en de krachtige medewerking van de verzorging dier scholen doen ze hier en daar wedijveren met de beste openbare scholen. De onderwijzers, enkelen uitgezonderd, worden voldoende bezoldigd; de jaarwedden van sommigen werden in de laatste jaren merkbaar verhoogd. De schoollocalen bevinden zich op meer dan ééne plaats in zeer goeden staat; zij laten, even als de schoolmeubelen, weinig te wenschen over.

In de provincie *Utrecht* is de invloed der plaatselijke schoolcommissien of der schoolopzieners op deze inrigtingen gering. De vorderingen der leerlingen zijn dan ook zeer verschillende, al naar dat de collegien, onder wier beheer en toezigt deze scholen staan, belang in het onderwijs stellen of hunne geldmiddelen uitbreiding gedoogen. Hetzelfde valt van het onderwijzend personeel en de localen te zeggen. Er zijn onder deze inrigtingen, die in elk opzigt goed en doelmatig zijn, andere die veel te wenschen overlaten. Belangrijk zijn deze scholen ook daarom, dewijl daarop in den regel armenkinderen worden onderwezen.

De twee bijzondere scholen der eerste klasse in *Friesland*, te *Harlingen* en te *Franeker*, verkeeren in eenen gunstigen toestand. De staat van het onderwijs en de schoollocalen worden als goed opgegeven.

De tien scholen dezer klasse in de provincie *Overijssel* onderscheiden zich in: twee van de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, te *Zwolle* en te *Almelo*, twee in de kolonien van de Maatschappij van Weldadigheid, te *Ommerschans* en *Willemsoord*, drie weeshuis-scholen, waarvan twee te *Zwolle* en eene

te *Hasselt*, en drie Israëlitische scholen, als: twee te *Zwolle* en eene te *Kampen*. Op deze scholen verschilt het getal leerlingen slechts weinig 's winters en 's zomers, deels wegens het strenge toezigt, deels dewijl de leerlingen meer tot den gegoe- den stand behooren. Het aantal van het onderwijzend perso- neel en hun inkomen is voldoende, de staat van het onder- wijs en de lokalen zeer goed.

In de provincie *Groningen* zijn 16 scholen van deze soort. Op enkele uitzonderingen na is de staat van het onderwijs in de bijzondere scholen der eerste klasse niet zoo gunstig als in de openbare, vooral in die, opgerigt door godshuizen, waar dikwijls de noodige fondsen ontbreken, om datgene aan te schaf- fen, wat voor het onderwijs noodzakelijk is. In zooverre nogtans hebben de scholen, door gods- en weeshuizen opge- rigt en die in de gestichten zelve worden gehouden, en alleen voor kinderen openstaan, tot het gesticht behoorende, een groot voorregt boven de openbare, dat de kinderen naauwge- zet die scholen bezoeken. Het inkomen der onderwijzers is over het algemeen sober en geheel afhankelijk van den toe- stand der beschikbare fondsen. De schoollocalen laten veelal te wenschen over, bij gebrek aan fondsen, waaruit zij her- steld of vernieuwd kunnen worden.

In de provincie *Drenthe* zijn niet meer dan vier bijzondere scholen der eerste klasse; waaronder twee van de Maatschappij van Weldadigheid, te *Wateren* en *Veenhuizen*. In de twee eer- ste worden slechts 43, in de beide laatste daarentegen 2433 kinderen onderwezen.

Van de acht scholen dezer klasse in *Limburg* wordt de staat van het onderwijs vrij goed genoemd.

BIJZONDERE SCHOLEN DER TWEEDE KLASSE.

In het getal van deze soort van scholen hebben in den loop van 1849 de volgende veranderingen plaats gehad.

In *Noordbrabant* werden er vier opgerigt: te *Tilburg*, *Vlijmen*, *Zevenbergen* en *Willemstad*.

In *Gelderland* kwamen er vijf tot stand: te *Zutphen*, *Nede*, *Druten*, *Wychen* en *Tiel*.

In *Zuidholland* hebben zeven dezer scholen opgehouden, die reeds sedert geruimen tijd zich in vervallen toestand

bevonden ; hieronder vier te 's *Gravenhage* en de overige te *Wassenaar* en te *Delft*. Er werden daarentegen vijf nieuwe opgericht ; eene te *Gorinchem*, en vier meisjesscholen, waarvan twee te 's *Gravenhage*, eene te *Hellevoetsluis* en eene te *Rotterdam*.

In *Noordholland* zijn te *Amsterdam* vier bijzondere scholen der tweede klasse vacant geworden door vertrek naar elders of overlijden der onderwijzers, en niet vervuld.

In *Zeeland* is eene bijzondere school opgericht te *Middelburg* en eene te *Sluiskil*, gemeente *Neuzen*. Slechts zeer enkele onderwijzers verdienen op die scholen in hunne betrekking een onbekrompen bestaan, daar de schoolgelden in het algemeen niet genoegzaam opbrengen en de onkosten voor ondermeesters, woning, verbetering van meubelen en andere lasten daaruit moeten worden bestreden.

In de provincie *Utrecht* kwijnen voor het grootste gedeelte die scholen van deze soort, welke voor den burgerstand en de handwerkslieden bestemd zijn ; die daarentegen, welke dienen ter opleiding van de hogere standen, zijn door het betalen van een evenredig hoog schoolgeld boven de bezwaren van de mededinging verheven.

De ouders, wier kinderen op de eerstgemelde scholen gaan, zijn meest niet bevoegd om bij de keuze van den onderwijzer een juist oordeel te vellen over zijne geschiktheid, of zij stellen weinig belang in het onderwijs. Zij beknibbelen den onderwijzer in zijn karig loon, doordien hun maatschappelijke toestand hen dwingt zoo weinig mogelijk aan het onderwijs te besteden. Zij oefenen tevens eenen te grooten invloed uit op de onderwerpen van het onderwijs. In de stad *Utrecht*, waar zich zestien van die scholen bevinden, blijft in den regel slechts een tiende der kinderen school na hun twaalfde jaar. Daar zij zich op dien leeftijd een ambacht kiezen, moet hunne vorming en wetenschappelijke opleiding alsdan voltooid zijn. Het inkomen der onderwijzers is ook in deze provincie zeer uiteenlopende, zoodat sommigen in welvaart teruggaan en in armoede vervallen.

Ook de schoollocalen laten veel te wenschen over.

De inrigting voor opvoeding en onderwijs te *Montfoort*, bestuurd door den heer *van Berkel*, is overgegaan in handen van den heer *van den Berg*. Voorloopig handhaaft zij haren bloei.

In *Friesland* verkeeren deze scholen over het geheel in gunstigen staat.

Eigenlijke bijzondere scholen der tweede klasse voor lager onderwijs bestemd, vindt men in de provincie *Overijssel* slechts negen, waaronder zeven te *Zwolle* en twee te *Deventer*. De overige, onder deze soort vermelde scholen zijn bestemd voor meer gevorderd onderwijs. Te *Zwolle* wordt het onderwijs, met uitzondering der armenscholen en der bijzondere scholen van de eerste klasse, geheel op deze scholen gegeven, en is het voldoende voor de behoefte der leerlingen.

De beide scholen te *Deventer* zijn geheel als de openbare ingerigt, en worden bezocht door kinderen van elken stand. Het onderwijs is er ook zeer voldoende.

Van de twee scholen voor meer gevorderd onderwijs te *Zwolle* is de meisjesschool zeer goed; de jongensschool laat, uit hoofde van de hooge jaren des onderwijzers, te wenschen over. De overige, in de kleinere steden en ten platten lande gevestigd, zijn zeer goed in orde, en voldoen aan de plaatselijke behoefte. Het inkomen der onderwijzers is, met enkele uitzonderingen, zeer matig. De localen zijn te *Zwolle* en te *Deventer* vrij goed. In de overige scholen is het getal leerlingen zoo gering, dat een gewoon vertrek ligt voldoende is.

In de dertig scholen van deze soort in de provincie *Groningen* is, in vergelijking met de openbare scholen, de staat van het onderwijs niet zeer gunstig. Die ongunstige toestand wordt veroorzaakt, zoowel door het gebrek aan hulpmiddelen, als door de mededinging tusschen deze scholen, daar de onderwijzers zich geheel moeten voegen naar de luimen der ouders, om geene leerlingen te verliezen. Het inkomen der onderwijzers hangt af, zoowel van het getal leerlingen, als, in de stad *Groningen*, van de hoogte van het schoolgeld. Ten platten lande is dit laatste zeer gering, en staat gelijk met dat op de openbare scholen, zijnde f 3.90 'sjaars. De toestand van de schoollocalen laat dikwijls veel te wenschen over, daar de onderwijzers niet bij magte zijn de meest noodige verbeteringen uit eigene fondsen te bestrijden.

De drie scholen in *Drenthe* geven geene stof tot opmerking.

In die van de provincie *Limburg* is het onderwijs vrij goed, en valt omtrent de schoollocalen weinig aan te merken.

SCHOLEN VAN BIJZONDEREN AARD EN STREKKING.

In *Noordbrabant* worden weinig bewaar- of kleinkinderscholen aangetroffen. Zij vinden weinig navolging, misschien uit gebrek aan fondsen. Nogtans dient vermeld te worden, dat de welingerigte bewaarschool te *Breda*, door optrekking van een nieuw schoolgebouw, eene grootere uitbreiding zou verkrijgen, en kinderen uit de geheele stad opnemen. Eveneens verdient de zangschool te *Breda*, verbonden aan de school van het departement: Tot Nut van 't Algemeen, met 120 leerlingen van beiderlei geslacht, eene loffelijke melding. Sommige zondagscholen, voor eenige jaren opgerigt, zijn meerendeels vervallen. Zij werden destijds met zekere overhaasting tot stand gebracht, zonder genoegzame berekening der onkosten. Die te *Geldrop* en *Mierlo* worden steeds met belangstelling bezocht. Door de doelmatige verbinding van een welingerigt zang-onderwijs met de zondagschool, maakt *Oosterhout* eene gunstige uitzondering.

In *Gelderland* behooren de bewaarscholen voor verre weg het grootste gedeelte tot de welingerigte. De kinderen staan onder een bepaald toezigt, hebben ruime luchtige vertrekken en geschikte speelplaatsen. De beoefening der zangkunst vindt vrij algemeen op de scholen meer en meer bijval, en oefent op de zedelijke beschaving der jeugd eenen weldadigen invloed. Volks-zangscholen in meer bepaalden zin worden in deze provincie ten getale van elf aangetroffen.

In de provincie *Noordholland* vindt men alleen te *Amsterdam* 20 bewaarscholen, waaronder ééne met 700 kleine kinderen, en 340 zoogenaamde maitressenschooltjes. De herhalingscholen te *Schagen* en *Muiden* verkeerden in eenen gunstigen toestand.

In de provincie *Zeeland* zijn de 24 maitressenscholen weinig beter dan vroeger ingerigt, met uitzondering dat op de meeste het eerstbeginnend onderwijs in het lezen volgens de klankmethode gegeven wordt. De vijf bewaarscholen daarentegen zijn uitmuntend ingerigt. Op de zeven herhalings- en de vijf zondagscholen gaat het onderwijs eenen geregelden en goeden gang onder de leiding van de gewone schoolonderwijzers. Behalve op de twee volks-zangscholen te *Middelburg* en te *Vlissingen*, wordt nog onderwijs in de beginselen der toon- en zangkunst te *Middelburg* gegeven op eene zangschool

opgerigt door de aldaar bestaande vereeniging tot bevordering der toonkunst, voor de kinderen van de leden dier vereeniging. Voorts is te *Middelburg* op de Israëlitische school het onderwijs in het zingen ingevoerd.

Te dier stede vindt men ook twee gymnastie-scholen, eene voor gegoeden met 56 en eene voor minvermogenden met 40 leerlingen. Te *Goes* bestaat zoodanige school met 90 leerlingen. Eerstgemelde school werd in 1847 opgerigt door twee ingezetenen van *Middelburg*, de heeren *Pistorius* en *Dronkers*. De zaak vond bijval; een zotal jongelieden bood zich dadelijk aan en dat getal groeide weldra aan tot het hierboven vermelde. Van stadswege werd een lokaal aangewezen, een tot het gymnastisch onderwijs geschikt onderofficier door de directie belast met het onderwijs in gymnastie, dansen en oefening met het geweer, terwijl het schermen door een ander persoon wordt onderwezen. Alle onkosten hoegenaamd worden bestreden uit de bijdragen der leden van f i s m a a n d s. De lessen hebben dagelijks plaats en worden steeds zooveel mogelijk door een lid der directie bijgewoond.

De vijftien bewaarscholen in de provincie *Utrecht* zijn deels stedelijk, deels inrigtingen van bijzondere personen of van diaconien. Zij werken gunstig als voorbereiding voor de vorming en ontwikkeling der jeugd. De zeven herhalingscholen hebben meer het karakter van avondscholen. De wensch wordt geuit dat de herhalingscholen, zoo geschikt om de kinderen vooral ten platten lande het geleerde te doen behouden, algemeen worden.

In *Friesland* werden de 15 herhaling- en 7 zondagscholen vrij goed bezocht. Werkscholen zijn er in deze provincie nog niet. Wel wordt hier en daar eenige zorg gedragen dat de kinderen in fabrieken arbeidende, niet van alle onderwijs verstoken blijven, doch deze zorg is onvoldoende. Hoewel in *Friesland* slechts negen eigenlijk gezegde volks-zangscholen bestaan, heeft echter het groote en jaarlijks toenemende getal zanggezelschappen, meest onder de leiding der onderwijzers van de lagere scholen, niet slechts in de steden, maar ook ten platten lande, den lust tot beoefening der toonkunst en het onderwijs daarin op de lagere scholen bevorderd.

In de provincie *Overijssel* werden, het eerst in de noordelijke provincien, welingerigte bewaarscholen voor kleine kin-

deren opgericht te *Zwolle* en te *Deventer*, welke in beide steden zeer voldoende zijn bevonden en grooten invloed hebben uitgeoefend op de ontwikkeling der verstandelijke en zedelijke vermogens van de jonge kinderen. Later zijn er te *Kampen* ook twee opgericht, zoodat er alnu zes in deze provincie gevonden worden. De pogingen tot het in stand brengen van dergelijke scholen elders zijn dus verre uit gebrek aan leerlingen en vooral ook aan fondsen, met geen gunstigen uitslag bekroond. Door negen departementen: Tot Nut van 't Algemeen, zijn herhalingscholen opgericht. Zij verkeerden meest, even als de herhalingscholen voor bejaarden te *Zwolle*, *Kampen* en *Genemuiden*, die te *Enschede* voor de kinderen uit de katoenspinnerij en de zondagschool aldaar voor behoeftige kinderen, in eenen bloeienden toestand.

Met de armenscholen te *Zwolle*, *Kampen* en *Deventer* zijn naai- en breischolen voor meisjes verbonden, die zeer medewerken om haar geschikt en gezocht te maken voor hare toekomstige bestemming. Eigenlijke volks-zangscholen bestaan in deze provincie slechts te *Zwolle*, *Kampen*, *Deventer*, *Goor* en *den Ham*, doch men zorgt zooveel mogelijk, dat op de lagere scholen onderwijs in het zingen worde gegeven.

Bewaarscholen vindt men in de provincie *Groningen* alleen in de stad *Groningen*, en wel ten getale van veertien, waaronder twee door het stedelijk bestuur opgericht en bekostigd. Drie honderd armenkinderen beneden de vijf jaren kunnen in elke dier scholen worden opgenomen. De uitbreiding der bewaarscholen heeft de kleinkinderscholen, vroeger te *Groningen* en te *Veendam* aanwezig, doen verdwijnen. De herhalingscholen, thans 29 in getal, breiden zich hoe langer hoe meer uit ten platten lande. In den loop van dit jaar werd eene nieuwe te *Rottum* opgericht, die zelfs door gehuwden wordt bezocht. Ook de zondagscholen, wier getal thans 10 bedraagt, nemen van jaar tot jaar toe. De in *Groningen* bestaande zijn nitvloeisels van het bijbelgenootschap en hebben de vermeerdering van bijbelkennis ten doel. Werkscholen bestaan in deze provincie niet, dan twee, verbonden aan de stads- en armenscholen. Er zijn twee volks-zangscholen bij het departement *Groningen* der maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, ééne voor volwassenen en eene voor kinderen. In beide worden nu en dan, bij openbare aangelegenheden, proeven gege-

ven van gemaakte vorderingen. Ook is met verscheidene scholen ten platten lande het zangonderwijs verbonden, waarvan ook door volwassenen wordt gebruik gemaakt.

In de provincie *Drenthe* bevindt zich, behalve die scholen welke reeds in den staat zijn opgenomen, nog eene bouwkundige reken- en teekenschool, waarop dertig jongens worden onderwezen.

ONDERWIJZERSGEZELSCHAPPEN, FORMING VAN ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN.

In *Noordbrabant* gaven de onderwijzers-gezelschappen, niet minder dan vroeger, de duidelijkste bewijzen eener lofwaardige beantwoording aan het doel der instelling, voor velen de eenige gelegenheid om zich voor het onderwijzersvak te bekwamen of hunne verkregene kennis uit te breiden, inzonderheid ook voor de practijk. Omtrent de vorming van onderwijzers wordt verwezen naar het vorige Verslag.

In *Gelderland* zijn deze gezelschappen door de rijks-toelage in staat allengs eene boekverzameling te verkrijgen en daardoor in de gelegenheid de beste tot hun vak behoorende werken te lezen en te onderzoeken, hetgeen hun anders, wegens hun sober inkomen, niet zou te beurt vallen. Bij het niet bestaan van bepaalde inrigtingen voor de vorming van onderwijzeressen zijn hiertoe dienstbaar de goede dag- en kostscholen voor meisjes. Te *Arnhem* wordt 's winters een cursus in de natuurkunde gehouden voor 64 jongens en 18 jonge jufvrouwen.

Voor de vorming van onderwijzers en onderwijzeressen zorgen in *Noordholland* niet alleen de Rijks-kweekschool te *Haarlem*, waarvan voortdurend gunstige berigten inkomen, maar tevens de oefenschool voor beide geslachten afzonderlijk, te *Amsterdam* gevestigd door het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap. Tot dusverre betalen de leerlingen hiervoor een matig schoolgeld, ter vergoeding van onkosten en moeite. Het is echter te vreezen dat, bij gemis van toelage en gebrek aan aanmoediging door onderwijzers der bijzondere scholen van de tweede klasse aan hunne helpers, helpsters en kweekelingen, om van die inrigting gebruik te maken, zij niet zal staande blijven. Daarentegen worden in de openbare scholen

en in de bijzondere der eerste klasse geregeld lessen gegeven aan jongelieden van beiderlei kunne, zoo in de noodige kundigheden als in het aanleeren van nuttige vrouwelijke handwerken. Ten platten lande worden de aankomende jongelieden voortgeholpen door onderwijzers, waarvan sommigen zich ten deze bijzonder hebben onderscheiden.

Door de zorg van de 19 schoolonderwijzers-gezelschappen in de provincie *Zeeland* bestaan sedert eenige jaren in de drie eerste districten oefenscholen voor aankomende onderwijzers, in welke wekelijks door kundige, uit en door de gezelschappen gekozene hoofdonderwijzers kosteloos onderwijs en opleiding gegeven wordt. De oefenschool in het vierde district is te niet gegaan wegens het geringe getal kweekelingen en ondermeesters in dat district aanwezig en wegens het bezwaar voor de onderwijzers, om bij ongunstig weder en soms door slechte wegen, zonder tegemoetkoming, naar de plaats der oefenschool te gaan. Er is echter besloten om de ondermeesters en kweekelingen, die daartoe zullen worden toegelaten, in de onderwijzers-gezelschappen opzettelijk te onderwijzen.

In de provincie *Utrecht* zijn de onderwijzers-gezelschappen gedurende dit jaar nuttig werkzaam geweest: intusschen blijven die op het platte land beneden de in de steden gevestigde. De afstand der woonplaats van de plaats der bijeenkomst brengt bij slecht weder nu en dan bezwaar in den weg. Uit dien hoofde is in het 1ste district het gezelschap te *Vleuten* te niet gegaan, maar een nieuw te *Utrecht* opgericht, waarin met ijver en belangstelling wordt gewerkt. Men vertrouwt dat deze inrigtingen zullen blijven scholen van onderlinge vorming, welke eene nuttige strekking hebben.

Over het algemeen bestaat bij de beschaafde standen in deze provincie de zucht om de onderwijzers meer te bekwaamen en den afstand, die vroeger de onderwijzers der lagere scholen van de geleerden of wetenschappelijk gevormden verwijderd hield, te verkleinen.

Het algemeen Onderwijzers-genootschap telt hier vele begunstigers en honoraire leden, terwijl in de stad *Utrecht* gedurende het winterjaargetijde de onderwijzers van verschillende hoogleeraren lessen ontvingen in de natuurkunde en natuurlijke geschiedenis en in de vaderlandsche geschiedenis;

welke lessen met veel belangstelling werden bijgewoond. De besturen van de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen en van die van nijverheid hebben zich met de Regering der stad *Utrecht* verstaan tot de oprigting eener nijverheidsschool voor de wetenschappelijke opleiding van den werkbaas en den werkman. Deze inrigting zal zich aansluiten aan de bestaande stads-tusschenschool en door beide voornoemde maatschappijen met geldelijke bijdragen ondersteund worden. De kweekschool voor jeugdige onderwijzers te *Utrecht* blijft aan hare bestemming beantwoorden. Bij de examina ter bekoming van onderwijzersrangen heeft de provinciale commissie van onderwijs den gunstigen invloed dezer school kunnen ontwaren, zoowel wat de vermeerdering van kennis aangaat, als de oordeelkundige ontwikkeling van het verstand.

In *Friesland* worden de vergaderingen der onderwijzersgezelschappen geregeld en met vrucht bezocht. De jeugdige onderwijzers trokken veel voordeel uit de heilzame wenken van oudere en meer ervaren ambtgenooten. De schoolopzieners trachten het gemis aan eene geschikte kweekschool voor onderwijzers binnen deze provincie zooveel mogelijk te vergoeden door het opzettelijk onderwijzen der kweekelingen.

Ook in *Overijssel* honden zich de gezelschappen zeer goed staande en worden vooral door de jongere leden zeer geregeld bezocht. Waar zulks om den afstand voor de schoolopzieners mogelijk is, worden zij meest door hen bijgewoond en de werkzaamheden bepalen zich, naar de behoeften der onderwijzers, tot verschillende vakken van het onderwijs. Waar de schoolopzieners zelve de vergaderingen niet kunnen bijwonen, zijn zij aan de leiding van een der bekwaamste leden opgedragen. Ten platten lande worden zij meest afgewisseld met onderlinge schoolbezoeken en, waar de gelegenheid dit toelaat, ook afgescheiden naar de onderwijzersrangen der leden. Deze inrigtingen oefenen eenen zeer gunstigen invloed uit op het onderwijs, ter verspreiding zoowel van nuttige wetenschappen als van geschikte leerwijzen, en vooral ook tot het zien van goed onderwijs voor die onderwijzers, welke daartoe minder in de gelegenheid geweest zijn. De meeste onderwijzers toch in deze provincie worden op de scholen zelve gevormd. Zij komen er als leerlingen, worden vervolgens kweekelingen en behalen eindelijk eenen rang zonder de school

te verlaten. Hunne vorderingen en hunne toekomst hangen dus meerendeels af van de meerdere of mindere bekwaamheid van den onderwijzer, dien zij op de school hunner vorming hebben aangetroffen. Bijzondere kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen bestaan niet in deze provincie; nogtans zijn aan de kost- en dagschool van mevrouw *Hofs* te *Hasselt* eenige rijks-beurzen ter opleiding van schoolhouderessen verbonden.

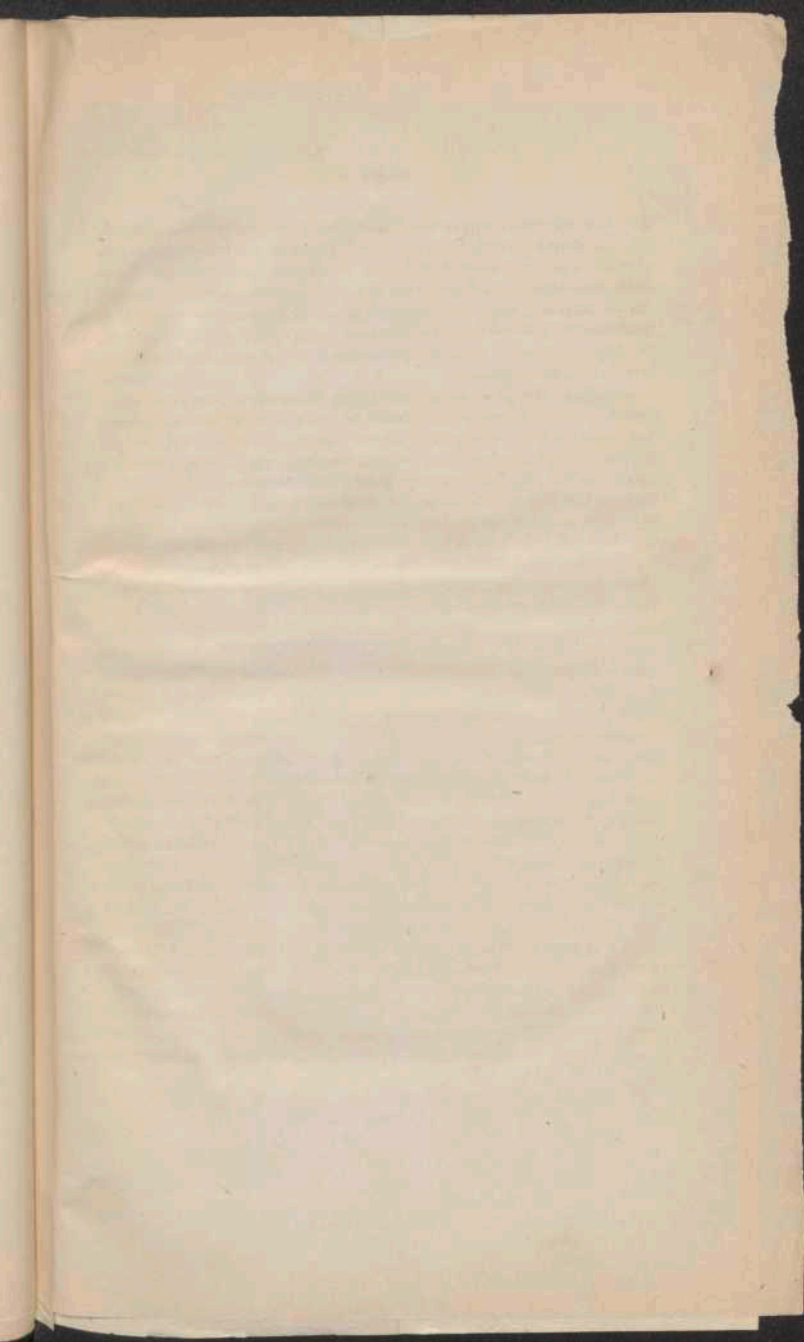
De onderscheidene in de provincie *Groningen* aanwezige vereenigingen tot vorming van onderwijzers en onderwijzeressen, als: de onderwijzers-gezelschappen, de maandelijksche vergaderingen met de schoolopzieners, de districts-vergaderingen, de provinciale vergadering en de zangvereenigingen, — waaromtrent in het voorgaand Verslag meer breedvoerig is gehandeld, — hebben geregeld plaats gehad en zijn met ijver en belangstelling bezocht. Aan de kweekschool voor onderwijzers te *Groningen*, die in voortdurenden bloei verkeert, is het bepaalde getal kweekelingen niet slechts voltallig gebleven, maar hebben verscheidene jongelieden van het platte land de kweekschool als buitengewone kweekelingen bezocht. Drie van hen zijn begiftigd met eene provinciale beurs ter tegemoetkoming in de onkosten van verblijf aan de kweekschool. Een der commissarissen over deze school verschaft den kweekelingen de gelegenheid van hem kosteloos onderwijs in de stuurmanskunst te ontvangen. Een kweekeling gaf aan zijne medekweekelingen onderwijs in het behandelen van blaas-instrumenten. Voorts dienen nog als middel tot opleiding van aankomende onderwijzers vermeld te worden de kosteloze morgenlessen, dagelijks door den onderwijzer *Brugsma* gegeven, niet slechts aan de kweekelingen, maar ook aan alle ranghebbende ondermeesters in de stad; terwijl de jongere kweekeling-ondermeesters in de stad, die nog geen rang hebben, twee malen 'sweeks les ontvangen van den ondermeester der kweekschool. Eindelijk wordt nog Zaturdags 's morgens aan de kweekschool gedurende vijf achtereenvolgende uren een hulpschool gehouden, waarin verscheidene onderwijzers werkzaam zijn, om kweekelingen, ondermeesters en onderwijzers kosteloos les te geven in onderscheidene schoolwetenschappen. Voor de opleiding van schoolhouderessen wordt in de kostschool van mejufvrouw *Sperwer* te *Groningen* behoorlijke zorg gedragen.

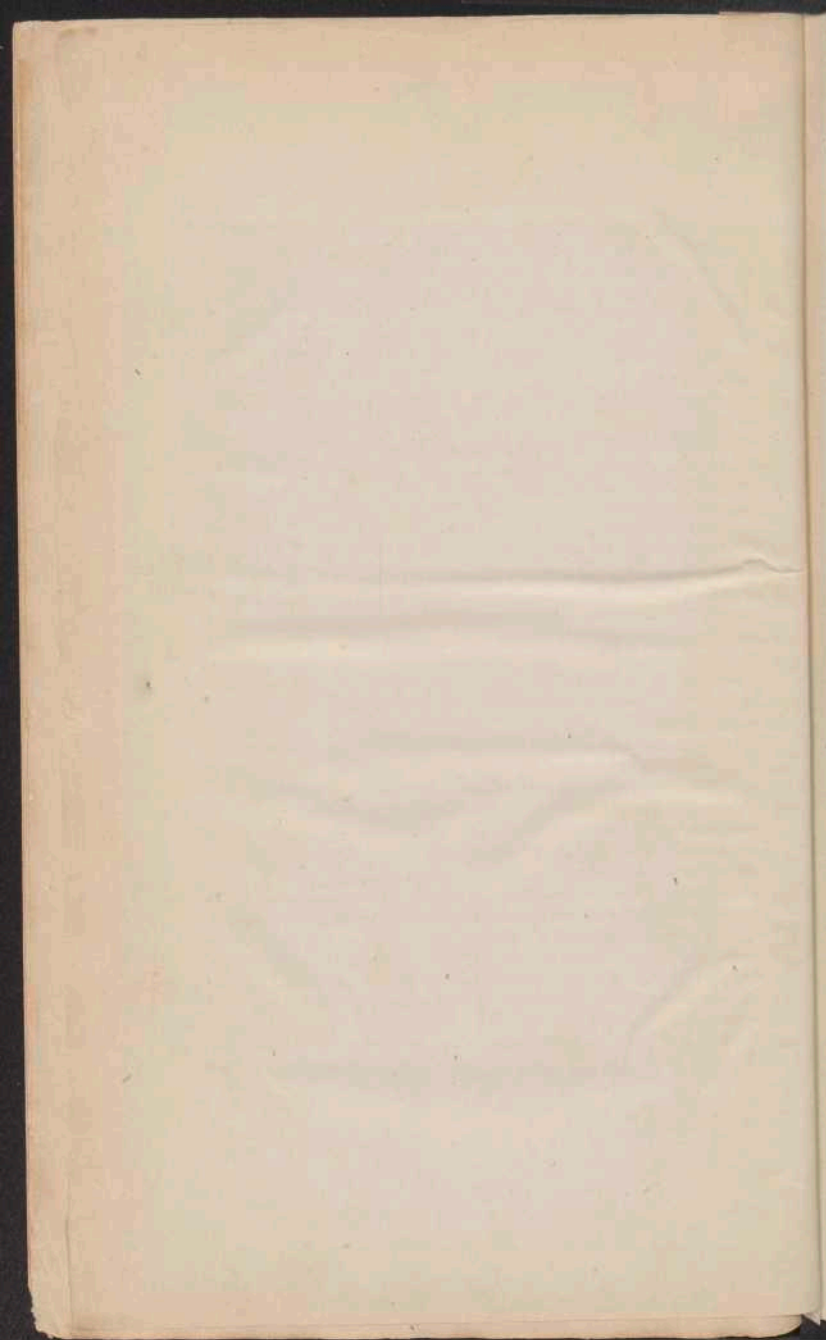
De beurs-kweekelingen op deze school maken tevens gebruik van de lessen van den onderwijzer *Brugma*. In de provincie *Drenthe* zijn de onderwijzers-gezelschappen met belangstelling door meest alle onderwijzers bijgewoond en dragen ze tot hunne vorming veel bij. Tot dit laatste zijn voortdurend ijverig werkzaam de schoolopziener *Nassau* en de onderwijzer *Hummel*, te *Meppel*, terwijl ook vele onderwijzers in de hoofdscholen kweekelingen opleiden.

In de provincie *Limburg* geeft de uitmuntend ingerigte armen-school te *Maastricht*, onder de leiding van den verdienstelijken hoofdonderwijzer *Roeland*, aan een twintigtal jongelieden de gelegenheid tot opzameling van de voor den onderwijzersstand nuttige kundigheden. Zij worden tevens voor hunne verblijfkosten schadeloos gesteld door subsidien van het Rijk en de Provincie. Eindelijk bieden voor die vorming de Rijks-lagere scholen te *Maastricht* en te *Roermond* ruime gelegenheid aan, de eerste ook voor onderwijzeressen. Men heeft hiervan niet zelden de goede vruchten opgemerkt bij hen, die zich tot het examen aangeven.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

THORBECKE.

BIJLAGE II.

OPGAAF van het getal Studenten bij de verschillende Faculteiten der Hoogescholen ingeschreven op den 31sten December 1849.

FACULTEITEN.	LEYDEN.		UTRECHT.		GRONINGEN.		TOTAAL.
	ALDAAR	ELDERS	ALDAAR	ELDERS	ALDAAR	ELDERS	
	STUDERENDE.		STUDERENDE.		STUDERENDE.		
Godgeleerdheid.	67	28	118	5	54	1	273
Regtsgeleerdheid	168	48	168	11	108	1	504
Geneeskunde	60	32	42	"	45	"	179
Wis- en natuurkunde.	10	1	12	"	1	"	24
Bespiegelende wijsbegeerte en letteren .	27	13	11	"	6	"	57
	332	122	351	16	214	2	
Te zamen	454		367		216		1037
Op 31 December 1848 was het getal studenten.	470		342		228		1040
Het getal der promotien is geweest in 1848/50	58		44		39		141
Dit getal was in 1848/49	69		39		26		134

1

20

21

22

23

STAAT VAN DE LATIJNSCHE SCHOLEN EN GYMNASIEN ENZ.

GEDURENDE HET SCHOOLJAAR 1849 — 1850.

PROVINCIE.	GEMEENTEN waar GEVESTIGD.	Bevolking op 1 Januarij 1850.	ONDERWIJZERS.							LEERLINGEN.		
			Rector.	Conrector.	Praeceptor.	Professor.	Regent.	Onderwijzers der hedendaag- sche talen enz.	Totaal.	Eerste afdeeling.	Tweede afdeeling.	Algemeen totaal.
NOORDBRABANT.	's Hertogenbosch.	21,782	1	1	"	"	"	2	4	11	6	17
	Breda	14,689	1	1	"	"	"	1	3	41	"	41
	Bergen op Zoom.	8,518	1	"	"	"	"	1	2	8	"	8
	Oosterhout	8,271	1	"	1	"	"	"	2	7	"	7
	Uden	5,580	1	1	1	"	"	"	3	22	"	22
	Helmond	5,154	1	1	"	"	"	"	2	14	"	14
	Gemert	4,650	1	1	"	"	"	"	2	37	"	37
	Grave	3,186	1	"	"	"	"	"	1	12	"	12
	Eindhoven	3,092	1	"	1	"	"	"	2	26	"	26
	Heusden	2,178	1	"	"	"	"	1	2	5	"	5
	Boxmeer	2,142	1	1	"	"	"	1	3	12	"	12
	Megen	1,959	1	1	1	"	"	"	3	16	"	16
	Ravenstein	871	1	1	1	"	"	"	3	15	"	15
	Nijmegen	21,272	1	1	1	"	"	2	5	31	4	35
GELDERLAND.	Arnhem	18,671	1	1	"	"	"	4	6	23	37	60
	Zutphen	12,534	1	1	"	"	"	4	6	42	18	60
	Tiel	5,923	1	"	"	"	"	"	1	12	"	12
	Harderwijk	5,427	1	1	"	"	"	1	3	7	"	7
	Colemborg	5,119	1	"	"	"	"	"	1	2	"	2
	Wageningen	4,504	1	"	"	"	"	3	4	7	"	7
	Doesburg	3,803	1	1	"	"	"	"	3	8	"	8
	Zalt-Boemel	3,568	1	"	"	"	"	1	1	13	"	13
	Zevenaar	3,566	1	"	"	"	"	"	1	4	"	4
	Elburg	2,459	1	"	"	"	"	3	4	16	"	16
	Groenlo	2,422	1	"	"	"	"	1	2	6	"	6
	Lochem	2,087	1	"	"	"	"	1	2	1	"	1
	Doetinchem(Stad)	1,956	1	"	"	"	"	"	1	9	"	9
	Rotterdam	88,812	1	1	2	"	"	7	11	51	40	91
ZUIDHOLLAND.	's Gravenhage . . .	72,467	1	1	2	"	"	6	10	84	34	118
	Leyden	35,954	1	1	3	"	"	6	11	55	3	58
	Dordrecht	20,878	1	1	1	"	"	"	3	19	"	19
	Delft	18,467	1	1	2	"	"	"	4	30	"	30
	Gouda	13,791	1	1	"	"	"	"	2	9	"	9
	Schiedam	12,734	1	"	"	"	"	1	2	6	"	6
	Gorinchem	8,780	1	"	"	"	"	1	2	10	"	10
	Brielle	4,425	1	"	"	"	"	"	1	3	"	3
NOORDHOLLAND.	Amsterdam	224,235	1	1	2	"	"	6	10	102	12	114
	Haarlem	25,778	1	1	1	"	"	3	6	16	25	41
	Alkmaar	10,148	1	"	"	"	"	"	1	7	"	7
	Hoorn	8,975	1	"	"	"	"	1	2	10	"	10
	Enkhuizen	5,154	1	"	"	"	"	"	1	7	"	7
ZEELAND.	Middelburg	15,934	1	1	"	"	"	4	6	28	"	28
	Zierikzee	7,091	1	1	"	"	"	"	2	4	"	4
UTRECHT.	Utrecht	47,924	1	1	3	"	"	1	6	77	"	77
	Amersfoort	12,360	1	1	"	"	"	1	3	23	"	23
FRIESLAND.	Leeuwarden	24,505	1	1	1	"	"	2	5	48	"	48
	Harlingen	8,591	1	"	"	"	"	1	2	12	"	12
	Sneek	7,750	1	1	1	"	"	1	4	16	"	16
	Franeke	5,288	1	"	"	"	"	1	2	15	3	18
	Bolsward	4,382	1	"	"	"	"	"	1	6	"	6
	Dokkum	4,096	1	"	"	"	"	1	2	10	"	10
	Joure	2,542	1	"	"	"	"	1	2	5	"	5
OVERISSEL.	Stavoren	527	1	"	"	"	"	"	1	"	"	"
	Zwolle	18,212	1	1	1	"	"	1	4	29	"	29
	Deventer	15,004	1	1	"	"	"	5	7	24	15	39
	Kampen	10,979	1	1	"	"	"	3	5	20	11	31
	Enschede	3,780	1	"	"	"	"	1	2	2	18	20
	Almelo	3,442	1	"	"	"	"	1	2	7	"	7
	Oldenzaal	2,897	1	1	1	"	"	1	4	17	"	17
GRONINGEN.	Ootmarssum	1,598	1	1	"	"	"	2	4	16	"	16
	Groningen	33,693	1	1	3	"	"	3	8	38	18	56
	Veendam	7,700	1	"	"	"	"	"	1	5	"	5
	Winschoten	4,134	1	"	"	"	"	3	4	34	20	54
DRENTHE.	Appingedam	3,327	1	"	"	"	"	1	2	7	"	7
	Meppel	6,478	1	"	"	"	"	2	3	6	"	6
	Assen	4,395	1	1	"	"	"	"	2	30	10	40
LIMBURG.	Maastricht	25,241	"	"	"	6	"	10	16	69	68	137
	Roermond	7,172	"	"	"	"	4	3	7	25	37	62
TOTAAL			65	34	29	6	4	106	245	1,389	379	1,768

STAAAT VAN DE LA

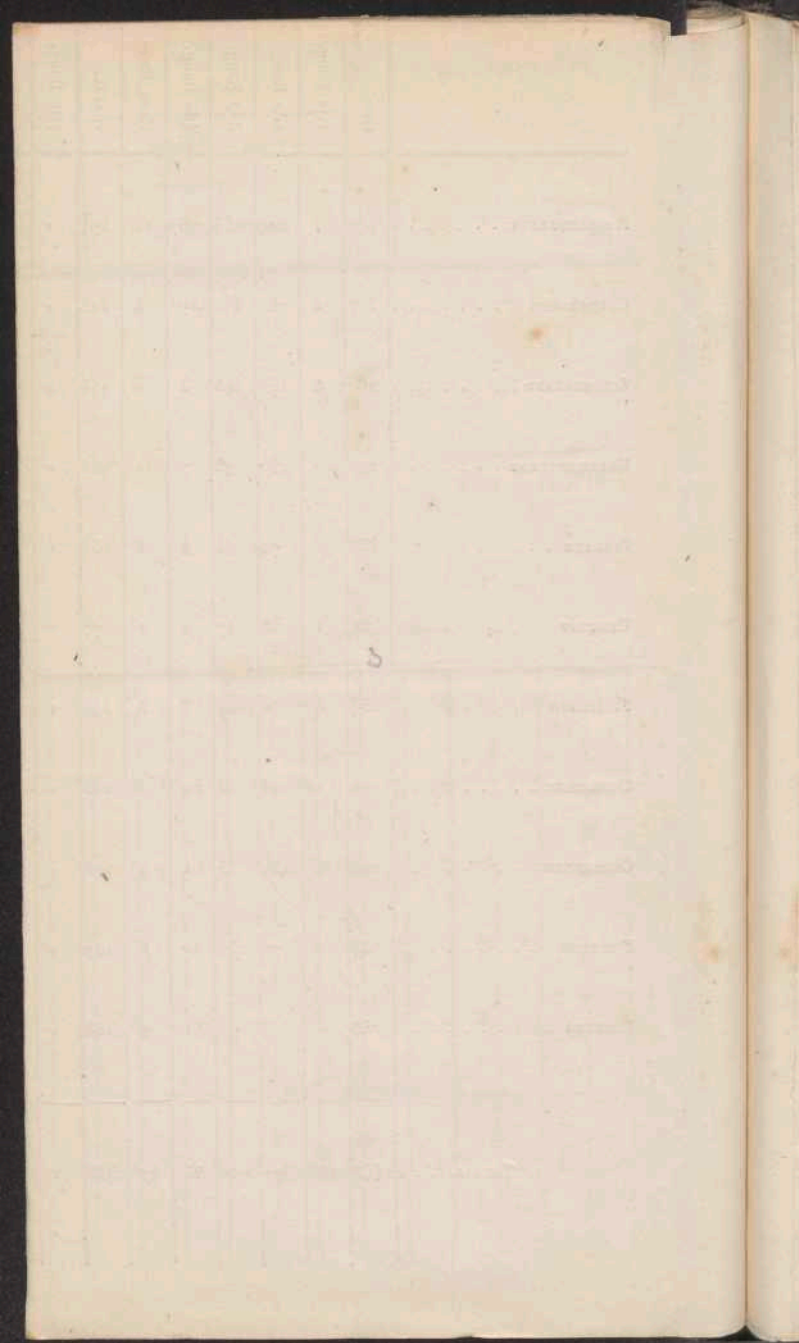
CEDEBEN

No.	Naam	Geslacht	Ouderen	Opmerkingen
1	...	...	...	...
2	...	...	...	...
3	...	...	...	...
4	...	...	...	...
5	...	...	...	...
6	...	...	...	...
7	...	...	...	...
8	...	...	...	...
9	...	...	...	...
10	...	...	...	...
11	...	...	...	...
12	...	...	...	...
13	...	...	...	...
14	...	...	...	...
15	...	...	...	...
16	...	...	...	...
17	...	...	...	...
18	...	...	...	...
19	...	...	...	...
20	...	...	...	...
21	...	...	...	...
22	...	...	...	...
23	...	...	...	...
24	...	...	...	...
25	...	...	...	...
26	...	...	...	...
27	...	...	...	...
28	...	...	...	...
29	...	...	...	...
30	...	...	...	...
31	...	...	...	...
32	...	...	...	...
33	...	...	...	...
34	...	...	...	...
35	...	...	...	...
36	...	...	...	...
37	...	...	...	...
38	...	...	...	...
39	...	...	...	...
40	...	...	...	...
41	...	...	...	...
42	...	...	...	...
43	...	...	...	...
44	...	...	...	...
45	...	...	...	...
46	...	...	...	...
47	...	...	...	...
48	...	...	...	...
49	...	...	...	...
50	...	...	...	...
51	...	...	...	...
52	...	...	...	...
53	...	...	...	...
54	...	...	...	...
55	...	...	...	...
56	...	...	...	...
57	...	...	...	...
58	...	...	...	...
59	...	...	...	...
60	...	...	...	...
61	...	...	...	...
62	...	...	...	...
63	...	...	...	...
64	...	...	...	...
65	...	...	...	...
66	...	...	...	...
67	...	...	...	...
68	...	...	...	...
69	...	...	...	...
70	...	...	...	...
71	...	...	...	...
72	...	...	...	...
73	...	...	...	...
74	...	...	...	...
75	...	...	...	...
76	...	...	...	...
77	...	...	...	...
78	...	...	...	...
79	...	...	...	...
80	...	...	...	...
81	...	...	...	...
82	...	...	...	...
83	...	...	...	...
84	...	...	...	...
85	...	...	...	...
86	...	...	...	...
87	...	...	...	...
88	...	...	...	...
89	...	...	...	...
90	...	...	...	...
91	...	...	...	...
92	...	...	...	...
93	...	...	...	...
94	...	...	...	...
95	...	...	...	...
96	...	...	...	...
97	...	...	...	...
98	...	...	...	...
99	...	...	...	...
100	...	...	...	...

OPENBARE SCHOLEN,

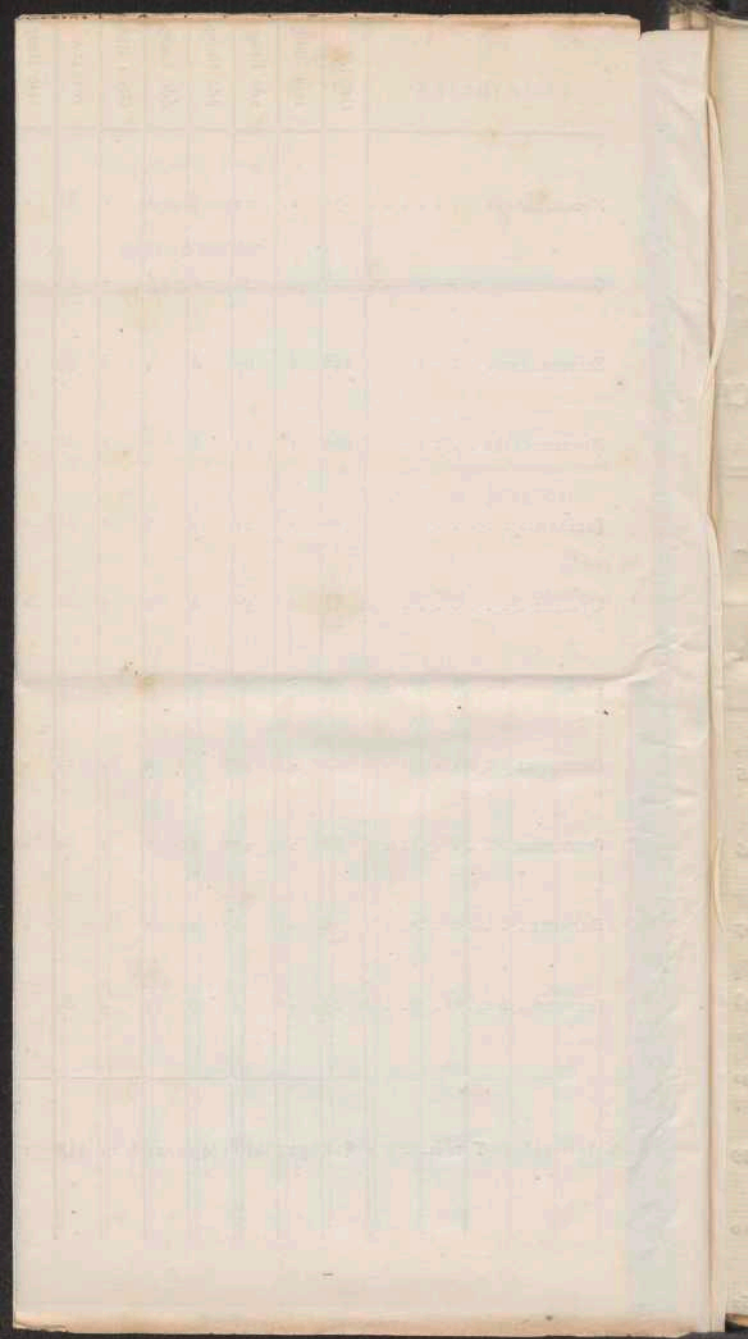
OVER HET JAAR 1849.

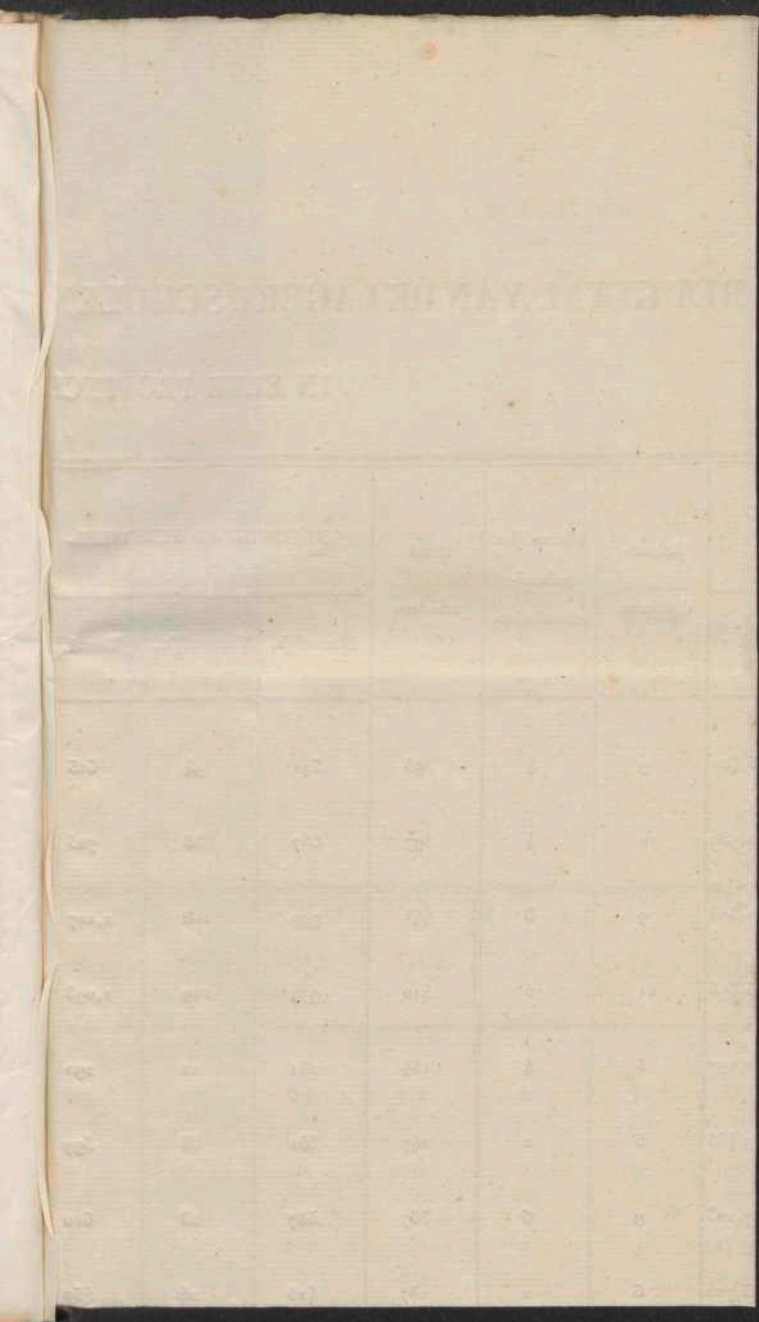
PROVINCIE.	ONDERWIJZERS						ONDERMEESTERS						BEKWAAMHEID EN GEDRAG						AANTAL LEERLINGEN.						STAAT				STAAT VAN HET SCHOOL-LOCAAL.						SCHOOL- BEZOEKEN.				A A N M E R K I N G E N.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
	naar hunnen						naar hunnen						van het												van het				Het			De																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
	Rang ingedeeld.						Rang ingedeeld.						Onderwyzend Personeel.												ONDERWIJS.				Schoolvertrek.			Onderwijzers-woning.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
Geal.	1ste Rang.	2de Rang.	3de Rang.	4de Rang.	Geen Rang.	TOTAAL.	1ste Rang.	2de Rang.	3de Rang.	4de Rang.	Geen Rang.	TOTAAL.	Kweekelingen.	Algemeen TOTAAL.	Onderwijzers.	Secundanten.	TOTAAL.	Zeer Goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Zeer Goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Mannelijke.	Vrouwelijke.	Mannelijke.	Vrouwelijke.	TOTAAL.	Mannelijke.*	Vrouwelijke.	Mannelijke.	Vrouwelijke.	TOTAAL.	Zeer Goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Zeer Goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Zeer Goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Geene Woning.	Eenmaal.	Twee malen.	Drie of meer malen.	Niet bezocht.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																						
NOORDBRABANT	299	1	106	153	25	12	297	"	21	81	36	"	138	3	438	1	1	2	127	225	86	2	216	222	12	"	21657	14534	1831 (a.)	421 (a.)	36742	12497	8900	768 (b.)	226 (b.)	22056	96	168	28	7	113	115	49	22	170	119	40	17	15	106	107	31	55	(a.) Hieronder begrepen 1347 jongens en 354 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
GELDERLAND	328	3	16	120	19	4	313	"	42	79	38	"	159	76	548	15	18	33	189	196	86	11	414	52	12	"	22726	16670	2156 (c.)	766 (c.)	41635	14208	10754	545 (d.)	209 (d.)	25466	136	116	63	13	191	70	43	24	121	91	27	16	68	183	96	28	12	(b.) Hieronder begrepen 172 jongens en 162 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
ZUIDHOLLAND	260	3	195	45	3	"	246	"	80	139	72	5	296	53	595	6	7	13	92	144	14	"	117	132	1	"	23464	19466	241	215	43386	"	"	"	"	"	83	150	26	"	71	144	28	13	36	166	10	11	4	130	37	17	11	(c.) Hieronder begrepen 471 jongens en 212 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
NOORDHOLLAND	290	2	182	93	7	2	286	"	69	111	62	"	242	72	600	4	2	6	64	488	54	"	134	441	31	"	20579	17112	"	"	37691	"	"	"	"	"	72	177	41	"	54	194	32	10	42	206	25	10	"	185	58	28	19	(d.) Hieronder begrepen 196 jongens en 54 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
ZEELAND	138	2	70	54	4	4	134	"	24	44	17	7	92	18	241	5	2	7	63	137	48	3	24	227	"	"	8814	5969	1391 (e.)	378 (e.)	15829	6369	4814	299 (f.)	156 (f.)	11520	35	70	33	"	46	67	21	4	18	101	17	1	1	37	89	9	3	(e.) Hieronder begrepen 559 jongens en 164 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
UTRECHT	80	1	56	17	2	1	77	"	14	31	3	3	51	36	164	3	5	8	42	25	13	"	34	45	1	"	5005	3837	269 (g.)	139 (g.)	8842	4786	3850	141 (g.)	90 (g.)	8636	29	34	15	1	41	27	9	3	33	32	8	4	3	36	23	2	"	(f.) Hieronder begrepen 79 jongens en 39 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
FRIESLAND	353	8	246	81	3	5	343	1	51	57	15	"	124	113	580	10	4	14	126	170	52	5	137	209	5	2	16675	13091	3628 (h.)	2072 (h.)	32791	16916	12839	2572 (i.)	1579 (i.)	31435	111	175	52	15	106	186	49	12	96	117	23	2	115	244	73	24	12	(g.) Deze bezochten allen tevens de dagscholen.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
OVERIJSSEL	209	1	115	53	30	3	202	"	37	62	29	"	128	39	369	7	12	19	243	115	29	1	381	3	4	"	17020	15227	1353 (j.)	542 (j.)	33257	"	"	"	"	"	105	70	29	5	158	27	11	13	53	14	3	3	130	61	77	44	27	(h.) Hieronder begrepen 1890 jongens en 785 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
GRONINGEN	200	4	159	35	1	1	200	"	21	58	27	9	115	23	338	"	"	"	157	114	44	"	308	5	2	"	17827	14389	"	"	32216	"	"	"	"	"	91	93	13	3	119	68	6	7	83	92	16	2	7	108	83	1	8	(i.) Hieronder begrepen 1675 jongens en 796 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
DRENTHE	133	1	72	30	20	6	129	"	6	14	13	"	33	6	168	2	1	3	69	81	17	3	92	73	5	"	6537	5518	1441 (k.)	210 (k.)	12573	4358	3678	90 (l.)	80 (l.)	8106	43	65	19	6	96	"	23	14	23	32	13	3	62	63	44	16	8	(j.) Hieronder begrepen 685 jongens en 200 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
LIMBURG	158	"	9	99	41	9	158	"	3	39	16	10	68	26	252	2	"	2	37	173	42	2	96	152	6	"	10403	7863	156 (m.)	84 (m.)	18477	7055	5324	139 (m.)	78 (m.)	12567	23	85	43	7	24	73	37	24	18	67	20	9	44	69	63	26	"	(k.) Hieronder begrepen 960 jongens en 173 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				

[illegible]

PROVINCIE.	ONDERWIJZERS										ONDERMEESTERS										BEKWAAMHEID EN GEDRAG										AANTAL LEERLINGEN.										STAAT				STAAT VAN HET SCHOOL-LOCAAL.								SCHOOL-BEZOEKEN.				AANMERKINGEN.
	naar hunnen Rang ingedeeld.										naar hunnen Rang ingedeeld.										van het Onderwijzend Personeel.										15 Januarij.					15 Julij.					van het ONDERWIJS.				Het Schoolvertrek.				De Onderwijzers-woning.								
																					Bekwaamheid.					Gedrag.					Op de Dagscholen.		Op de Avondscholen.			Op de Dagscholen.		Op de Avondscholen.																			
	Getal.	1ste Rang.	2de Rang.	3de Rang.	4de Rang.	Geen Rang.	TOTAAL.	1ste Rang.	2de Rang.	3de Rang.	4de Rang.	Geen Rang.	TOTAAL.	Kweekelingen.	ALGEMEEN TOTAAL.	Onderwijzersessen.	Secondanten.	TOTAAL.	Zeet Goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Zeet Goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	TOTAAL.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	TOTAAL.	Zeet Goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Zeet Goed.	Goed.	Matig.	Slecht.	Geene Woning.	Eenaal.	Twee male.	Drie of meer.	Niet bezocht.								
NOORDERABANT	71	"	22	8	1	1	32	"	3	16	5	"	24	5	61	39	29	68	27	66	36	"	61	68	"	"	1221	3671	124 (a.)	80 (a.)	4894	1048	2954	66 (b.)	63 (b.)	4064	14	39	17	1	22	35	12	2	20	38	11	2	"	28	10	"	33	(a) Deze bezochten, op 2 jongens na, allen tevens de dagscholen.			
VELDERLAND	55	2	30	6	4	"	42	"	6	15	4	"	25	11	78	10	11	21	30	47	13	1	81	8	2	"	1275	853	426 (c.)	121 (c.)	2326	1129	786	408 (d.)	118 (d.)	2135	21	20	9	2	23	20	7	2	17	10	3	2	18	32	10	2	5	(b) Hieronder begrepen 61 jongens en 6 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.			
ZUIDHOLLAND	143	4	87	4	1	3	99	1	32	72	31	11	147	16	262	42	52	94	75	59	6	"	89	51	"	"	5209	3890	115	36	9250	"	"	"	"	"	90	43	7	"	62	57	13	4	"	15	1	"	1	19	5	"	5	(c) Hieronder begrepen 261 jongens en 88 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.			
NOORDHOLLAND	189	1	127	8	"	2	138	"	23	78	19	"	120	9	267	51	46	97	59	228	62	15	109	229	21	5	4940	4307	"	"	9247	"	"	"	"	"	32	135	12	10	16	81	72	20	"	"	"	189	151	31	5	2	(d) Hieronder begrepen 235 jongens en 71 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.				
ZEELAND	16	"	11	"	2	1	14	"	3	9	5	"	17	6	37	2	2	4	10	26	5	"	7	34	"	"	774	507	94 (e.)	28 (e.)	1326	771	473	37 (f.)	13 (f.)	1252	8	7	1	"	3	10	3	"	2	9	5	"	"	2	14	"	"	(e) Hieronder 62 jongens en 15 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.			
UTRECHT	45	3	27	1	"	2	33	"	11	12	7	7	37	37	107	12	14	26	19	23	2	1	35	9	1	"	1143	950	103 (g.)	30 (g.)	2093	1136	947	103 (g.)	23 (g.)	2083	23	19	2	1	30	14	1	"	24	14	7	"	"	9	2	1	"	(f) Hieronder 30 jongens en 12 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.			
FRIESLAND	12	"	3	"	"	"	3	"	"	1	"	"	1	"	4	9	"	9	2	9	1	"	4	8	"	"	231	202	61 (h.)	35 (h.)	479	219	194	56 (i.)	25 (i.)	450	"	10	2	"	2	9	1	"	"	"	1	1	10	5	4	1	2	(g) Deze bezochten allen tevens de dagscholen.			
OVERIJSSEL	18	"	13	2	"	"	15	"	5	9	7	"	21	4	40	3	2	5	22	23	"	"	44	1	"	"	918	693	174 (j.)	91 (j.)	1692	"	"	"	"	"	10	7	1	"	13	5	"	"	"	"	"	18	9	2	4	3	(h) Hieronder begrepen 44 jongens en 6 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.				
GRONINGEN	30	2	21	4	1	2	30	"	7	6	1	6	20	"	50	2	1	3	30	10	10	"	50	"	"	"	2249	1632	"	"	3881	"	"	"	"	"	15	9	4	2	15	8	5	2	10	13	6	1	"	23	2	"	5	(i) Hieronder 43 jongens en 1 meisje, die tevens de dagscholen bezochten.			
DRENTHE	3	"	3	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	1	4	"	"	"	3	"	"	"	3	"	"	"	99	94	24 (k.)	17 (k.)	206	95	84	19 (l.)	15 (l.)	190	3	"	"	"	3	"	"	3	"	"	"	2	1	"	"	(j) Hieronder begrepen 141 jongens en 43 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.					
LIMBURG	39	"	2	16	12	9	39	"	"	3	4	9	16	"	55	12	6	18	9	50	13	1	17	55	1	"	847	912	37	"	1796	687	773	"	"	1460	2	21	13	3	5	21	5	8	10	12	10	5	2	10	20	6	3	(k) Hieronder begrepen 17 jongens en 11 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.			
TOTAAL	621	12	346	49	21	20	448	1	90	221	83	33	428	89	965	182	163	345	286	541	148	18	500	463	25	5										218	310	68	19	191	213	119	38	83	114	44	11	238	288	102	20	58	(l) Hieronder begrepen 14 jongens en 9 meisjes, die tevens de dagscholen bezochten.				

STAAT VAN HET GETAL VAN DE LAGERE SCHOLEN, HET ONDERWIJZEND PERSONEEL EN DE LEERLINGEN
IN ELKE PROVINCIE OVER 1849.

(3) Van het getal leerlingen op 15
Juli is op verscheidene scholen dezer
provincie geene naauwkeurige aan-
teekening gehouden.

6

4

VERHOUDINGEN UIT DE VOORGAANDE STATEN AFGELEID.

PROVINCIE.	Bevolking op 1 Januarij 1843 tot de leerlingen op de openbare scholen als 1000 tot	Bevolking op 19 November 1849 tot de leerlingen op de openbare scholen als 1000 tot	Bevolking op 1 Januarij 1843 tot de leerlingen op de bijzondere scholen als 1000 tot	Bevolking op 19 November 1849 tot de leerlingen op de bijzondere scholen als 1000 tot	Bevolking op 1 Januarij 1843 tot het algemeen totaal leerlingen als 1000 tot	Bevolking op 19 November 1849 tot het algemeen totaal leerlingen als 1000 tot	Leerlingen op de openbare scholen van het M. G. tot die van het V. G. als 1000 tot	Leerlingen op de bijzondere scholen van het M. G. tot die van het V. G. als 1000 tot	Leerlingen op de openbare en bijzondere scholen van het M. G. tot die van het V. G. als 1000 tot	Openbare scholen tot de leerlingen als 1 tot	Bijzondere scholen tot de leerlingen als 1 tot	Openbare en bijzondere scholen tot de leerlingen als 1 tot	Onderwijzend personeel op de openbare scholen tot de leerlingen als 1 tot	Onderwijzend personeel op de bijzondere scholen tot de leerlingen als 1 tot	Onderwijzend personeel op de openbare en bijzondere scholen tot de leerlingen als 1 tot	Openbare scholen tot het onderwijzend personeel als 1 tot	Bijzondere scholen tot het onderwijzend personeel als 1 tot	Openbare en bijzondere scholen tot het onderwijzend personeel als 1 tot
op 15 Januarij 1849.																		
Noordbrabant	94,1	92,7	19,2	18,9	113	112	659	3252	851	122	80	113	84	43	72	1,47	1,86	1,56
Gelderland	116,1	111,9	14,6	14,1	131	126	706	645	698	127	76	118	72	36	65	1,77	2,09	1,83
Zeeland	100,9	98,8	8,5	8,3	109	107	620	645	641	115	83	111	63	31	59	1,82	2,56	1,89
Utrecht	59,4	59,2	43,8	43,6	103	103	767	855	803	111	94	103	51	29	39	2,15	3,29	2,68
Friesland	138,6	132,6	2,6	2,5	141	135	781	1013	785	93	43	91	55	38	55	1,68	1,14	1,69
Drenthe	162,1	152	3,3	3,1	165	155	777	911	794	95	52	93	74	37	72	1,29	1,04	1,29
Limburg	92,3	90	13,6	13,2	106	103	754	1157	797	117	58	103	73	24	58	1,61	2,36	1,78
Zuidholland	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2,34	2,76	2,51
Noordholland	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2,09	2,21	2,14
Overijssel	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1,85	2,29	1,91
Groningen	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1,69	1,5	1,65
GEMIDDELD	106,3	103,4	15,4	15	121,7	118	718	1,204	767	112	77	106	68	34	60	1,8	2,59	1,93
op 15 Julij 1849.																		
Noordbrabant	56,5	55,6	15,9	15,7	72	71	685	2986	930	77	66	72	50	35	46			
Gelderland	71	68,4	13,4	12,9	84	81	749	669	736	78	69	76	44	33	42			
Zeeland	73,4	71,9	8	7,8	81	80	748	609	734	83	78	83	46	31	44			
Utrecht	58	57,8	43,7	43,5	102	101	804	863	829	108	94	102	50	29	38			
Friesland	132,9	127,2	2,4	2,3	135	130	765	1024	769	89	41	87	53	36	52			
Drenthe	104,5	98	3	2,8	108	101	846	840	846	61	47	60	47	33	47			
Limburg	62,8	61,2	11,8	11,5	75	73	753	1228	813	80	50	73	49	21	41			
GEMIDDELD	76,3	74,2	14	13,6	90	88	751	1352	804	80	70	79	49	30	45			

8

BIJLAGE VIII.

SCHOLEN VAN BIJZONDEREN AARD EN STREKKING.

[illegible]

REPORT OF THE

NAME OF THE VESSEL	SOUTH PACIFIC			WEST INDIES			AFRICA		
	Tonnage		Days	Tonnage		Days	Tonnage		Days
	Actual	Estimated		Actual	Estimated		Actual	Estimated	
(1) In the month of January	88	92	1	100	110	2	120	130	3
(2) In the month of February	90	95	1	105	115	2	125	135	3
(3) In the month of March	92	98	1	108	118	2	128	138	3
(4) In the month of April	94	100	1	110	120	2	130	140	3
(5) In the month of May	96	102	1	112	122	2	132	142	3
(6) In the month of June	98	104	1	114	124	2	134	144	3
(7) In the month of July	100	106	1	116	126	2	136	146	3
(8) In the month of August	102	108	1	118	128	2	138	148	3
(9) In the month of September	104	110	1	120	130	2	140	150	3
(10) In the month of October	106	112	1	122	132	2	142	152	3
(11) In the month of November	108	114	1	124	134	2	144	154	3
(12) In the month of December	110	116	1	126	136	2	146	156	3

BIJLAGE IX.

STAAT der acten van algemeene toelating, door de Provinciale Commissien van Onderwijs, na afgenomen examen in de voorjaars-, zomer- en herfstvergaderingen in 1849 afgegeven.

PROVINCIE.	SCHOOLONDERWIJZERS VAN DEN				Voor vreemde talen.	Voor de wiskunde.	Huis- onderwijzers.	School- honderessen.	Huis- onderwijzeressen.
	1 ^{en} Rang.	2 ^{en} Rang.	3 ^{en} Rang.	4 ^{en} Rang.					
Noordbrabant	"	8	17	20	39	"	"	27	"
Gelderland	3	17	26	24	18	"	2	18	"
Zuidholland.	"	21	24	43	20	"	2	28	7
Noordholland	"	18	64	47	30	"	"	35	"
Zeeland	"	5	10	7	"	"	"	6	"
Utrecht	"	10	13	17	"	"	1	6	2
Friesland	"	18	33	20	5	"	"	11	"
Overijssel	"	12	22	20	"	"	"	9	1
Groningen	"	5	24	12	"	"	"	"	"
Drenthe.	"	"	3	4	1	"	"	2	"
Limburg	"	2	28	21	"	"	2	6	"
TOTAAL.	3	116	264	235	113	"	7	148	10

TOTAAL der in 1849 afgegeven acten van algemeene toelating 896, 75 meer dan in 1848.

toelating, door de Provinciale
afgenomen examen in de voor-
ingen in 1849 afgegeven.

Vreemde talen.	Voor de wiskunde.	Huis- onderwijzers.	School- houderessen.	Huis- onderwijzeressen.
9	"	"	27	"
8	"	2	18	"
0	"	2	28	7
0	"	"	35	"
"	"	"	6	"
"	"	1	6	2
5	"	"	11	"
"	"	"	9	1
"	"	"	"	"
1	"	"	2	"
"	"	2	9	"

TOTAAL

Tot

BIJLAGE X.

P R O V I N C I E N .	P E R S O N E E L V O O R H U I S - O N D E R W I J S .		S C H O O L O N D E R W I J Z E R S - G E Z E L S C H A P P E N .	
	M a n n e l i j k .	V r o u w e l i j k .	G e t a l .	L e d e n .
Noordbrabant	5	1	25	351
Gelderland	38	"	26	273
Zuidholland	149	27	31	527
Noordholland	131	20	26	302
Zeeland	12	3	19	190
Utrecht	38	4	5	62
Friesland	8	"	35	489
Overijssel	70	3	22	344
Groningen	11	2	27	336
Drenthe	"	"	7	106
Limburg	4	2	11	207
TOTAAL	466	62	234	3,207

